84С
А-521

Алтай албатының кожондоры

1972 г.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач

204454

LOS ANGELES

8 ФС
А-521

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ ИСТОРИЯ, ТИЛ ЛЕ ЛИТЕРАТУРА
ААЙЫНЧА НАУЧНЫЙ ШИҢЖЎ ÖТКЎРЕР
ИНСТИТУДЫ

АЛТАЙ АЛБАТЫНЫҢ КОЖОҢДОРЫ

204454

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1972

Јуунтыны тургускан, кире сөзин ле
ајаруларын бичиген кижи Т. С. Тюхтенев

КИРЕ СӦС

Алтай албаты канча jӱс jылдардың туркунына jӱзӱнjӱӱр кеберлӱ ле башка-башка учурлу байлык поэзия чӱмдеп келген.

Революциядан озо jокту алтай улус сӱрекей кӱч айалгада jаткан да болзо, сӱӱген поэзиязын ундыбай, олорды чеберлеп, улам сайын элбедип, jарандырып, бийик художественный кемине jетирген. Андый jаркынду поэзияның кезик жанрларын алтай албаты революцияның кийининде де ӧйлӧрдӧ чӱмдеген. Бу произведениелер алтай албатының поэтический талантын, оның художественный билгирин ле сескирин, jадын-jӱрӱмди jакшы билетенин керелейт. Алтай албатының поэзиязынаң бис оның амадаган амадузын, сакыган сакылтазын, кӧрӱмшӱӱлтезин, jадын-jӱрӱмин кӧрӧдис. Ондый кӱӱн-санаалар анчадала албатының кожоңдорында таркаган.

Кожоңдордоң алтай албатының jӱрӱми, культуразы, jарык jӱрӱмге амадаган амадузы кӧрӱнет. Je бу амадуга албаты jаңыс ла Улу Октябрьский социалистический революцияның кийининде jедип алган.

Совет jаңның jылдарында албатының jӱрӱми де jарана берген, кожоңы да кубула берген. Бу jаңы ӧйдиң кожоңдорынаң албатының jадын-jӱрӱминиң jаранганы, Туулу Алтайда болуп турган jакшынак jаңыртулар, кубулталар кӧрӱнет. Ол керегинде кожоңдо мынайда айдылат:

Jаш агаштың бажында
Jайа конгон куш jараш.
Бистиң колхоз ичинде
Jаңы бӱткен jурт jараш.

Комургайлу ӧлӧнгди
Кош ӱйеден чабалы.
Колхоз јуртта јатканда
Кэжонгдожып иштейли.

Алтайда онойдо ок Ленин, партия, Октябрьский революция ла Совет јаҥ керегинде ле ӧскӧ дӧ јаҥы кожонгдор чӱмделет. Јаҥы ӧйдиҥ ырысту кожонгдорын, азыйдагызы чылап, јаҥыс та кижи, художественный самодеятельностьто туружаачылар да чӱмдейт. Албатыныҥ мындый јакшынак музыкальный творчествозына композиторлор до ајару эдер боло берди.

Советский ӧйдӧ бир канча озогы кожонгдор бойлорыныҥ учурын јылыйтып салган. Темдектезе, кудай јаҥы, шыралу јадын-јӱрӱм, ӱй улустыҥ кӱч айалгада болгоны керегинде, бир канча обрядовый кожонгдорды эмди албаты чӱмдебей јат. Онызы биске јарт. Јаҥы ӧйдӧ јаҥы кожонгдор чӱмделер учурлу. Бу кожонгдордыҥ учуры да, олордыҥ кӱӱзи де озогы кожонгдордон башка. Эмдиги кожонгдор советский албатыныҥ јаҥы једимдерин, јаҥы амадузын көргӱзет. Олордыҥ кӱӱзи де кунукчылду, комудалду эмес. Советский ӧйдӧ чӱмделген кожонгдордыҥ кӱӱзи ачык-јарык, бийик кӧдӱриҥилӱ. Бу бастыразы — албатыныҥ эмди өткӱрип турган ат-нерелӱ ижин ле јаҥы јайым кӱӱн-санаазын керелейт.

Алтай кожонгдорды јууры, кепке базып чыгарары ла шиҥдеери XIX чактыҥ ортозында башталган. Академик В. В. Радловтыҥ[1] ла В. И. Вербицкийдиҥ[2] јуунтыларында бир канча алтай кожонгдор чыккан. Бу кожонгдорды јуурга ла кепке базып чыгарарга олорго алтай писатель М. В. Чевалков болушкан.

В. В. Радлов бойыныҥ иштеринде алтай албатыныҥ исторический ле лирический кожонгдорыныҥ ритмиказын ла рифмазын, В. И. Вербицкий дезе алтай кожонгдордыҥ тематиказын шиҥдеген. Бу иштер алтай фольклорды шиҥдеерге јаан болужын јетирет.

Революциядаҥ озо алтай албатыныҥ кожонгдорын кепке базып чыгарган да болзо, је олорды јууры ла шиҥдеери ол ӧйдӧ сӱрекей јабыс айалгада өткӧн. Ол кожонгдордыҥ кӱӱзи көп сабазында кунукчылду болгон. Рево-

---

[1] В. В. Радлов. Образцы народной литературы тюркских племен, т. 1, СПб, 1866, стр. 221—238.

[2] В. И. Вербицкий. Алтайские инородцы. М., 1893, стр. 168—186.

люциядаң озо ло Совет јаңның баштапкы јылдарында алтай албатының музыкальный фольклорын лакожоңдорын јууры јанынаң ады-јолы јарлу этнограф ла композитор А. В. Анохин көп иш өткүрген. Ол беш јүстең ажыра кожоңдор, сегис јүске јуук кожоңдордың күүзин албатыдаң бичиген. Алтай албатының јүрүми керегинде «Хан-Эрлик» деп музыкальный туујы, «Хан-Алтай» деп музыкальный сюита ла өскө дө көп кожоңдордың музыказын бичиген. Олордың ортозында «Кас», «Кадын», «Алтай кожоң» деп кожоңдор анчадала јаан јилбилү.

Алтай албатының музыкальный культуразын көдүреринде одус јылдаң ажыра композитор Алексей Михайлович Ильин турушкан. Ол сүрекей көп кожоңдордың күүзин бичип, олорды творческий јарандыра јазайла, «Чейнеш» деп драманың, «Торко чачак» деп балеттиң јакшынак музыказын бичиген. Ого коштой, композиторлардың «Алтын-Көл», «Яблоня», «Јаңы Алтай» деп кожоңдоры албаты ортозында јарлу. Олорды јажы јаандар да, јиттер де кожоңдогылайт.

Композитордың ижи алтай советский литератураның төзөөчизи П. В. Кучияктың ижиле колбулу болгон. П. В. Кучияк алтай албатының чүмдү поэзиязын да, оның музыкальный культуразын да сүрекей јакшы билетен кижи болгон. Писательдиң болужыла А. М. Ильин көп кожоңдор јууп, олордың күүзин бичиген.

Алтай албатының чүмдү поэзиязын тузаланып, көп кожоңдорды Сибирьдиң композиторы А. П. Новиков бичиген. Албаты ортозында оның анчадала «Аргымак», «Конституция керегинде» ле онон до өскө кожоңдоры јарлу.

Алтай албатының музыкальный культуразы јаңыс ла Сибирьдиң композиторлорын јилбиркеткен эмес. Бистиң албатының кожоңдорыла, олордың күүзиле таныжарга Москваның ла Ленинградтың композиторлоры ла музыковедтери келип јүргендер. Јууның алдындагы јылдарда Туулу Алтайга Ленинградский этнографический ансамбльдың башкараачызы Б. Сальмонт, музыковедтер И. Рыжкин, А. Данилин, М. Невитов, композиторлор В. Мурадели, И. Раков, А. Кочарян, Л. Баской, А. Хитров, И. Забродин ле онон до өскөлөри келип јүргендер. Олор алтай албатының ортозына јүрүп, олордың кожоңдорының күүзин угуп, көп музыкальный фольклорын јууп, ол керегинде бир канча јилбилү статьялар ла алтай кожоңдордың музыказын бичиген. Анайып, Б. Сальмонт

ўч алтай кожоҥды музыкага салала, 1934 јылда Москвада чыҥарган. Ол бойыныҥ «Јаҥы өйлөр—јаҥы кожоҥдор» деген статьязында «алтайлар эмди јаҥы өйдө јаҥы кожоҥдор некеп јат»[3]—деп айдат. И. Рыжкин, В. Мурадели, И. Раков «Азияныҥ албатыларына јозок» деген статьязында алтай албатыныҥ музыказы керегинде мынайда бичигилейт: «Ойротияныҥ озогы ла эмдиги музыкальный культуразы ишкўчиле јаткан алтай албатыныҥ јадын-јўрўмиле колбулу. Эмди кожоҥныҥ јаҥы кўўзи табылып туру. Алтай албатыныҥ музыкальный өзўми СССР-диҥ көп тоолу албатыларына јозок болор аргалу, өскө ороондордыҥ албатыларына дезе көргўзў берер.»[4]

Эмдиги өйдө алтай кожоҥдордыҥ музыказын бичиринде композиторлор Б. Шульгин, А. Тозыяков эрчимдў иштегилеп турулар. Б. Шульгиннииҥ «Койчылар керегинде кожоҥы» 1959 јылда СССР-де иш ле ишмекчи класс керегинде кожоҥдордыҥ конкурсында экинчи сый алган. Горно-Алтайский автономный областтыҥ 40 јылдыгына учурлап, Б. Шульгин «Алтай» деп симфонический туујы бичиген. Бу алтай музыкада эҥ јаан произведение болуп јат.

Јууныҥ кийининдеги өйлөрдө алтай албатыныҥ кожоҥдорын јууры ла шиҥдеери јанынаҥ элбек ишти Туулу Алтайдыҥ фольклористтери өткўрип турулар. Олордыҥ јууган кожоҥдоры көп јуунтыларда јарлалган.

Алтай албатыныҥ јадын-јўрўмине, онойдо ок кожоҥ ло музыкальный өзўмине орус ла СССР-диҥ өскө дё албатыларыныҥ культуразы јакшынак јөмөлтё эдет.

Је андый да болзо, алтай албатыныҥ кожоҥдоры бу өйгө јетире јуулгалак, јарталгалак. Анчадала Ада-Төрөл учун Улу јуу өйинде чўмделген кожоҥдор, исторический, иштиҥ, сатирический ле эмди өйдиҥ кожоҥдоры сўреен ас јуулган. Ого коштой 20—30 јылдарда чўмделген көп јакшынак кожоҥдор јетире бичилбей ундылып калган. Эмдиге јетире албатыныҥ ончо кожоҥдорыныҥ бастыра жанрларын көргўскен јуунты јок.

Бу јаан учурлу ишти эки-јаҥыс кижи бўдўрип болбозы јарт. Ого бастыра улус ајарузын салар учурлу. Ол тужунда албатыныҥ чўмдеген јакшынак кожоҥдорынаҥ, байлык поэзиязынаҥ оныҥ советский ёйдө ёдўп

---

[3] Газета «Красная Ойротия», № 150, 18 октября 1936 г.
[4] Анда ок.

келген бир канча исторический јолын ла једип алган једимдерин бис билип алар аргабыс бар.

Бу јуунтыга кирип турган кожогдор эки јаан бөлүкке бөлинет: 1. Озогы кожогдор. 2. Эмдиги өйдиң кожогдоры. Кажы ла бөлүк бойыныҥ учуры аайынча башка-башка жанрлардаҥ туруп јат. Озогы алтай кожогдор мындый жанрларга бөлинет: исторический, иштиҥ, тойдыҥ, мактыҥ, сүүштиҥ, ойынныҥ, социально-сатирический, кокур-электиҥ, сөгүштиҥ кожогдорына; эмдиги өйдиҥ кожогдоры: 1920—1930 јылдардыҥ, Ада-Төрөл учун Улу јуу өйиндеги ле 1950—1970 јылдардыҥ кожогдорына.

Јуунтыга куманды, чалкан ла туба (диалект) тилле кожогдор кирбеген: олорды јуун чыгарарын белетел јат.

Кажы ла жанрга кирип турган кожогдор алфавит аайынча тургузылган.

Бу јуунты үредүчилерге, үренчиктерге, студенттерге ле алтай фольклорды шиҥдеечилерге болужын јетирер деп институт иженип туру.

Т. ТЮХТЕНЕВ.

ИСТОРИЧЕСКИЙ КОЖОҢДОР

Кан Алтай

1

Ӱстӱртинең көргӧндӧ,
Ӱч толукту Кан Алтай!
Тууразынаң көргӧндӧ,
Тогус булуңду Кан Алтай!
Каајызынаң көргӧндӧ,
Камчы сынду Кан Алтай!

Кӱски конгон јуртына
Кӱреҥ чекпен тӧжӧлгӧн,
Јаскы конгон јуртына
Јажыл торко јайылган.
Кайран Алтайым деп,
Калыгым каны тӧгӱлген!

Тоҥ будакту карагай
Тоҥкойордоҥ јайлазын!
Тобул бӱткен Алтайым
Тоҥкойордоҥ јайлазын!
Как будакту карагай
Каҥкайардаҥ јайлазын!
Кайран бӱткен Алтайым
Каҥкайардаҥ јайлазын!

ШУНУ КЕРЕГИНДЕ КОЖОҢДОР

2

Сымылтыныҥ кујурын
Сыгын јиди, Шоноты.
Сыр јаҥарлу албатыҥ
Шырага барды, Шоноты.

Айулуның куjурын
Аңдар jиди, Шоноты.
Ак jаңарлу албатың
Айдуга барды, Шоноты.
Агаштаң ойгон кабайың
Jуртка калды, Шоноты.
Ак jаңарлу албатың
Айдуга барды, Шоноты.
Мöштöң ойгон кабайың
Jуртка калды, Шоноты.
Сыр jаңарлу албатың
Шырага барды, Шоноты.

3

Сузуп ичер сууларга
Мал сугарган Шунуты.
Сунуп базар Алтайга
Албаты салган Шунуты.
Агаш-ташту Алтайга
Аң божоткон Шунуты.
Куу башту кырларга
Куш божоткон Шунуты.[1]
Одус сӱмер бажына
От тӱжӱрген Шунуты.
Олjолоп келген öштӱге
Чак тӱжӱрген Шунуты.
Jаан тайга бажына
Jалбыш салган Шунуты.
Jуулап келген öштӱге
Чагын салган Шунуты.
Бий, Кадынды кечире
Бијелеп кечкен Шунуты.
Бийик-Сур деп адына
Камчы сокпогон Шунуты.
Кадын талай кечире
Казалат кечкен Шунуты.
Кара-Кӱреҥ адына
Камчы сокпогон Шунуты.
Айаҥ башту кырларын
Аjыктап jӱрген Шунуты.
Албатызын jеткерденг
Айрып jӱрген Шунуты.

4

Энези: Мырадым! Мырадым!
Эдил[2] деген суу келер
Аны канайып кечерзинг?
Эдегинде эл болор
Аны канайып ӧдӧрзинг?
Jайык[3] деген суу келер
Аны канайып кечерзинг?
Jаказында эл болор
Аны канайып ӟдӧрзинг?

Мырат: Энекем! Энекем!
Эдил деген суу эмтир
Эки чомзом[4] кечерим.
Эдегинде эл эмтир
Мен келзем, jенгерим.
Jайык деген суу эмтир,
Jанғыс чомзом кечерим.
Jаказында эл эмтир,
Мен келзем, jенгерим.

Энези: Мырадым! Мырадым!
Бир агашта муң будак,
Буу кезейин дединг бе?
Бир бойынга муң кижи,
Адыжайын дединг бе?
Бир агашта jӱс будак,
Буу кезейин дединг бе?
Бир бойынга jӱс кижи,
Jуулажайын дединг бе?

Мырат: Энекем! Энекем!
Бир агашта муң будак
Бир будактаң нези артык?
Бир бойыма муң кижи
Бир кижиденг нези артык?
Бир агашта jӱс будак
Бир будактаң нези артык?
Бир бойыма jӱс кижи
Бир кижиденг нези артык?

Энези: Мырадым! Мырадым!
Кара сууга кан уруп,
Сууны кайдан ичерзинг?
Калыкпыла чертежип,
Jакшы кайдан табарзынг?
Куру jерге өрт салып,
Өлсөнг кайдан табарзынг?
Калыкпыла чертежип,
Jакшы кайдан көрөрзинг?

Мырат: Энекем! Энекем!
Кара сууга кан уруп,
Суузаганда ичерим.
Калыкпыла чертешсем,
Эл jакшызын табарым.
Куру jерге от салып,
Өлөң jакшызын табарым.
Калыкпыла jуулашсам,
Jурт jакшызын табарым.

Энези: Мырадым! Мырадым!
Кас түшпес көлгө
Кас түжүрдинг, Мырадым.
Кастый бажы агарган
Адангды неге ыйлаттынг?
Куу конбос көлгө
Куу кондырдынг, Мырадым.
Куудый бажы агарган
Энеңди неге ыйлаттынг?..

Мырат: Энекем! Энекем!
Эки ташты колтуктап,
Эдил кечкен Мырат мен.
Экиденг jууга ол түжүп,
Эзен чыккан Мырат мен.
Jаңыс ташты колтуктап,
Jайык кечкен Мырат мен.
Jаңыскан jууга ол кирип,
Jакшы jанган Мырат мен.

5

Эришкендү эмик jол
Эртиш суунынг бажында.

Эптей тарткан күлер јаа
Эр уулдың колында.
Катамалду кара јол
Кара Эртиш ичинде.
Кайра тарткан күлер јаа
Күлүк уулдың колында.

6

Отык таштың келтейи
От айланып келер бе?
Олјого барган албаты
Ойто айланып келгей не...

Көгөрип чыккан көк чечек
Көлөткө јерден не чыгат.
Көрүжип өскөн бойлорыс
Көрүшпес јерге не барат.

7

Токум сынду Алтайды
Томура кескен јогың ба?
Токуналу јуртысты
Тоскурып келген јогың ба?
Кејим сынду Алтайды
Кемјип кескен јогың ба?
Кејегелү бойысты
Кезип келген јогың ба?
Чаркас черү[5] чалчыктар:
Чадыр јуртты тоногон.
Кайдан келген калјулар
Казан-айак түреткен.

---

[1] «Агаш-ташту Алтайга
Ан божоткон Шунуты.
Куу башту кырларга
Куш божоткон Шунуты» — дегени Алтайдың ан-куштарын корып турганы.
[2] Эдил — Волга суу.
[3] Јайык — Урал суу.
[4] Чомзом — чөңзөм.
[5] Чаркас черү — монгол черү.

Иштин кожоңдоры

1

Алтан койдың түгинең
Кийис базып алалык.
Айландыра чүрмейле,
Кебис эдип алалык.
Төртөн койдың түгинең
Төрт талазын чүрмейле,
Кебис эдип алалык.

2

Алтын үйген баш серпип,
Ак-боро jүрген jер сүрлү.
Алтын кындак бел согуп,
Акам jүрген jер сүрлү.
Күмүш үйген баш серпип,
Күрең тай jүрген jер сүрлү.
Күмүш кындак бел согуп,
Акам jүрген jер сүрлү.

3

Сары бүрлү сары агаш
Салкын келзе — ыжыгым.
Саанакту сары арба —
Чактың чакка курсагым.
Мөңүн бүрлү мөш агаш
Мөндүр келзе — ыжыгым.
Бөкөн сынду сары арба —
Мөңкүлүкке курсагым.

4

Тайгаларды кериген
Амыр билбес малчы мен.
Таң атканча jүретен
Уйку билбес малчы мен.
Канча jылга чыгара
Кату ишти иштедим.
Канча байга соктыртып,
Калактап эмди jүредим.

5

Кой балазын азырап,
Мал эдейин деп турбай.
Корокойлоп тон эдип,
Балам кийзин деп турбай.
Мал балазын азырап,
Мал ёскўрер деп турбай.
Мандык-торко тон эдип,
Балам кийзин деп турбай.

6

Койдың кату терезин
Јымжак эткен ус колым.
Курсактаң аштап јўрбеске
Иш бўдўрген ус колым.
Өлўденг калың булгайры
Кеjим эткен ус колым.
Өзөгим куру јўрбеске
Курсак тапкан ус колым.

Анчының кожондоры

7

Кендиректи иирип,
Кеден эдип кийингем.
Той балкашты мен тудуп,
Казан эдип азынгам.

Јаңыс адым jединип,
Јалаң jерге азырагам.
Јаңыс бойым jепсенип,
Јаскы таңда ангдагам.

Саадакты салынып,
Санаам амыр jўретем.
Јайым jўрўм сананып,
Амыр сагышту jўретем.

Өскўс бойым тартыжып,
Өрё мөңкў болорым.
Өштў байла jуулажып,
Өртөп оны базарым.

Күстиң өйи — күреңг бай,
Күнүң сайын аңдайтам.
Күн узагына күчсинбей,
Күс алуун адатам.

Алтын түктү кумдузак,
Азу тиштү апшыйак,
Акыр-акыр, отурыгар,
Адым буулап салайын.

Аткан огым мергени —
Ок-саадак чечени.
Аткан алу баазы —
Аскан чайым татузы.

Јыргал јүрүм бойымда,
Јыш јеринде јуртагам.
Јиит јашту тужымда,
Јүзүн-јүүр иштегем.

8

Кишти болзо каралай
Кетеп јүрүп атканыс.
Аңды болзо семистей
Агырт туруп тутканыс.

Кушты болзо куркундай
Кулузын окло атканыс.
Койон болзо колтуктай
Корголјын окло атканыс.

Јылан јылбас јырааны
Јылгажактап өткönис.
Бöднö кирбес аралды
Бököйип алып öткönис.

Суугуш јүзүп кеч албас
Сууларды кечкенис.
Койон маңтап ажалбас
Корум-ташты ашканыс.

9

Түлкү бӧрүк бар эди,
Түги болзо торкодый.

Тўктў чана бар эди,
Тўргени анынг салкындый.

Агас тоным бар эди,
Алды анынг киш эди.
Анчы ийдим бар эди,
Азу тижи курч эди.

Чечкелеген эт бар эди,
Аштай берзе јигедий.
Чечен мылтык бар эди,
Айу-бöрў аткадый.

Алтай јерим бар эмей,
Ангдар-куштар тургадый.
Анчы јоным бар эмей,
Алу болзо тапкадый.

10

Узун куйрук суй салып,
Камду кечпеен суу бар бет?
Узун тайак тайанып,
Бис јўрбеен јер бар бет?

Узун тырмак мокорып,
Айу чыкпаан мöш бар бет?
Узун бычак кынданып,
Бис öтпööн јыш бар бет?

Кабыргалар кайыжып,
Куран ичпеен суу бар бет?
Көнгöй мылтык тудунып,
Бис чыкпаан туу бар бет?

Туйук тумчук тулукшып,
Борсук каспаан јер бар бет?
Тузак-чакпы тудунып,
Бис куубаган сын бар бет?

Кату торсук калтырап,
Кочкор баспаан таш бар бет?
Кату сагыш сананып,
Бис ашпаан кыр бар бет?

Айры туйгак уладап,
Аң баспаан јер бар бет?
Ак сағышла амадап,
Бис сеспеен аң бар бет?

ТОЙДЫҢ КОЖОҢДОРЫ

Куданың кожоңдоры

1

Ак шаајыңай айағым
Алтынга түңей көрүнзин.
Алып келген ол ажым
Алама-шикир амзалзын.

Кӧк шаајыңай чӧӧчӧйим
Мөңүннең сүрлү көрүнзин.
Ичиндеги ол ажы
Мөттөң тату тадылзын.

2

Чӧӧчӧй туткан колыбыс
Чылай берди, төрөөн.
Чөгөдөп отурган тизебис
Көжий берди, өрөкөн.

Тажуур туткан колыбыс
Тала берди, төрөөн.
Такып айдар кожоңыс
Табылбай туру, өрөкөн.

3

Алаканда чӧӧчӧйим
Ак кайыңның урындый.
Алтын чачту кудагай
Ат арчыннын бүриндий.

Колымдагы чӧӧчӧйим
Корбо кайың урындый.
Корбо чачту кудагай
Кой арчынның бүриндий.

454.
204

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

4

Баргаа бажын экчелткен
Куйун-салкын ийделӱ.
Булгайры калта кончында
Кудам келгени ырысту.
Кулузын бажын экчелткен
Кӱски салкын ийдези.
Куулы кангза кончында
Кудагай келген јакшызы.

5

Јаказы алтын мандык тон
Јакалашса — јыртылбас.
Јурт ичинде кудалар
Јаман айдышса — айрылбас.
Эдеги алтын торко тон
Эдектен тутса јыртылбас.
Элдинг ичинде кудалар
Эрмектешсе айрылбас.

6

Карана бажы јайканып,
Чечектеп келген — јаражын!
Кара тажуур тудунып,
Кудам келген — јакшызын!
Кызылгат бажы чечектеп,
Бижып келген — кызылын!
Кызыл тажуур койтылдап,
Кудам келген — јакшызын!

7

Јаскы койон тӱгидий,
Јып-јымжагаш кудагай.
Јабаганың јалындый
Чип-чичкечек кудагай.

Кӱски койон тӱгидий,
Јып-јымжагаш кудагай.
Кулун-јабага јалындый,
Чип-чичкечек кудагай.

Чалык атты мингенде,
Тер чыгарбас кудагай.

Чаап тонның эдегин
Чалынга тийдирбес кудагай.

Токшун атты мингенде,
Тер чыгарбас кудагай.
Торко тонның эдегине
Тозын јуктурбас кудагай.

8

Эмик болгон сабарым
Элей берди, кудагай.
Эдиски болгон ол ўним
Туна берди, кудагай.
Аткыс болгон сабарым
Арый берди, кудагай.
Амыргы болгон ол ўним
Туна берди, кудагай.

9

Эрјиненинг кылындый
Чип-чичкечек кудагай.
Эки бала азырап,
Јурт кондырган кудагай.
Јабаганың кылындый
Чип-чичкечек кудагай.
Јаңгыс бала азырап,
Јуртту эткен кудагай.

10

Кара таштың бажынаң
Карчага тўшти, јем сурап,
Кара тажуур койтылдап,
Куда келди, кыс сурап.

Кызыл таштың кырынаң
Кыйгылык тўшти, јем сурап,
Кызыл тажуур койтылдап,
Куда келди, кыс сурап.

11

Койу јылдыс чыга берт,
Конор өйис једе берт.
Јаңгыс јылдыс чыга берт,
Јанар өйис једе берт.

12

Кумакту көлгө куш тўжет,
Куркун алды сууланат.
Кудалу јерге бис тўштис,
Кулузын чөөчөй айланат.
Кара көлгө кас тўжет,
Канат алды сууланат.
Кудалу јерге бис тўштис,
Калайлу чөөчөй айланат.

13

Көк ийнектиң терезин
Көнөк эткен кудагай.
Көп албаты тўжўрип,
Јыргалын көргөн кудагай.
Ак ийнектиң терезин
Аркыт эткен кудагай.
Албатыны тўжўрип,
Јыргалын көргөн кудагай.

14

Кызыл чөөчөй кылтыркай,
Кырда кўйген от ошкош.
Куйнымдагы кудагай,
Кыдаттаң келген торко ошкош.
Јараш чөөчөй јалтыркай,
Јалаңа одырган от ошкош.
Јанымдагы кудагай,
Јабаттаң[1] келген торко ошкош.

15

Кызыр беениң сўди эмей,
Ичип ийзең, кудагай.
Кыс балангды кысканбай
Берип ийзең, кудагай.
Байтал беениң сўди эмей,
Ичип ийзең, кудагай.
Бу балангды кысканбай
Берип ийзең, кудагай.

16

Торко тоннынг эдегин
Тозынга тийдирбес кудагай.

Килиң тонды кийгежин,
Кир јуктурбас кудагай.

Кумактаң чыккан куба тал
Куба тал болуп јайкангай.
Куба ла чачту өрөкөн
Кудагай мен деп јыргагай.

Сайдаң чыккан сары тал
Сары тал мен деп јайкангай.
Сары ла чачту өрөкөн
Кудагай мен деп јыргагай.

Той тужунда кожондор

17

Аң балазы болгожын
Айланбайынча суу кечпес.
Ада-энениң балдары
Айдышпаганча јурт тутпас.

Элик балазы болгожын
Эбирбейинче суу кечпес.
Эне-аданың балдары
Эрмек јокко јурт тутпас.

18

Јажарып чыккан јаш агаш
Јас келгежин јайылар.
Јашөскүрим качан да
Јурт тудатан јаңы бар.

19

(Байат кожоң)

Јаңыс канадын јайылтып,
Јайык кечкен кас јакшы.
Јайыктың суун аш эдип,
Јурт јыргаткан кыс јакшы.

Эки канадын јайылтып,
Эдилди кечкен кас јакшы.

Эдилдинг суун аш эдип,
Эл jыргаткан кыс jакшы.

Jар бажына отурып,
Jастык көктөгөн кыс jакшы.
Jастыгын көрүп jарадып,
Jуртка түшкен уул jакшы.

Кыр бажына отурып,
Кыймаш[2] көктөгөн кыс jакшы.
Кыймажын көрүп jарадып,
Күйү болгон уул jакшы.

Jаскы конгон jуртына
Jажыл торко jайылзын.
Jарадып алган эжинге
Jакшы сүме кожылзын.

Күски конгон jуртына
Күрең торко jайылзын.
Күүнзеп алган эжинге
Күннинг оды jарызын.

Ээртеп минер адына
Ээр-токум экпелзин.
Эрке тапкан бу эжинг
Элен-чакка эш болзын.

Үйгендеп минер ол адынг
Үзүк joктонг тенгкизин.
Улустанг алган бу эжинг
Үйе jажына эш болзын.

Эки агашка бүр чыккан
Эркин jайдынг күни ине.
Эки бала бириккен
Эл jыргаган той ине.

Jаш агашка бүр өскөн
Jылу jастынг күни ине.
Jаш балдар алышкан
Jон jыргаган той ине.

22

Эки агашка не керек?
Энчейте базар бўр керек.
Эр балага не керек?
Эш-нўкўри ол керек.

23

Кайынг агаш будагы
Карын чокту от болор.
Катыс[3] улус балдары
Карын jакшы jурт тудар.

Эки агаштынг будагы
Карын чокту от болор.
Эки кары[4] балдары
Эптў jакшы jурт тудар.

24

Кече тўшкен айылдынг
Кеени кайда болотон.
Кече келген келиннинг
Кожоны кайда болотон.

Jанғы тўшкен айылдынг
Jакшызы кайда болотон.
Jанғы келген келиннинг
Jанғары кайда болотон.

25

Комургай бажын коолоткон
Коо салкынның ачузы.
Корбо чачым jастырган
Кожо ўўренинг шыразы.

Сыргалjын бажын сылаткан
Сыр салкынның ачузы.
Сырма чачым jастырган
Jаба ўўренинг шыразы.

26

Сары чечек ўзеле,
Ойнойтоны кўч эмтир.

Санаа јокко барала,
Јуртайтаны күч эмтир.

Күрең чечек үзеле,
Ойнойтоны күч эмтир.
Күүни јокко барала,
Јуртайтаны күч эмтир.

27

Тозуп адар аңына
Тоолок[5] огың токтогой.
Тойлоп турган балаңа
Торко-мандык оролгой.

Кетеп адар аңына
Кескен огың келишкей.
Келин болгон балаңа
Кеен торко оролгой.

28

Торко, камду јок болзо,
Тонды неле чымыйтан?
Тойдо јыргал јок болзо,
Јыргал кайдаң келетен?

Алтын камду јок болзо,
Бөрүкти неле бөлјийтен?
Акту бойыс јок болзо,
Јыргал кайдаң келетен?

Алты айры чакыңа
Аттар јуулып буулалзын.
Алты толукту айылыңа
Албаты јуулып јыргазын.

Эки айры чакыңа
Эрјине келип буулалзын.
Эки толукту айылыңа
Эл-јон јуулып јыргазын.

29

Агарып таң адыптыр,
Ак байтал бажы быжыптыр.

Ак байтал бажы бышканда
Айак-казаныгар салыгар,
Карган-тиженгди јуунадыгар.
Көгөрип таң адыптыр,
Көк байтал бажы быжыптыр.
Көк байтал бажы бышканда
Көк казаныгар салыгар,
Төрөгөн-туганды јуунадыгар.

МАК КОЖОҢДОР

Алтайды мактаганы

1

Айландыра тайгалу
Амыр болзын, Каракол.
Алын-кийин мөңкүлү
Ада болгон Караҳол.

Эбиреде тайгалу
Эзен болзын, Каракол.
Эки јаны мөңкүлү
Эне болгон Каракол.

2

Ак-боронын отогон
Алузын өлөң курсагы.
Албаты-јоны ойногон
Ак чечектү Алтайы.

Көк-боронын отогон
Көбирген өлөң курсагы.
Көөркий јоны јыргаган
Көк чечектү Алтайы.

---

[1] Јабат — Тибет.
[2] Кыймаш — кийимди јазалду эдип көктөгөни.
[3] Катыс улус — туш улус.
[4] Кары улус — төрөөни јок улус.
[5] Тоолок — болчок ок.

3

Ак-боронынг балазын
Кожо минген јогыс па?
Алтын чўмдў Алтайга
Кожо öскöн јогыс па?

Кара-кўренг эрјине
Кожо минген јогыс па?
Камчы сынду Алтайга
Кожо ойногон јогыс па?

4

Ак ла боро ол адым
Бойым адым, кööркийлер.
Ак-Јалангай Алтайым
Бойым јерим, кööркийлер.

Кök лö боро ол адым
Бойым адым, кööркийлер.
Кök-Јалангай Алтайым
Бойым јерим, кööркийлер.

5

Ак туманы јайылган
Алтын-Кölдинг јаражын!
Албатызын азыраган
Оныг балыгы татузын!

Туйук кара јыш бўткен
Тууларынынг бийигин.
Турган јуртын азыраган
Турлу анғы семизин.

Эбире öскöн агажы
Эмил сайлу кузукту.
Айландыра туулары
Алтын, мöнгўн јööжölў.

Ак туманы јайылган
Алтын-Кölдинг јаражын!
Албатызын азыраган
Оныг балыгы татузын!

6

Албаты-јонго тузалу
Аржан суулу Алтайым.
Амыр бисти чыдаткан
Адам ошкош Алтайым.

Элге-јонго тузалу
Эмдӱ-тусту Алтайым.
Эмди бисти јыргаткан
Энем ошкош Алтайым.

7

Алтан атты буулаган
Чакызының јаражын.
Албатызы јыргаган
Алтайымның јакшызын.

Эрјинезин буулаган
Эм чакызын јаражын.
Эбире јоны јыргаган
Эне Алтайым јакшызын.

8

Алтайымда не болзын
Агаш-ташту јер эмей.
Албатымда не болзын
Амыр јаткан јон эмей.

9

Буурамайлу ӧдӱкти
Буза баскан Алтайым,
Бускалангду ӧй туштa
Тыным алган Алтайым.

Каашпакту ӧдӱкти
Јырта баскан Алтайым,
Канду чакту ӧй туштa
Тыным алган Алтайым.

10

Алтын суулук шынгырап,
Ала-тай јелген Алтайым,

Ай таназы суркурап,
Кыстарым jӱрген Алтайым.

Кӱмӱш суулук шыңгырап,
Кӱреҥ тай jелген Алтайым.
Кӱн таназы jылтырап,
Кыстарым jӱрген Алтайым.

11

Аҥ бычкак ӧдӱгим
Артай берзе, эдалбай.
Ада токой Алтайым
Санай берзе, саларбай.
Элик бычкак ӧдӱгим
Элей берзе, эдалбай.
Эне токой Алтайым
Эске кирзе, саларбай.

12

Бешти тӧмӧн jелгежин,
Беш боронынг кӧӧни jол.
Беш ичине келгежин,
Беш конокко байрам jер.
Адаткан дӧӧн jелгежин,
Ак-боронынг кӧӧни jол.
Ада-Бешке келгежин,
Алты конокко байрам jер.

13

Буурамайлу ӧдӱгим
Элей берзе, эдалбай.
Буукай-тоокой Алтайга
Санай берзе, бар келбей.

Бажымайлу ӧдӱгим
Элей берзе, эдалбай.
Бараан-тоокой Алтайга
Санай берзе, бар келбей.

14

Jажарып ӧскӧн jаш ӧлӧҥ
Jаш малыстыҥ одоры,

Јайылып аккан сууларыс
Јаш малыстың суузыны.

Көгөрип чыккан көк өлөң
Көп малыстың одоры,
Көпшип чыккан суулары
Көп малыстың сугады.

15

Јашкан карҙы јаагажын,
Кайылбай калбас Алтайыс.
Јажарып чечек өскөжин,
Капшай онгбос Алтайыс.

Көбүк кары түшкенде,
Узак јатпас Алтайыс.
Көгөрип өлөң өсköндө,
Түрген онгбос Алтайыс.

Алтын-мөңүн јөөжөгө
Алтайыс бистинг бай эмей.
Тууларына чыккажын,
Турлу анҙы көп эмей.

Аба-јҙышта мөштөри
Амтанду, тату кузукту.
Агын суулары толтыра
Алтын кайзырык балыкту.

16

Эбире аккан кара суу
Эрјинем ичсе, суузабас.
Экче бүрлү эргиштинг
Тазылын кессе, кургабас.

Айланып аккан кара суу
Адым ичсе, суузабас.
Арка јердинг ак кайынг
Алдынанг кессе, кургабас.

17

Элик бычкак өдүктинг
Эскизи калзын бу јерге.

Эки айткан сӧзимниҥ
Бирӱзи калзын Алтайга.

Аҥ бычкак ӧдӱктиҥ
Эскизи калзын бу јерге.
Артык айткан сӧзимниҥ
Бирӱзи калзын Алтайга.

18

Эне-тӧрӧл јеристе
Энчейгенче јуртаарыс.
Эмил-сайлу кузугын
Эрикпестеҥ чертерис.

Кайран тӧрӧл јеристе
Карыганча јуртаарыс.
Кату сайлу кузугын
Карыкпастаҥ чертерис.

19

Бурамайлу ӧдӱгисти
Буза кийген бу јерис.
Бускалаҥду чак туштa
Тыныс корыган Тӧрӧлис.

Каашпакту ӧдӱгисти
Кайра баскан бу јерис.
Канду јуулар тужунда
Тыныс корыган Тӧрӧлис.

20

Кајыл кӧзӧр ойыным
Таштабазым качан да.
Кайран Каракол алтайды
Ундыбазым качан да.

Эшти кӧзӧр ойыным
Таштабазым качан да.
Эне Каракол алтайды
Ундыбазым качан да.

21

Кайран Каракол алтайым
Кайыҥ эргиш агашту.

Кажы јанда аржан суу
Калык-јонго быйанду.

Эне Каракол алтайым
Эргиш кайын агашту.
Эки јанда аржаны —
Элдин-јоннын быйаны.

22

Каракол бажы канча айры —
Канча малдын турлузы.
Каракол ичи јаан өзөк —
Канча албаты јыргалы.

Оймон бажы он айры —
Ончо малдын одоры.
Оймон ичи ойдык јер —
Ончо албаты ойын јер.

23

Көбөн кары јаагажын,
Базарга јымжак Алтайым.
Көк чечеги чыккажын,
Көрөргө јараш Алтайым.

Јашкан кары јаагажын,
Базарга јымжак Алтайым.
Јаш өлөнги чыккажын,
Көрөргө јараш Алтайым.

24

Көбүк кары јаагажын,
Јатпас јангду Алтайым.
Көк өлөнги чыккажын,
Онбос јангду Алтайым.

Јашкан кары јаагажын,
Јатпас јангду Алтайым.
Көк өлөнги чыккажын,
Онбос јангду Алтайым.

25

Кой терези тонымнын
Корынаазы[1] калгай Алтайга.

Коозын[2] болгон ўнимнинг
Кыңгызы[3] калгай Алтайга.

Эчки терези тонымның
Элентизи калгай Алтайга.
Эдиски болгон ўнимнинг
Эдили калгай Алтайга.

26

Кӛк јалааалу бӧрўкти
Көңкӧрӧ тудуп кем кийер?
Кӧк чечектў тайганы,
Көргӧн чилеп, кем ажар?

Ак јалааалу бӧрўкти
Аңтара тудуп, кем кийер?
Ак чечектў тайганы,
Көргӧн чилеп, кем ажар?

27

Кӧӧ корумду тайганы
Ажарымда јакшызын.
Көрўнип турган тууларын
Көрӧримде јаражын.

Ал корумду тайганы
Ажарымда јакшызын.
Айландыра тууларын
Аjыктаарымда јаражын.

28

Куушкан тартып минерге
Кула тай јакшы ат эмей.
Куучындажып ойноорго
Кулады јакшы јер эмей.

Соодып, соодып минерге
Чоокыр тай јакшы ат эмей,
Сонуркажып ойноорго
Согојок јакшы јер эмей.

29

Мӧңкўнең аккан кара суу
Ичеристе јакшызын.

Мөш бүркеген Каракол
Көрөристе јакшызын.

Тамырлан аккан кара суу
Ичеристе јакшызын.
Тал бүркеген Каракол
Көрөристе јакшызын.

30

Кыймыраган мал өскөн
Кырлаң-кобы элбегин.
Карыш башту аш бүткен
Чөл-јалаңгныҥ байлыгын.

Арка јерине аҥ өскөн
Агаш-ташту Алтайым.
Албатызы јыргаган
Амыр-энчү Алтайым.

Кобызына кой өскөн
Көк өлөңдү Алтайым.
Көөркий бисти јыргаткан
Көп јемиттү Алтайым.

31

Кырлаҥ, кырлаҥ јерибис
Кыймыктанар јаҥы јок.
Кызыл чечек Алтайыс
Онгып калар өйи јок.

Черет ташту тууларыс
Селеҥдежер јаҥы јок.
Чаҥкыр јараш Алтайыс
Артап калар өйи јок.

32

Мал балазын тойдырып,
Маҥырын берген Алтайым.
Куш балазын тойдырып,
Курсак берген Алтайым.

33

Сары сайлу кузукты
Санаганда чертпес пе?
Сайдыс-Майма јолына
Салкын чылап јелбес пе?

Эмил сайлу кузукты
Эриккенде черт албай.
Эмери-Сайдыс ичине
Элес эдип јелалбай .

Сарју, курут курсагыс,
Сайдыс-Майма јерибис.
Ышту курут азыгыс,
Ыжы-Майма јуртыбыс.

Куйум суузы кара-суу,
Кулун ичпей кечсин бе?
Куйум балдары кожончы,
Кожон айтпай јазын ба?

Сайдыс суузы сайлу суу,
Сарбаа ичпей кечсин бе?
Сайдыс балдары сарынчы,
Сарын айтпай барзын ба?

34

Тайгадан акkан тамыр суу,
Ичеримде — јакшызын.
Таш јамынган тайгалар
Көрөримде — јаражын.

Мөнкүден түшкен мөнүн суу
Ичеримде — јакшызын.
Мөш јамынган тайгалар
Көрөримде — јаражын.

35

Толголып акkан талайдын
Кечүзине баш болзын.
Торко сынду Алтайдын
Ажузына баш болзын.

Маскый аккан талайдың
Кечүзине баш болзын.
Мандык сынду Алтайдың
Ажузына баш болзын.

36

Төртөн адым јелерде,
Тибиртилү кеен Алтай.
Төң јерине чыккажын,
Тидискиндү кеен Алтай.

Алтан адым јелерде,
Тибиртилү кеен Алтай.
Ак јерине чыккажын,
Тидискиндү кеен Алтай.

37

Үйген-куушкан шынгырап,
Үч боро јелет өзөктө.
Үйеледе кожонгдоп,
Үүрлер јүрет Алтайда.

Колонг-куушкан шынгырап,
Конгырым јелет кобыда.
Коолодо кожонгдоп,
Кожуным[4] јүрет Алтайда .

38

Үстүртинең көргөжин,
Көк булутту Кан-Алтай.
Тууразынаң көргөжин,
Тулуң кептү Эне-Алтай.

Алтыртынаң көргөжин,
Айры сынду Кан-Алтай
Ар јанынаң кэргөжин,
Алтын кептү Эне-Алтай.

Сүүрейишкен сүмерлү
Сүүнчилү Кан-Алтай.
Тамырланган сууларлу
Тамзык аштү Эне-Алтай.

Торко каадак[5] кийдирген
Сүрдемјилү[6] Кан-Алтай.
Тогузон атты јелдирткен
Толгой сынду Эне-Алтай.

Јараш каадак кийдирген
Јасту-јайлу Кан-Алтай.
Јетен атты јелдирткен
Јее[7] сынду Эне-Алтай.

39

Чанкыр јараш Алтайым
Јайгы кебин кийинди.
Меңдеп аккан суулары
Там көгөрип јаранды.

Күннинг изү чогына
Байлык бойың јарандың.
Кебистий јараш јуурканла
Кайран бойың јабындың.

Көп јүзүндү чечектер
Көк өлөңди чүмдеди.
Јажыл бүрлү агаштар
Јараш бойынды чүмдеди.

ТӨРӨӨНДӨРИН МАКТАГАНЫ

Таадазына

1

Төрдө турган кайынгым
Төзинең корбо көп ёскөн.
Төрдө отурган таадагым
Биске быйан көп берген.

---

[1] Корынаа — эскизи.
[2] Коозын — коо.
[3] Кынгызы — үни, табыжы.
[4] Кожун — нөкөри, эжи.
[5] Каадак — јазал.
[6] Сүрдемјилү — јараш сүрлү.
[7] Јее — коо.

Акта турган кайынгым
Алдынаң јулук көп берген.
Ак сагалду таадамның
Алкыш-быйаны көп јеткен.

Алтын ўйелў ат чакы —
Ак-боронның чакызы.
Агас јакалу мандык тон —
Мениң таадак јазалы.

Јети ўйелў ат чакы —
Јеерен аттың чакызы.
Јети топчылу акар тон —
Мениң таадак јазалы.

Карананың тазылы
Чирип калтан беди ол.
Карган кижи айтканы
Ундыл калтан беди ол.

Јааназына

2

Ак корокой көктөйлө,
Тон эдинген јаанагым.
Алтан јаштаң ажыра
Јаш јажаган јаанагым.

Көк корокой тон көктөп,
Көргө кийген јаанагым.
Көк ийнекти азырап,
Айрак ачыткан јаанагым.

Ак топчылу мандык тон
Јайгыда серўўн болгой ло.
Алдымдагы јаанактың
Јажынаң быйан болгой ло.

Күн билдирлў торко тон
Күннең серўўн болгой ло.
Күмўш чакту јаанагым
Јўрўминең ырыс бергей ле.

Ада-энезин мактаганы

3

Ак-бороны азырап,
Ат jетирген ада-эне.
Алты бала чыдадып,
Jыргалын көргөн ада-эне.

Jети атты азырап,
Jелижин көргөн ада-эне.
Jети бала чыдадып,
Jурт кондырган ада-эне.

Эрjине кулун jаанады,
Ээртеп минер ат болор.
Эрке уулыгар чыдады,
Эрмегин айдар эр болор.

Аргымак кулун чыдады,
Ай канатту ат болор.
Аданың уулы чыдады,
Албаты-jондо эр болор.

4

Ак корокой тон көктөп,
Jазалга кийген энейим.
Алты бала чыдадып,
Jыргалын көргөн энейим.

Jети jака тон көктөп,
Jеңилге кийген энейим.
Jети бала чыдадып,
Күчин көргөн энейим.

Төстөк jерде төрт кайың,
Төзинең корбо ол өскөй.
Төрдө отурган энейим
Төртөн jашты jажагай.

Акта турган ак кайың,
Алдынаң корбо ол өскөй.
Ак ширдекте энейим
Алтан jашты jажагай.

Узун агаш бажында
Уйалу шоңкор бар эмей.
Улу энемниң көксинде
Уккадый сүме көп эмей.

Јаан агаш бажында
Уйалу мүркүт бар эмей.
Јаандардың көксинде
Јакшы сүме көп эмей.

5

Алтан кокчо[1] торко учук —
Аркабыстың седеңги.
Алтан тажуур арајан —
Ада-эненинг күндүзи.

Төртөн кокчо торко учук —
Төбөбистинг седеңги.
Төртөн тажуур аракы —
Төрөгөндөрдинг күндүзи.

6

Актаң чыккан алты тыт —
Ак-бороның тебеези.
Алты тажуур аражы —
Акалардың күндүзи.

Јерденг чыккан јети тыт —
Јеерен тайдың тебеези.
Јети тажуур аражы —
Јеңгелердинг күндүзи.

7

Алтын күүк эткени
Агаш-ташка торгулгай.
Ада-эненинг айтканы
Ал-јүрекке томулгай.

Эдил-күүк эткени
Эмил агашка торгулгай
Эне-аданың айтканы
Эл-јүрекке томулгай.

8

Аркадагы малымды
Акам көөркий кабыргай.
Айылдагы айылчымды
Адам-энем уткыгай.

Jерде jүрген малымды
Jееним көөркий кабыргай.
Jергелешкен төрөөнди
Jеңгем-акам уткыгай.

9

Jабаганы азырап,
Jалын сыймаган энебис.
Jаш баланы чыдадып,
Эр jетирген энебис.

Эрjинени азырап,
Ат jетирген энебис.
Эки бала чыдадып,
Jуртту эткен энебис.

Эки кырды ажырган
Эрjинеге баш болгой.
Эки эмчек эмискен
Энебиске мак болгой.

Аржан сууны кечирген
Ак-боромго мак болгой.
Акту бойымды кижи эткен
Ада-энемге баш болгой.

10

Jабага-кулун чыдаткан
Jабаганның jаланғы.
Jаш бойысты чыдаткан
Jаандардың шылтузы.

Эчки-койды көптөткөн
Экинурдың jаланғы.
Элге jайым jаң берген
Эне-адамның шылтузы.

11

Jажыл кўўктинг эткени
Jаш агашка томылар.
Jаандардынг айтканы
Jал-jўрекке томылар.

Эдил-кўўктинг эткени
Эл агашка томылар.
Эне-аданынг айтканы
Эт-jўрекке томылар.

12

Jергелей турган jети чет —
Jерлў малдынг тебеези.
Jети тажуур аракы —
Эне-аданынг кўндўзи.

Аралаган алты чет —
Айгырлу малдынг тебеези.
Алты тажуур аракы —
Ада-эненинг кўндўзи.

13

Эбиреде jелгежин,
Эрjинеде jорук бар.
Эки ўйеге ундылбас
Энем айткан сöзи бар.

Айландыра jелгежин,
Аргымакта jорук бар.
Алты ўйеге ундылбас
Адам айткан сöзи бар.

14

Арчын агаш тазылы
Алты ўйелеп корболоор.
Аданынг jанғыс уулы
Албаты-jондо эр болор.

Эки агаш тазылы
Эки ўйелеп корболоор.
Эненинг jанғыс уулы
Эл-jондо эр болор.

15

Кају јерде јолыма
Какпы-чакпы курубагар.
Калык-јондо ойнойын,
Алды-кийним коп этпегер.

Арка јерде јолыма
Айа-тузак тартпагар.
Айылдап јўрген бойымды
Алды-кийним коп этпегер.

16

Эки тууны ажырган
Эрјине атка баш болзын.
Элге бисти јыргаткан
Эне-адага баш болзын.

Агын сууны кечирген
Ат эрјинеге баш болзын.
Ада јаштанг чыдаткан
Ада-энеге баш болзын.

17

Эки тууны эбирзе,
Эрјинем колы чылабас.
Элдинг-јоннынг ортодо
Энем бисти ундыбас.

Айры тууны айланза,
Адым колы арыбас.
Албатынынг ортодо
Адам бисти ундыбас.

18

Эки уйдынг сўдинең
Эјегей эткен эјейим.
Элик бычкаҡ ёдўкти
Эдип берген эјейим.

Алты уйдынг сўдинең
Аарчы эткен эјейим.
Ань бычкаҡ ёдўкти
Көктөп берген эјейим.

19

Элик бычкак ӧдӱкти
Энем кӧктӧӧн кеп эмей.
Эки уулы келди деп,
Энем јыргап бу турбай.

Аң бычкагы ӧдӱкти
Адам тапкан кеп эмей.
Алты уулы келди деп,
Адам јыргап бу турбай.

20

Эндӱ торко кезерге
Энем меге көргӱскен.
Элдең-јоннон ӱрен деп,
Энем меге јакыган.

Ангның турлу јерлерин
Адам меге көргӱскен.
Албатыдаң ӱрен деп,
Адам меге јакыган.

21

Эре-Чуйды сананзам,
Эмил агаш көрӱнет.
Эне-аданы сананзам,
Эрмек-сӧзи угулат.

Алтайымды сананзам,
Агаш-тажы көрӱнет.
Ада-энени сананзам,
Айткан сӧзи угулат.

22

Ак ийнектиң сӱдинең
Ааарчы эткен энебис.
Албаты-јонды кӱндӱлеп,
Јыргалын көргӧн энебис.

Кӧк ийнектиң сӱдинең
Кӧӧрчӧк эткен энебис.
Көп улусты кӱндӱлеп,
Јыргалын көргӧн энебис.

23

Калбакчадаң кабырып,
Кап толтырган энебис.
Калбагашча бойысты
Чыдадып койгон энебис.

Jурунчадаң jууйла,
Jууркан эткен энебис.
Jудурукча бойысты
Кижи эткен энебис.

24

Карангуй түнде кармадап,
Кабайлаган энебис.
Кангза башча бойысты
Кижи эткен энебис.

Түнге-түшке шыралап,
Тыныстыалган энебис.
Түүнчекте бойысты
Чыдадып койгон энебис.

Эки алаканла сыймап,
Эркелеген энебис.
Эргекче бисти чыдадып,
Эр jетирген энебис.

Бажысты сыймап уйуктаткан,
Балтырысты сыймап бастырган,
Ару сүдиле эмизип,
Азырап койгон энебис.

25

Кас балазын телчиткен
Камышту көлдиң jаказы.
Кайран бисти jыргаткан
Ада-энениң быйаны.

Турна балазын телчиткен
Туманду көлдиң jаказы.
Турган бисти jыргаткан
Эне-аданың быйаны.

26

Ак јаланғды сӱрбезе,
Арба кайдаң јайканар.
Ада-эне јок болзо,
Албаты кайдаң ол јыргаар.

Көк јаланғды сӱрбезе,
Кара арба кайдаң јайканар.
Көркий бойыс јок болзо,
Кәкӱп кемдер ол ойноор.

27

Кереге сынду кебисти
Кезип берген энейис.
Кеп тужунда мындый деп,
Айдып берген энейис.

28

Отто казан кайнабас —
Одынында болгон бо?
Отурган улус ырабас —
Айыл ээзинде болгон бо?

Аскан ажы кайнабас —
Агажында болгон бо?
Айылынаң улус айрылбас —
Айыл ээзинде болгон бо?

29

Ойымакту[2] тонымды
Ойып кескен энейим.
Озогызы мындый деп,
Айдып берген энейим.

Керчезиндӱ[3] тонымды
Кезип берген энейим.
Кечегизи мындый деп,
Айдып берген энейим.

30

Торконың јурдын курап,
Тон эткен энелер.

Томукча[4] бисти кижи эдип,
Тарынбаган энелер.

Камканың јурдын курап,
Каптал эткен энелер.
Кажыкча бисти кижи эдип,
Кайралын көргөн энелер.

31

Тос кабайга салала,
Чайкап койгон энебис.
Толтыра айак урала,
Азырап койгон энебис.

Агаш кабайга салала,
Чайкап койгон энебис.
Ажыра айак урала,
Азырап койгон энебис.

Ага-эјезин мактаганы

32

Ак теленгир јўстўгим
Качан да болзо колымда.
Акам көөркий айтканы
Качан да болзо көксимде.

Көк теленгир јўстўгим
Качан да болзо колымда.
Көөркий акам айтканы
Качан да болзо көксимде.

33

Арка јердиң өлөңги
Алтыдаң салган торкодый.
Ары јанында тай эјеҥ
Алтын кошкон јўстўктий.

Меес јердиң өлөңги
Бештеҥ салган учуктый.
Бери јанындагы тай эјеҥ
Беленгир кошкон јўстўктий.

34

Эне јайым келерде,
Эки агаш бўрленди.
Эки көзи кararган
Эјекей айылдап ол келди.

Кайран јайым келерде,
Кара агашка бўр чыкты.
Кара көзи мөлтўреп,
Эјекей эжик ол ачты.

Эјем-эке эмелек,
Эки буды сокычак .
Эш-нөкөриле сындашса,
Эјекей сыны кыскачак.

Јестем-јестем јебелек,
Јеерен ады көбөлөк.
Куулу кангза кончында,
Кубаар эјем койынында.

35

Јер Алтайым сананзам,
Јер агажы көрўнет.
Јенгелерди сананзам,
Эрмек-сөзи угулат.

Алтайымды сананзам,
Агаш-тажы көрўнет.
Акаларды сананзам,
Айткан сөзи угулат.

36

Јерденг чыккан јети тыт —
Јелелў малдыңг турлузы.
Јети тажуур арајан —
Јенгелердиңг кўндўзи.

Актаңг чыккан алты тыт —
Айгырлу малдыңг серўўни.
Алты тажуур арајан —
Акалардыңг кўндўзи.

37

Јетен тонның ортодо
Јелбер тонның јаражын.
Јетен кижи ортодо
Јеңгелердиң јаражын.

Алтан тонның ортодо
Акар тонның јаражын.
Алтан кижи ортодо
Акалардың јаражын.

38

Калык-јондо јӱргежин,
Кара көстӱ јеңекей.
Камду-тӱлкӱ туткажын,
Тон көктөйтөн ус эмей.

Солоңгыдый чегедекти
Көктөп кийген јеңекей.
Јыргал-ойын болгожын,
Кожоң чөйөр ус эмей.

39

Кырдың, кырдың кырында
Кызыл-кызыл боролор.
Кыдаттаң келген чөөчөйдиң
Јаркыныдый эјелер.

Боочының кырында
Болчок-болчок боролор.
Моңолдоң келген чөсчөйдиң
Јаркыныдый эјелер.

Сынды төмөн јелерде,
Сыны тӱңей сыгындар.
Сыбыскылап келерде,
Ӱни тӱңей ӱӱрелер.

Арканы төмөн јелерде,
Арказы тӱңей ол аңдар.
Амыргылап келерде,
Ӱни тӱңей ӱӱрелер.

40

Ташка чыгып отурган
Таленгконың јаражын.
Тана, топчы тагынган
Таай-эјенің јаражын.

Јеле базып отурган
Јемичининг јаражын.
Јенгейектің јаражын.

Кулузынга отурган
Кучыйактың јаражын.
Куйка топчы тагынган
Кудагайдың јаражын.

Карындажын мактаганы

41

Эзен болзын, карындаш,
Эзенде база келерим.
Јакшы болзын, карындаш,
Јайгыда айылдап келерим.

Туйук сууны тумантытпа —
Турлу малдың сугады.
Туш кижини өскөлөбө —
Түнгей биске карындаш.

Кара сууны чайпаба —
Калык-јоннын суузыны.
Катыс кижини каргаба —
Качан да биске карындаш.

42

Тар карында эненің
Экү јаттыс, карындаш.
Тапчы кабай ичинде
Экү өстис, карындаш.

Кабыра тудуп көктөргө
Камду јурун јакшынак.

Карузыжып ойноорго
Карындаш бууры бир јымжак.

Түре тудуп кыстаарга
Түлкү јурун бир јымжак.
Түнгей јашты јажаарга
Карындаш јүрүм јакшынак.

Чолобо деп тайгага
Экү ангдап јүрелик.
Чоктоп тийген тангмага
Экү кару айдалык.

Адыган деп тайгага
Экү ангдап баралык.
Аамай-тенек тангмага
Экү кару айдалык.

43

Чичке кайыш ноктолу
Чичке јеерен кайда не?
Чийик кара кабакту
Чын карындаш кайда не?

Јалбак кайыш ноктолу
Јараш јеерен кайда не?
Јап-јакшынак чырайлу
Јаш карындаш кайда не?

Үйин мактаганы

44

Алтындый бүри төгүлген
Ак кайын беди, бу беди?
Аркадагы чачы јайылган
Алганым беди, бу беди?

Күмүштий бүри төгүлген
Көк кайын беди, бу беди?
Көксиндеги чачы јайылган
Көргөним беди, бу беди?

45

Jиkте чыккан jиилекти
Колго тутса — jымжагын.
Jиитте тапкан эжимниҥ
Көзин көрзө — jаражын.

Кобыдаҥ чыккан jиилекти
Колго тутса — jымжагын.
Кожо jӱрген эжимниҥ
Көзин көрзө — jаражын.

46

Карыкканда чертетен
Кара сайлу кузук бар.
Карыганча jуртайтан
Кара көсту эжим бар.

Эриккенде чертетен
Эмил сайлу кузук бар.
Элен-чакка jуртайтан
Эптӱ jакшы эжим бар.

Уулына

47

От jалбыжын өчӱрбей
Чокту туткан одыным.
Ок-саадакты тудунып,
Ангдап ийер сен уулым.

Калапту соокты өткӱрбей
Jылу туткан катанчым.
Каптыргазын салынып,
Ангдап базар сен уулым.

Арыскан тууга чыгала,
Аҥ-сыгынды адып кел.
Албаты-jонго барала,
Айнык бала алып кел.

Эки тууга чыгала,
Элик-куран адып кел.
Элге-jонго барала,
Эш-нөкөриҥ алып кел.

48

Эки кулак тең туткан
Эликтиң чаабы болбойсын.
Эдиски ўни тең турган
Энениң уулы болбойсын.

Айры кулак тең туткан
Аңның чаабы болбойсын.
Амыргы ўни тең турган
Аданың уулы болбойсын.

Кызына

49

Ак јаланғның өлөңги
Ак билдирлў торкодый.
Алдымдагы сен балам
Агарып чыккан айымдый.

Көк јаланғның өлөңги
Көк билдирлў мандыктый.
Кара көстў сен балам
Энгир чыккан чолмондый.

Кызыл јараш јаш чечек
Кызарып өзөр јаскыда.
Кызым, кызым, кыс кижи,
Кызыма келер јўс куда.

Балан бажы ак јинилек
Кызарып быжар кўскиде.
Балам, балам, бала кижи,
Балама келер бай куда.

Кызылгаттың бажына
Кучыйак конды, јем сурап.
Кызыл тажуур койтылдап,
Кудам келер, јөп сурап.

Кайың агаш бажына
Карлагаш конды, јем сурап.
Кара тажуур койтылдап,
Кудам чөдөөр, јөп сурап.

Толгойоктың агында
Өлөң өзөр јас келди.
Тоның сенің торсыкта,
Тойың түжер өй јетти.

Таралактың јыжында
Кузук бүдер јай келди.
Шаңкың сенің узады,
Шаалтаң түжер јаш јетти.

Јеңезине

50

Алтан агаш ортодо
Аспак агаш танылу.
Алты келин ортодо
Менің јеңем танылу.

Беш агаштың ортодо
Беле агаш танылу.
Беш келиннің ортодо
Менің јеңем танылу.

Калык-јондо јүргежин,
Кара көстү јеңекей.
Камду-түлкү туткажын,
Тон көктөөчи ус эмей.

Солонгыдый чеедекти
Көктөп кийген јеңекей.
Јыргал ойында јүргежин,
Кожоң чөйөр ус эмей.

Таайлу-јеендүүнің кожоңдоры

51

Јепилдедип јелерде,
Јерден кату неме јок.
Јергележип келерде,
Јееннең кару кижи јок.

Тапылдадып јелерге,
Таштаң кату неме јок.
Табарыжып келерде,
Таайдаң кару кижи јок.

Тал агаштың бўринде
Такыр-бөкөн јок болзын.
Таайлу-јеендў бойыста
Тарынары јок болзын.

Јаш агаштың бўринде
Јаман-бөкөн јок болзын.
Јеендў-таайлу бойыста
Јектежери јок болзын.

52

Јергелей топчы тагарда
Јелмер тонның өңжўгин.
Јетен келин ортодо
Јеңгейектиң јаражын.

Алтын, мөңўн топчылу
Акар тонның өңжўгин.
Алтан келин ортодо
Таай-јеңгемниң јаражын.

Керекшиннің семизи
Кертеш тууда јўретен.
Келиндердиң јаражы
Кеңги ичинде јуртайтан.

Тарбаганның тарбылы
Таш алдында јадатан.
Таай-јеңгелер јаражы
Талду-Кемде јуртайтан.

53

Табылгылу тайганы
Ажыра јелген эрјинем.
Таайым мениң бар дейле,
Айылдап келген јееним.

Кара ташту тайганы
Ажып келген эрјинем.
Кара тажуур тудунып,
Айылдап келген јееним.

Јети кырлу мылтыкла
Јеекен адар јееним бар.
Јети јашту тай атла
Баркы алар јееним бар.

Алты кырлу мылтыкла
Айу адар јееним бар.
Алты јашту тай атла
Баркы алар јееним бар.

54

Тайга бажы кар түшти,
Кыш түшкени бу туру.
Таайым бажы кажайды,
Карыганы бу туру.

Агаш баштай кар түшти,
Кыш түшкени бу туру.
Акам бажы буурайды,
Карыганы бу туру.

55

Тай боронын јелижи
Јелиш беди — суу эмей.
Таайым өрөкөн айтканы
Төгүн беди — чын эмей.

Јеерен тайдын јелижи
Јелиш беди — суу эмей.
Јееним көөркий айтканы
Төгүн беди — чын эмей.

Тайа буузы чечилбес,
Таайым айтканы ундылбас.
Јеле буузы чечилбес,
Јееним айтканы ундылбас.

Таайым келер болор деп,
Тарбаган эдин кадырдым.

Таайым келбей барарда,
Таш алдына таштадым.

Јееним келер болор деп,
Јеекеннинг эдин кайнаттым.
Јееним келбей барарда,
Јер алдына таштадым.

Тай боронынг таманы
Таштанг элеп калар ба?
Таайымнынг санаазы
Менең чөкөп калар ба?

Јеерен тайдынг таманы
Јерденг элеп калар ба?
Јеенимнинг санаазы
Менең чөкөп калар ба?

Айланбасты айланган
Аргымак укту ол адым.
Айлатпасты айлаткан
Ада тушта таайларым.

Эбирбести эбирген
Эрјине укту ол адым.
Элтертпести элтерткен
Эне тушта таайларым.

Јанғмыр јааза, јаагайла,
Јакам өткӧй кайдар ол.
Таайым келзе, келгейле,
Сөзин укпай кайдар ол.

Мөндүр јааза, јаагайла,
Бөрүгим өткөй кайдар ол.
Бөлӧм келзе, келгейле,
Сөзин укпай кайдар ол.

56

Таштанг чыккан чечекте
Танталай чечек танылу.
Табарыжып келерде,
Таайлу-јеендү танылу.

Jерден өскөн өлөңдө
Jергелей чечек танылу.
Jергележип келерде,
Jеендү-таайлу танылу.

Так jаланга jелбеске
Тамы казып салган ба?
Таайлу-jеендү jыргаза,
Тамалап-шоодып айдар ба?

Jергележип jелбеске
Jерде тамы каскан ба?
Jеендү -таайлу jыргабас,
Jеткер-түбек болгон бо?

Ташка чыккан эчки омок,
Таайын көргөн jеен омок.
Jерде jүрзе, ат омок,
Jеенин көрзө, таай омок.

Тазылду jадык анданбас
Ташту кыртыш бек эмей.
Таайлу-jеендү ташташпас
Таайынын күүни күч эмей.

Jерсү jадык анданбас
Jер кыртыжы бек эмей.
Jеендү-таайлу ырашпас
Jеенин күүни күч эмей.

Талтар деген боро куш
Түнде танга ойноды.
Таай санаама кирерде,
Танга уйкум келбеди.

Короты деген чоокыр куш
Койу энгирде ойноды.
Кайран таайым келбесте,
Коно уйкум келбеди.

Түнерип булут чыккажын,
Jаалак болгон карачым.

Түреп-какап јаткажын,
Болуш берер таайым.

Карарып јаңмыр келгежин,
Јаалак болгон карачым.
Карык сананып јүргежин,
Сүме айдар таайым.

58

Тозуулдагы эликти
Тоолодо адар таайым бар.
Торко-көбөң кезеле,
Тон эдетен јеңем бар.

Чагалдагы тийинди
Чарчада адар таайым бар.
Чаңкыр торко чамчамды
Көктөп берер јеңем бар.

Меес јердин өлөңи
Көбөң-торко учуктый.
Менин кару јеңейим
Мөңүннең эткен јүстүктий.

Јалаң јердиң өлөңи
Јажыл торко учуктый.
Јанымда отурган јеңейим
Јазап эткен јүстүктий.

59

Токум-кејим чачатан
Тосток кер деп адым бар.
Торко чачак јайылган
Тодоштор деп таайым бар.

Кејим-токум чачатан
Кертеш кер деп адым бар.
Кејеге чачак јайылган
Кергилдер деп таайым бар.

Кудагайды мактаганы

60

Тоотойдың өлөңи
Толгой туткан торкодый.

Горко тонду кудагай
Толуп келген айдый.

Jаланғайдың өлөңги
Jайа салган торкодый.
Кызыл тонду кудагай
Кызарып чыккан айдый.

Кыйатайдың ёлөңги
Кыйа тутқан торкодый.
Кыйыш кабакту кудагай
Кызыл jараш чечектий.

Төрөөнин мактаганы

61

Ак кайынга турзын деп,
Адын берген төрөгөн.
Албатыга jүрзин деп,
Балазын берген төрөгөн.

Алты үйелү ак чечек —
Алтайыстың чолозы.
Алтан тажуур арajан —
Ада-эненинг күндүзи.

Төрт үйелү көк чечек —
Төрт алтайдың чолозы.
Төртөн тажуур арajан —
Төрөгөннинг күндүзи.

62

Алты азулу ак-боро
Азузын чайнап киштеди.
Ада туштa төрөгөн
Айланып келип jыргады.

Эки азулу эрjине
Эрдин чайнап киштеди.
Эне туштa төрөгөн
Эбирип келип jыргады.

Алты азулу ак-бором
Jелейин деп санайтан.

Алтай түпте төрөгөн
Келейин деп санайтан.

Јети азулу јееремим
Јелейин деп санайтан.
Јер түбинде төрөгөн
Келейин деп санайтан.

63

Алтын сулук чайнаган
Ак-бородо јелиш бар.
Ада туштa төрөөн,
Төрөөндө јыргал бар.

Күлер сулук чайнаган
Күрең тайда јелиш бар.
Күндүлежип јыргаган
Төрөөндө јыргал бар.

64

Алты үйелү чакызынаң
Ат айрылбас төрөөн.
Алты үйеге јыргаган
Айрылышпас төрөөн.

Үч үйелү чакызынаң
Ат айрылбас төрөөн.
Үйе-чакка ундылбас
Үүрелешкен төрөөн.

Төңгөзөк төзи бек эмей,
Төрөөн күүни күч эмей.
Кулузын төзи бек эмей,
Куданың күүни күч эмей.

Калың арал јок болзо,
Кайың кайдаң өдөтөн.
Төрөгөндөр јок болзо,
Кожоң кайдаң келетен.

Төргүн арал јок болзо,
Төңгөзөк кайдаң өзөтөн.
Төрөгөндөр јок болзо,
Јыргал кайдаң келетен.

Төрсөндө төгүн јок эмей,
Кудайгада куурмак јок эмей.
Учкашканы јоргочок,
Үлешкени — татучак.

65

Алты үйелү чакымда
Адым турар качан да.
Алты сөөктү айылыма
Албаты јуулар качан да.

Төрт үйелү чакымда
Төнөним турар качан да.
Төрт өзөктү айылыма
Төрөөн түжер качан да.

66

Алты үйелү чакыга
Ат буулаган јогыс па?
Алты үйеге төрөгөн,
Бала алышкан јогыс па?

Үч үйелү чакыга
Ат буулаган јогыс па?
Үч үйеге төрөгөн,
Бала алышкан јогыс па?

67

Калың арал јок болзо,
Кайың кайдан өзөтөн?
Карындажы јок болзо,
Кожоң кайдан келетен?

Төргүн арал јок болзо,
Төнөзөк кайдан келетен?
Төрөгөни јок болзо,
Јырғал кайдан келетен?

68

Карана бажы јайканып,
Чечектеп келген јаражын.
Кара тажуур тудунып,
Төрөөним келген јакшызын.

Казылгат бажы чечектеп,
Быжып келген кызылын.
Кызыл тажуур койтылдап,
Төрөөним келген јакшызын.

Эрјинезин терледип,
Јелип ийген ол јакшы.
Элде төрөөн бар дейле,
Једип келген ол јакшы.

Ат эрјине терледип,
Ажу ашкан ол јакшы.
Албатыда төрсөөним
Айылдап келген бир јакшы.

69

Јардынаң тутса јыртылбас,
Јаңы эткен јаргак тон.
Јамандажып айдышпас,
Јажына јаткан төрөгөн.

Эдегинең тутса јыртылбас,
Эски де болзо тере тон.
Электежип айдышпас,
Элде-јондо төрөгөн.

70

Үйген-нокто суксын деп,
Адын берген төрөгөн.
Үргүлјиге јурта деп,
Балазын берген төрөөн.

Ээр-токум салзын деп,
Адын берген төрөөн.
Эки үйеге јурта деп,
Балазын берген төрөөн.

Айландыра тудуп челдеерге,
Арка-мойын бир јакшы.
Айылдап келип түжерге,
Ада-төрөөн бир јакшы.

Эбире тудуп челдеерге,
Эттү мойын бир јакшы.
Эбирип келип түжерге,
Эне-төрсөөн бир јакшы.

Ўўре-јелелерин мактаганы

71

Беш талазы јалтырап,
Бешпелтир кайда туру не?
Беш таназы мызылдап,
Ўўрелер кайда јўри не?

Алты талазы јалтырап,
Адаткан кайда туру не?
Ай таназы суркурап,
Ўўрелер кайда јўри не?

Бешти төмөн јелгежин,
Беш боронынг көнў јол.
Беш ичине келгежин ,
Беш конокко байрам јер.

Адаткандөөн јелгежин,
Ак-боронынг көнў јол.
Адатканга келгежин,
Алты конок байрам јер.

72

Јанғмыр јаап келгежин,
Јажыл өлөң јайканат.
Јайдынг күни келгежин,
Бистинг јўрек сўўнет.

Күрти кайыла бергежин,
Көк чечектер јайканат.
Көркийлерди көргөжин,
Көкўп, ойноп јўргўлейт.

73

Ак чечектинг бажына
Адару конзын, ўўрелер.
Айлу-күндў Алтайга
Айдыжып јўреек, ўўрелер.

Көк чечектинг бажына
Көгсөн конзын, ўўрелер.
Күндў-айлу Алтайга
Көрўжип јўреек, ўўрелер.

74

Кой кечўзин таптырбас
Комыргайлу Кайрылык.
Конгон кижи айрылбас
Кожончылу Кайрылык.

Мал кечўзин таптырбас
Балтырганду Кайрылык.
Барган кижи ырабас
Комысчылу Кайрылык.

75

Јетен айгыр азырап,
Јакшызын минген ўўрелер.
Јети јака тон көктөп,
Јенгилин кийген ўўрелер.

Алтан айгыр азырап,
Ардагын минген ўўрелер.
Алты јака тон көктөп,
Артыгын кийген ўўрелер.

76

Кееркеп кийер кебине
Кескен камду јарагай.
Кетеп адар анына
Кескен темир токтогой.

Тойлоп кийер тонына
Торко-мандык јарагай.
Тозып адар анына
Толгок темир токтогой.

77

Койон өтпөс аралдан
Кой өткўрген бис кандый.
Коркырап јаткан талайдан
Кожондоп кечкен бис кандый.

Јылан өтпөс аралдан
Јылкы өткўрген бис кандый.
Јылып јаткан талайдан
Јыргап кечкен бис кандый.

78

Таманалу тайгама
Тапшынбай канай чыгайын.
Танышканым мындада,
Табарбай канай ӧдӧйин.

Көжүнелү тайгама
Көрбӧй канай чыгайын.
Көрүшкеним мындада,
Кӧндүре канай ӧдӧйин.

79

Эртиш суузын кечерге
Эдилдү кемем бир эптү.
Эрмектежип jүрерге
Менинг нӧкӧр бир jакшы.

Кадын суузын кечерге
Кайыкту кеме бир эптү.
Кокур-ойын баштаарга
Кош нӧкӧрим бир jакшы.

80

Сүмер туунын бажына
Учуп түшкен мүркүдим.
Сүреетип jүрген тужунда
Сүме айткадый нӧкӧрим.

Кара туунын бажына
Кайып түшкен карчагам.
Карыксынып jүрген тужунда
Каруузын айдар нӧкӧрим.

---

[1] Кокчо — базым учук.
[2] Ойымтакту тон — элбек эдектү тон.
[3] Керчезиндү тон — jүзүн-jүүр тилим бӧстӧн курап эткен тон.
[4] Томукчадан — jаштан ала кижи эткен.
[5] Камка — кыдаттын торко бӧзи.
[6] Каптал — халат (байат сӧс)

81

Ак ийнектиң сўдинең
Ачыдып эткен айрагыс.
Алтын табак ичинең
Амзап јиген ажыбыс.

Көк ийнектиң сўдинең
Көөрчөк эткен курсагыс.
Көк табактың ичинең
Күүнзеп јиген ажыбыс.

82

Јай келгенин јарлаган
Јараш ўндў алтын күүк.
Јаш агаштың будагын
Јайылта эткен јараш күүк.

Ак тепсеңниң ўстўле
Айланып учкан алтын күүк.
Албатыны уксын деп,
Јарлап эткен јараш күүк.

Јайдың кара тўжине
Јаагы талбас алтын күүк.
Эртен-энгир эдерде,
Ээги талбас күмўш күүк.

Айланбасты айланган
Ай канатту алтын күүк.
Ээреп-јайнап тургандый
Эдиски ўндў эдил күүк.

83

Эргиш агаш тёзинең
Эптеп эткен топшуурым.
Эремик јылкы кылыла
Јазап алган топшуурым.

Кайың агаш кагынаң
Кастап эткен топшуурым.

Кайран аттың кылыла
Кылдап алган топшуурым.

Тошту тайга айланзам,
Мениң адым арыбас.
Топшуур согуп ойнозом,
Мениң колым чылабас.

Таскыл тайга айланзам,
Мениң адым арыбас.
Таң атканча ойнозом,
Мениң колым чылабас.

84

Куучындадып соготон
Куулы тилдӱ комузым.
Куучын айтпас көөркийди
Куучындаткан комузым.

Айтырып согуп ойнойтон
Айры тилдӱ комузым.
Аайы табылбас сөстөрди
Аайлап айткан комузым.

Эрикпестең ойнойтон
Эки кылду топшуурым.
Эптӱ эмес эрмекти
Эптеп айттырган комузым.

85

Төрт таманы тайбаңдууш
Төөдөң јаан мал јок.
Төбӧ чачы јайылган
Төлөстөң јаан јурт јок.

86

Шырлап, шырлап аккан суу —
Чабдар адым ичкен суу.
Күрлеп, күрлеп аккан суу —
Күрең адым ичкен суу.

Карчага куштың нези артык —
Канадына бӱткен тӱги артык.
Күлӱк уулдың нези артык —
Минген ады оның артык.

КАБАЙДЫҢ КОЖОҢДОРЫ

1

Аҥ балазын телчиткен
Алты кыпту таш кабай.
Акту бойысты чыдаткан
Ада-энениҥ кол кабай.

Элик балазын телчиткен
Эки кыпту таш кабай,
Эмди бойысты чыдаткан
Эне-аданыҥ кол кабай.

2

Түнде салган јымыртка
Түлүреп учар куш болор.
Түүнчекте јаш бала
Түп-түбинде эр болор.

Карангуйда салган јымыртка
Калырап учар куш болор.
Кабайдагы јаш бала
Качан түбинде эр болор.

ЧӦӦЧӦЙДИҢ КОЖОҢДОРЫ

1

Агаштаҥ ойгон чөөчөйим
Алтын сүрлү көрүнзин.
Алып келген бу ажым
Аламыр-шикир таадылзын.

Мөштөҥ ойгон чөөчөйим
Мөҥүн сүрлү көрүнзин.
Мен экелген бу ажым
Мөттөҥ тату таадылзын.

2

Ат чакызы тургажын,
Түшпезим деп кем айдар.

Арајанын ургажын,
Ичпезим деп кем айдар.

Кой чакызы тургажын,
Түшпезим деп кем айдар.
Коројонын ургажын,
Ичпезим деп кем айдар.

3

Буурыл тайга буудай бер —
Быjыр-бајыр чайназын.
Бу бойыма уруп бер —
Буукkан санаа чечилзин.

Кара тайга арыш бер —
Кајыр-бајыр чайназын.
Кайран бойыма уруп бер —
Карыккан санаа чечилзин.

4

Јоон агаш төзинең
Јонып эткен чөөчөйим.
Јорго беенинг сүдинең
Јазап эткен аракым.

Карагай агаш төзинең
Кастап эткен чөөчөйим.
Кара беенинг сүдинең
Јазап эткен аракым.

5

Кумакту көлдө куу ойнойт,
Куркун алдыла суу ёдөт.
Кудалу улус јуулыжып,
Куулы чөөчөй кол ёдөт.

Кара көлдө кас ойнойт,
Канат алдыла суу ёдөт.
Кайран төрөөндөр јуулыжып,
Калайлу чөөчөй кол ёдөт.

6

Көктө турган кәк булут —
Көк боронынг серүүни.

Көктөң тамган ачу аш —
Көөркийлердиң күндүзи.

Акта турган ак булут —
Ак боронын серүүни.
Актаң тамган ачу аш —
Албатының күндүзи.

7

Карайлап аккан суу эмес,
Какпактаң аккан аш эмей.
Чоройлоп аккан суу эмес,
Чоргодоң тамган аш эмей.

8

Тамакыны тартпаска
Таары кожуп койгон бо?
Тар өзөклө баспаска
Тамы казып койгон бо?

Аракыны ичпеске
Ачу кожуп койгон бо?
Алтайына jүрбеске
Ийа тартып койгон бо?

9

Тажуурдагы арajан —
Таштабаган күндүзи.
Чөөчөйдөги арajан —
Чөкөшпөгөн күндүзи.

СҮҮШ КОЖОҢДОР

Кыстың кожоңдоры

1

Айры тилдү комузым —
Арга jоктың ойыны.
Адам эште jүргеним —
Айлы jоктың jүрүми.

Эки кылду топшуурым —
Эрик јоктың ойыны.
Энем эште јүргеним —
Эжи јоктың јүрүми.

2

Кайың агаш јок эмес,
Каптал јокко не јүрер?
Кару үүре јок эмес,
Кара јаңгыскан кем јүрер?

Эргиш агаш јок эмес,
Ээри јокко јүрер бе?
Эптү үүре јок эмес,
Эжи јокко јүрер бе?

3

Ак калайлу казаным
Ажыра кайнап калбазын.
Айдыжып јүрген нөкөрим
Алыс јерде артпазын.

Көк калайлу казаным
Көбире кайнап калбазын.
Көрүжип јүрген көркийим
Көрүнбес јерде артпазын.

4

Ак тайганы ашпаста,
Ак-бороны не минер.
Айткан сөскө турбаста,
Ак чаазынга не бичиир.

Көк тайганы ашпаста,
Көк-борого не минер.
Көргөн көскө бүтпесте,
Көк чаазынга не бичиир.

5

Адым кечпес кечүүни
Мен канайып кечейин.
Айдып бербеген сөзингди
Мен канайып билейин.

Ийнек кечпес кечўни
Мен канайып кечейин.
Ичиндеги санаанды
Мен канайып билейин.

6

Алтан агаш ортодоң
Аспакты кайдаң таныдың?
Алтан бала ортодоң
Мени кайдаң таныдың?

Бежен агаш ортодоң
Белени кайдаң таныдың?
Бежен бала ортодоң
Мени кайдаң көстөдиң?

7

Арканы төмөн тўжерде,
Арказы тўңгей сыгындар.
Амыргылап келерде,
Ўни тўңгей ўўрелер.

Кобыны төмөн тўжерде,
Колы тўңгей коңырлар.
Кожоңдожып келерде,
Ўни тўңгей ўўрелер.

8

Арташ тууга чыгала,
Аң-сыгынды адып кел.
Албаты-јоңго барала,
Эш-нөкөриң алып кел.

Эки тууга чыгала,
Элик-куран адып кел.
Элге-јоңго барала,
Эш-нөкөриң алып кел.

9

Бороңоттың борозын
Боочы јерден табарың.
Бойдоңдордың јаражын
Бистиң јерден табарың.

Кызылгаттың кызылын
Кырлаң јердең табарың.
Кыс балдардың јаражын
Бистиң јердең табарың.

10

Јаңыс кайың кайың ба?
Салкын кирзе, јайканчак.
Јаңыс кижи кижи бе?
Кижи айтса, ачынчак.

11

Јаскыда күйген өрт чилеп,
Јалбырап турат јүрегим.
Јаскыда келген куш чылап,
Јайнап турат көстөрим.

Күскиде күйген от чылап,
Күйүп турат көстөрим.
Күскиде барган куш чылап,
Кунугып турат јүрегим.

12

Январь айдың соогына
Јаагым тоңгот кайдайын.
Јаба ёскёнди көрөлө,
Ичим ачыйт кайдайын.
Кочкор айдың соогына
Колым тоңгот кайдайын.
Кожо өскёнди көрөлө,
Ичим ачыйт кайдайын.

13

Эбиреде тайгалу
Эзен болзын, Улаган.
Эки кара кабакту
Эзен болзын, көөркийим.

Айландыра тайгалу
Амыр болзын, Улаган.
Айры кара кабакту
Амыр болзын, көөркийим.

14

Экемел-камду јок болзо,
Бӧрӱкти неле чӱмдейтен.
Эптӱ ӱӱре јок болзо,
Јыргал кайдаҥ келетен.

Тӱлкӱ-камду јок болзо,
Тонды неле чӱмдейтен.
Тӱҥей ӱӱре јок болзо,
Јыргал кайдаҥ келетен.

15

Ӱзӱк талдыҥ ӱкӱзин
Ӱзе кемеер адатан.
Ӱӱре-јеле бойысты
Ӱреп кемеер айдатан.

Кош арканыҥ элигин
Кородо кемеер адатан.
Кожо јӱрген бойысты
Коптоп кемеер айдатан.

16

Элик адып келбезе,
Эрим коомой болгой ло.
Эрке-кару кӧрбӧзӧм,
Бойым коомой болгой ло.

Алу адып келбезе,
Эжим коомой болгой ло.
Аш-курсакты аспазам,
Бойым коомой болгой ло.

17

Элик бычкак ӧдӱгим,
Не элединг болбогой?
Эрке кару кӧӧркийим,
Не ырадыҥ болбогой?

18

Кайра чыккан ӧзӧктӧҥ
Кадынга једер ӧзӧк јок.

Кара чичке кабакту
Сеге једер кижи јок.

Чике чыккан өзөктөн
Чичкеге једер өзөк јок.
Чичке кара кабакту
Сеге једер нөкөр јок.

19

Ак корокой тон кийзе,
Кир јапшынбас чебер сен.
Кара-боро ат минзе,
Тер чачылтпас чебер сен.

Көк корокой тон кийзе,
Кир јуктурбас јиит сен.
Көк лө боро ат минзе,
Тер агыспас уул сен.

20

Јабыраш јалду јабагам
Ат болбозын кем билер.
Јаңы өскөн јаш бойым
Јурт конбозын кем билер.

Эки јашту јабагам
Ат болбозын кем билер.
Эки нөкөрдө ырыс бар,
Конок конбозын кем билер.

21

Күлий-телий базытту
Күренгимде не болзын.
Кызыл-күрең чырайлу
Сен көркийде не болзын.

22

Кара көлдө кас ойнойт,
Кастың үни танылу.
Калык-јонның ортодо
Мениң үним танылу.

Туманду көлдиң ортодо
Турна ўни танылу.
Турган јонның ортодо
Мениң ўним танылу.

23

Колымдагы јўстўгим
Корголјын болуп кайылды.
Кожо ойногон көөркийим
Копко кирип, ырады.

Сабарымда јўстўгим
Санғыс болуп кайылды.
Јаба ойногон нөкөрим
Јабарга кирип, ырады.

24

Кер-калтарым јаш тушта
Кечер кечў талдабас.
Келин бойым јаш тушта
Кей-шулмузым таштalбас.

Бараан-керим јаш тушта
Барар јолдоң јалтанбас.
Бала јўрген тужында
Баштак кейим ундылбас.

Кызыл-јеерен јаш тушта
Кыйа-тейе јелерис.
Кызыл-кўреңг тужунда
Ойноп, ойноп аларыс.

Кара тайыс јаш тушта
Кајулада јелерис.
Канчын-јиит тужунда
Ойноп, ойноп аларыс.

25

Көбөң тоным элеерде,
Көк айаска тоң калдым.
Көрўшкен көөркий ыраарда,
Көп санаага тўш калдым.

Акар тоным элеерде
Ак айаска тоң калдым.
Айдышкан кӧӧркий ыраарда
Ал-сагышка түш калдым.

26

Кајудаң чыккан чечекти
Үзер өйи јеткелек.
Кара көстү бойымныҥ
Качар өйим јеткелек.

27

Киш бычкагы бөрүкти
Качан да болзо кийерим.
Карузып айткан сөзиҥди
Качан да болзо угарым.

Түлкү бычкак бөрүкти
Качан да болзо кийерим.
Түҥей айткан сөзиҥди
Качан да болзо угарым.

28

Коҥыр тайдыҥ колоҥын
Кожо тарткан јогыс па.
Кор-Кобыныҥ ичине
Кожо өскөн јогыс па.

Тай-бороныҥ токумын
Кожо салган јогыс па.
Туулу Алтай ичине
Кожо өскөн јогыс па.

29

Коҥырайтан коҥко бар.
Кожо өскөн бойыста
Кожоҥдойтон учур бар.

Јабаа тайдыҥ мойнында
Јаҥырайтан коҥко бар.
Јаба өскөн бойыста
Јаҥарлайтан учур бар.

30

Кара суу да кара суу
Кайдаар акты болбогой?
Кара көстү үүрелер
Кайда јүрү болбогой?

31

Кара-күрең ол адың
Кемге урук бергей не?
Кайран јакшы бу бойы
Кемге күйү болгой не?

Кызыл-јеерен ол адың
Кемге урук бергей не?
Кызыл јараш бу бойы
Кемге күйү болгой не?

32

Көбөлөк учат көл сайын,
Көлдө бүткен тал сайын.
Көркийим мениң келер деп,
Көрүп турум күн сайын.

Сагыскан учат сас сайын,
Саста бүткен тал сайын.
Сананган көркий келер деп,
Сакып турум јол сайын.

33

Көк чечектиң бажына
Кӧбөлөк качан конгой не?
Көзи јараш көркийим
Көрүнип качан келгей не?

Ак чечектиң бажына
Адару качан конгой не?
Айдышкан јакшы көркийим
Айланып качан келгей не?

34

Көк ийнегим бар тушта
Көрчөк саап ичерим.

Көркий тапкан тужунда
Колтуктажып јүрерим.

Сааган сүдим бар тушта
Сарју эдип аларым.
Санаам јеткен тужунда
Сала-јеле берерим.

Сары тайым бар тушта
Салкын чылап јелерим.
Сары јалтак ол уулды
Бойыма нөкөр эдерим.

Кара уйым јок болзо,
Каймак кайдан амзалзын.
Кару нөкөр јок болзо,
Каткы кайдан ол болзын.

Јарык күннин јаражын,
Оны көрүп кайкайдым.
Јаш балдардын кожогун,
Оны угуп јанадым.

Камду, түлкү тон болзо,
Кайра тудуп көктөбой.
Кару јакшы эр болзо,
Кара бажын сыймабай.

Элик бычкак өдүкти
Элегенче мен кийбей.
Эптү јакшы эр болзо,
Эркелеп те отурбай.

Көк чечектин төзинен
Үзүп алайын колымла.
Кёк кыйулу пладын
Сурап турум бойыма.

Ак чечектин төзинен
Үзүп алайын колымла.
Ак кыйулу пладын
Сурап турум бойыма.

37

Кожоо суузы соолгойло,
Коркырап агар өй келер.
Коптоп айтса айткайла,
Кожогдоп jүрер өй келер.

Jалаң суузы соолгойло,
Jайылып агар ӧй келер.
Jамандап айтса айткайла,
Jакшы jүрер өй келер.

38

Кара туунын бажынаң
Карчага качан учкай не?
Кара чийик кабакту
Санаамнаң качан чыккай не?

Туйук туунын бажынаң
Турна качан учкай не?
Туйук кара кабакту
Санаамнаң качан чыккай не?

39

Көк череттӳ турага
Кирбегеним удай берт.
Кӧзи jараш көөркийди
Көрбөгөним удай берт.

Ак череттӳ турага
Кирбегеним удай берт.
Ак чырайлу көөркийди
Көрбөгөним удай берт.

40

Курым, курым курлаада,
Кудам качан келгей не?
Тоным, тоным торсыкта,
Тойым качан болгой не?

41

Аргымактын арказы
Артаганча кем минер.

Ада-эненинг айылына
Карыганча кем jўрер.

Эремиктинг туйгагы
Элегенче кем минер.
Эне-аданынг айылына
Энчейгенче кем jўрер.

42

Той эдеген бойысты
Токтоп кал деп кем айдар.
Айылду болотон бойысты
Алангзыдып кем айдар.

43

Кўн билдирлў торко тон
Кўнге онгып ол калбас.
Кўўн jеткен кєöркийим
Кўнде келбей токтобос.

Ай билдирлў мандык тон
Айга онгып ол артпас.
Айлык тапкан нökörим
Айылдап келбей ол барбас.

44

Кызылгаттынг кызылын
Кандый кижи jигей не?
Кызыл jараш бойымды
Кандый уул körгöй не?

Бороноготтынг борозын
Кандый кучкаш jигей не?
Бойдонг jараш бойымды
Кандый уул алгай не?

45

Кара кыртыш алдынанг
Казып алдым чечекти.
Кара-кўренг кööркийдинг
Билип алдым кылыгын

Кызыл кыртыш алдынаҥ
Казып алдым чечекти.
Кызыл-кӱреҥ ӱӱренинг
Билип алдым кылыгын.

46

Калыткышту јыҥуга
Калыдарым сени мен!
Кан-Јабаган ичине
Мокодорым сени мен!

Секирткиштӱ јыҥуга
Секиртерим сени мен!
Себи-Чаргы ичине
Серидерим сени мен!

47

Кызыл чечек чыкканда,
Кырдыҥ јыды јаранар.
Кызыл торко кийгенде,
Кыстыҥ өҥи јаранар.

48

Кӧзӧр салган кежимим
Кӧк-бороныҥ ӱстӱнде.
Кӧзим салган кӧӧркийим
Кӧк чечектӱ Алтайда.

Сараҡай салган кежимим
Сары тайдыҥ ӱстӱнде.
Сагыжым салган кӧӧркийим
Сабарында јӱстӱктӱ.

49

Кош коштойын дееримде,
Не туйладыҥ, коҥырым?
Кожо ойнойлык дееримде,
Не болбодыҥ, кӧӧркийим?

Кап коштойын дееримде,
Не туйладыҥ, кара тай?
Кару јӱрелик дееримде,
Не укпадыҥ, кӧӧркийим?

50

Сары торко чачагым
Салкынга тутса, ол онгбос.
Санаам јеткен көркийим
Сайгактап айтса, ырабас.

Күрең торко чачагым
Күнге тутса, ол онгбос.
Күүним јеткен көркийим
Күнүркеп айтса, ырабас.

51

Сары чачым тарайын,
Сары тарак садып бер.
Сананганда көрөйин,
Карточкангды сыйлап бер.

Кара чачым тарайын,
Кара тарак садып бер.
Карыкканда көрөйин,
Карточкангды сыйлап бер.

52

Туманду көлдиң јанында
Турна үни танылу.
Турган јонның ортодо
Сениң үниң танылу.

Кара көлдиң јанында
Кастың үни танылу.
Калык-јонның ортодо
Сениң үниң танылу.

53

Төнөш кессең, төнөш кес —
Бир төнөшти артык кес.
Төмөн көрзөң, төмөн көр —
Бир көзингди бейин көр.

Агаш кессең, агаш кес —
Бир агашты артык кес.
Ары көрзөң, ары көр —
Бир көзингди бейин көр.

54

Терек бӱри телбиреп,
Jерге тӱшпей кай барат?
Тегерик көзи мөлтӱреп,
Көркийим көрбөй кай барат?

Кайың бӱри калбырап,
Карга тӱшпей кай барат?
Кара көзи карарып,
Көркийим көрбөй кай барат?

55

Ӱзеңгинин тӱбине
Будым тоңгот, кайдайын?
Ӱӱре jӱрген көркийге
Ичим ачыйт, кайдайын?

Колоң баштың тилине
Колым тоңгот, кайдайын?
Кожо jӱрген көркийге
Ичим ачыйт, кайдайын?

56

Өлө-чоокыр армакчым
Өлөң чилеп jазылды.
Эптӱ jӱрген көркийим
Өскө jерге ырады.

Бараан-чоокыр армакчым
Баргаа чылап чириди.
Башка jерде көркийим
Барган чылап ырады.

57

Узун чагал учына
Уй кабырган jогыс па?
Узак өйгө бис экӱ
Бир ойногон jогыс па?

Корбо чагал учына
Кой кабырган jогыс па?
Коо jараш тужунда
Кожо ойногон jогыс па?

58

Булантыныҥ куjурын
Булан jиген куjур не.
Буланаттый jаш тушта
Кожоҥдогон кожоҥ не.

Сымылтыныҥ куjурын
Сыгын jиген куjур не.
Сырмал jараш чачтуда
Кожоҥдогон кожоҥ не .

59

Ӱзеҥги буузы ӱч кайыш
Ӱзӱлген беди, jок беди?
Ӱӱре jӱрген бойымды
Ундыган бединҥ, jок бединҥ?

Колоҥ буузы кош кайыш
Ӱзӱлген беди, jок беди?
Кожо jӱрген бойымды
Ундыган бединҥ, jок бединҥ?

Уулдыҥ кожоҥдоры

1

Адар болзом тийбесте,
Анаҥ корон неме jок.
Айдар болзом укпаста,
Анаҥ коомой неме jок.

2

Алты айлу кара тай
Мениҥ тайым болзо-чы.
Ай таналу бу бала
Мениҥ эжим болзо-чы.

Беш топчылу торко тон
Мениҥ тоным болзо-чы.
Беш сабарлу бу бала
Мениҥ эжим болзо-чы.

Беш белтирде беш боро
Мениҥ бором болзо-чы.
Беш сабарлу бу бала
Мениҥ эжим болзо-чы.

Ортолыкта он боро
Мениҥ бором болзо-чы.
Он сабарлу бу бала
Мениҥ эжим болзо-чы.

3

Айландыра маҥтаган
Ак бороны кем тутсын.
Айландыра сананган
Ал санаамды кем билзин.

Эбиреде маҥтаган
Эрјинени кем тутсын.
Эбиреде сананган
Эр санааны кем билзин.

4

Эки кулак талбайган
Элик кайда туру не?
Эки көзи кararган
Эжим кайда јӱри не?

Карыш кулак сертейген
Карам кайда јӱри не?
Кара көзи мӧлтӱреген
Көӧркий кайда јӱри не?

5

Айры суунып бажында
Аҥдар јибес өлөҥ бар.
Албатыныҥ ортодо
Адам билбес эжим бар.

Эки суунып бажында
Элик јибес өлөҥ бар.
Элдиҥ-јонныҥ ортодо
Энем билбес эжим бар.

6

Алты талазы јалтырап,
Алтай кайда туру не?
Ай таназы јалтырап,
Ўўрелер кайда јўрў не?

Беш талазы јалтырап,
Бешпелтир кайда туру не?
Беш таназы јалтырап,
Ўўрелер кайда јўрў не?

7

Азып алган таңкының
Тўгенбезин кайдайын.
Ак чырайлу баланың
Ундылбазын кайдайын.

Кангзадагы таңкының
Тўгенбезин кайдайын.
Кара көстў көөркийдиң
Ундылбазын кайдайын.

8

Ак тайганың салкыны
Агаш баштай шуулады.
Айдышканның кожоңы
Арка јерде угулды.

Коо тайганың салкыны
Кобы сайын шуулады.
Көрўшкеннинг кожоңы
Кош аркада угулды.

9

Ак-боронның јал алтын —
Андый јымжак торко јок.
Айдышканның көс алтын —
Тенгериде андый јылдыс јок.

Көк-боронның јал алтын —
Андый јымжак торко јок.
Көрўшкеннинг көс алтын —
Тенгериде андый јылдыс јок.

10

Анга једер ат кайда?
Амыргы болгон ўн кайда?
Эликке једер ат кайда?
Эдиски болгон ўн кайда?

11

Ары болор тужунда
Амыр болзын, ўўрелер.
Элес эдер тужунда
Эзен болзын, ўўрелер.

12

Ак-боробыс семисте
Агын сууны кечерис.
Айыл ортозы ыраза
Айылдажып јўрерис.

Јеерен адыс семисте
Јети тайга ажарыс.
Јерис бистинг јанғыс та
Једип кожо туштаарыс.

13

Эрјине адыс бар эмей,
Эбире базып ээртебей.
Эки туунынг бажы эмес,
Эзен јўрзе, јолукпай.

Ак-боробыс бар эмей,
Айлана базып ээртебей.
Айры туунынг бажы эмес,
Амыр јўрзе, јолукпай.

14

Ак-бором мениг чакыда,
Алтын ўйген бажында.
Айдышканым айылымда,
Алтын јўстўк колында.

Кӧк-бором мениг чакыда,
Кўмўш ўйген бажында.

Көрүшкеним айылымда,
Күмүш јүстүк колында.

Аткан огым агашта,
Ойып аларым качан да.
Айдышканым айылымда,
Ундыбазым качан да.

Эки атканым эргиште,
Ойып аларым качан да.
Эш-нөкөрим айылымда,
Ундыбазым качан да.

15

Арка өрө чыгарда,
Алын колоңды бош салба.
Айдышканга бararда,
Артык санаа сананба.

Көңкөрө төмөн јелерде,
Көндүргени тың тартпа.
Көрүшкенге бararда,
Көп лө санаа сананба.

Кечер-кечпес кечүге
Кер адыңды мокотпо.
Келер-келбес тангмага
Кей санааңды сен салба.

Боочыга чыгарда,
Боро тайды јоботпо.
Болор-болбос тангмага
Бойдоң бойың јобобо.

16

Балтырган бажы беш айры,
Беш айрыдаң танылу.
База ойногон ол бала,
Базыдынаң танылу.

Комургай бажы кош айры,
Кош айрыдаң танылу.
Кожо ойногон ол бала
Кожоңынаң танылу.

17

Бороңгот быжар тужунда
Бойыңг келериңг јиирге.
Бойдоңг јиит тужуңгда
Бойыңг келериңг ойноорго.

Қызылгат быжар тужунда
Бойыңг келериңг јиирге.
Қызыл јараш тужунгда
Бойыңг келериңг ойноорго.

18

Боролорыңг бар болзо,
Бого экел, тудайын.
Бойлуларыңг бар болзо,
Бого экел, көрөйин.

Караларыңг бар болзо,
Қажы экел, тудайын.
Қаткырганыңг бар болзо,
Қажы экел, көрөйин.

19

Башпак өдүк јок болзо,
Баспас эдим балкашка.
Бойлу көөркий јок болзо,
Келбес эдим бу јерге.

Сопок өдүк јок болзо,
Баспас эдим бу јолло.
Солум көөркий јок болзо,
Келбес эдим бу јерге.

20

Бери көрзөңг, көөркийим,
Јаражыңг көрүп алайын.
Јаражыңг көрүп алала,
Јажына ундыбай јүрейин.

Таң чолмондый көзингди
Төмөн јемире көрбөзөңг.
Карузыган күүнимди
Кайра ийде салбазаңг.

21

Беш сабарлу колымды
Берип турум: «эзен» — деп,
Бери јанынгдагы баланы
Көстөп турум: «мениң» — деп.

Он сабарлу колымды
Берип турум: «эзен» — деп,
Ол отурган баланы
Көстөп турум: «мениң» — деп.

22

Буу эреген буурылым
Бу чакыда јогыла.
Буурым салган көөркийим
Бу Алтайда јогыла.

Чакы эбирґен чабдарым
Чакыда эмди јогыла.
Санаам салган көөркийим
Бу Алтайда јогыла.

23

Јалаң јердиң үстүнде
Јараш башту чечек бар.
Јаткан јурттың ичинде
Јакшы јүрген көөркий бар.

Ээр-Коон кырында
Эки бөкөн агаш бар.
Эртен-энгир келетен
Эптү јүрген көөркий бар.

24

Јарым курут мен јигем —
Јарым курсак болбоды.
Јараш кысты көрөлө,
Јадып уйкым келбеди.

Бүдүн курут мен јигем —
Бүгүн курсак болбоды.
Бу көөркийди көрөлө,
Бүгүн уйкым келбеди.

25

Јаш арчынду тайгада
Јабага кабырган јогыс па.
Јараш Алтай јеристе
Јаба өскөн јогыс па.

Кой арчынду тайгада
Кой кабырган јогыс па.
Коо јараш Алтайда
Кожо ойногон јогыс па.

26

Јалаҥ јерге кар јатпас,
Јаскы күннииҥ ачузын.
Јапсыжарга јетирбес,
Јаскы таҥныҥ кысказын.

Күнет јерге кар јатпас,
Күски күннииҥ ачузын.
Күүнзежерге јетирбес,
Күски таҥныҥ кысказын.

27

Јеерен тайым бар болзо,
Јер ыраагы не болзын.
Јергележип ойнозо,
Јеҥ тудары не болзын.

Јорго тайым бар болзо,
Јол ыраагы не болзын.
Јолугышкан кийининде,
Јеҥ тудары не болзын.

28

Јолго салган ажымды
Јолос таҥма јип салды.
Јолыгайын деген көөркийди
Јолду таҥма апарды.

Артка салган ажымды
Алас таҥма јип салды.
Алайын деген көөркийди
Алмат таҥма апарды.

29

Jорто, jорто келеле,
Jол jымжагын билбедим.
Jолугыжып алала,
Кылык-jаңын билбедим.

Jеле, jеле келеле,
Jер jымжагын билбедим.
Jергележип jӱреле,
Jаң-кылыгын билбедим.

30

Jалбадайдың балазы
Jараш чоокыр куш болор.
Jаба ойногон jаш көөркий
Jажына jуртаар эш болор.

Куладының балазы
Кула-чоокыр куш болор.
Кожо ойногон ол көөркий
Кожо jадар эш болор.

Эрjининең балазын
Ээртеп минзеҥ, ат болор.
Эне-аданың балазын
Эптел айтсаҥ, эш болор.

Аргымактың балазын
Азырап минзеҥ, ат болор.
Ада-энениҥ балазын
Айдып алзаҥ, эш болор.

31

Jаскыда өскӧн чечектий,
Jӱрегим мениҥ чечектейт.
Уйа бедиреген кушкаштый,
Кӧзим сени бедирейт.

Ай алдында бир чолмон
Көрӱнбей кайдаар jажындыҥ.
Айлык jерде көөркийим,
Келбей неге удадыҥ.

32

Јети өзөк јер өттим,
Јерденг јиилек јибедим.
Јети аймакты айландым,
Сендий нөкөрди таппадым.

33

Јыш аралдыңг ичинең
Јылкым айдап болбодым.
Јылмай чачту баланы
Јылына сөстөп болбодым.

Кош аралдыңг ичинең
Койым айдап болбодым.
Корбо чачту баланы
Коно сөстөп болбодым.

34

Эки колоңг тыңг тартып,
Эмдик минген јогыс па.
Эне Бештиңг ичине
Эптүү јүрген јогыс па.

Кайыш колоңг тыңг тартып,
Кара-кер минген јогыс па.
Кайран Бештиңг ичине
Карузыжып јүрген јогыс па.

Буурыл тайды чакыга
Буулап минген јогыс па.
Бу Алтайдыңг ичине
Буурзажып јүрген јогыс па.

Јеерен тайды чакыга
Једектеп туткан јогыс па.
Јерис Алтай ичине
Јергелеш јүрген јогыс па.

Кара тайды чакыга
Кастап минген јогыс па.
Кайран Алтай ичине
Карузышкан јогыс па.

35

Эне-Бештиң ол суузы
Эттӳ-јуулу балыкту.
Эптӳ јӳрген көөркийдиң
Эки көзи каткылу.

Каргастуның ол суузы
Кайзырыкту балыкту.
Кару јӳрген көөркийдиң
Кара көзи каткылу.

36

Көзнөктөң көрөрдө,
Көзи јараш көөркийим.
Бозогодоң көрөрдө,
Бойы јараш көөркийим.

Кара агашка не керек?
Кайра базар бӳр керек.
Кыс балага не керек?
Кару нөкөр ол керек.

37

Энгир чыгар јылдыс бар,
Чыкпазына сен аланг.
Энгир келер бала бар,
Келбезине мен аланг.

Тангда чыгар јылдыс бар,
Чыкпазына сен аланг.
Тангда келер бала бар,
Келбезине мен аланг.

38

Эдер кушта не јараш?
Эдил ӳндӳ кӳӳк јараш.
Эр улуста кем сӳрлӳ?
Эптӳ айдар уул сӳрлӳ.

Учар кушта не јараш?
Учкур мӳркӳт ол јараш.
Уулдар бисте кем сӳрлӳ?
Учурлап айдар уул сӳрлӳ.

39

Эрјине аттың колоңғын
Эптей тарткан јогыс па?
Эне-Јоло алтайга
Эптӱ јӱрген јогыс па?

Кара тайдың колоңғын
Кастай тарткан јогыс па?
Кайырлыктың ичине
Кару јӱрген јогыс па?

40

Эзиндӱ кӱнде кийетен
Элбер бӧркӱм кайда не?
Эр јажына јадатан
Мениң эжим кайда не?

Салкынду кӱнде кийетен
Салбар бӧркӱм кайда не?
Сагыжым јетсе јуртайтан
Мениң эжим кайда не?

41

Кајудағы кара тай
Кайра көрӱп киштебей.
Карузышкан бойыбыс
Качан бирде тушташпай.

Өзӧктӧги өлӧ тай
Өрӧ көрӱп киштебей.
Өскӱс өскӧн бойыбыс
Өлбӧй јӱрзе тушташпай.

42

Кайың агаш бӱрлери
Салкын јокто не кӱӱлейт?
Кайран бойым јӱрегим
Оору јокто не сыстайт?

Эргиш агаш будагы
Эзин јокто не шуулайт?
Эр ле бойым јӱрегим
Оору јокто не сыстайт?

43

Кар кечўлў кара-суу
Кайылып калды кайдайын.
Кару сөзин айдала,
Сала берди кайдайын.

Тош кечўлў тоңмок суу
Тоңып калды кайдайын.
Торт санаазын айдала,
Сала берди кайдайын.

44

Кара сууда балык бар.
Ол балыкты тударым.
Кара көстө кылык бар.
Ол кылыкты билерим.

Јылу сууда балык бар.
Ол балыкты тударым.
Јылмайганда кылык бар.
Ол кылыкты билерим.

45

Кайың бўри калбырап,
Карга тўшпей калар ба?
Кара көзи мөлтўреп,
Бери көрбөй барар ба?

Терек бўри телбиреп,
Јерге тўшпей калар ба?
Тегерик көзи мөлтўреп,
Бери көрбөй барар ба?

46

Сайдаң сайга калыган
Сары торко тонду кыс.
Сен ойнобос, каткырбас,
Санааң неге салган, кыс?

Кўрдең кўрге калыган
Кўрең торко тонду кыс.
Кўлўмзиренип каткырбас,
Кўўниң неден јанган, кыс?

47

Кара-калтар эрјинем
Кайда киштеп туру не?
Кара көстү көөркийим
Кайда эригип јүрү не?

48

Таманалу Алтайды
Таштап кайып барайын.
Тапкан эжим ырааката,
Кайып барбай јүрейин.

Эрјине-адым арыбас,
Эки тайга ажарым.
Эжим мени јектебес,
Эртен атан барарым.

Чичке кайыш ноктолу
Чабдарыма минерим,
Чийик кара кабакту
Көөркийимге једерим.

Кара туунын бажына
Кара тайым арткай ла.
Кайран Майма ичине,
Карындаш төрөөн калгай ла.

49

Кара түлкү јакалу
Кара тоным кайда не?
Кара чийик кабакту
Кару үүре кайда не?

Көл јакалай өзөтөн
Көбөң өлөң көрүнбейт.
Көзи јараш үүрелер
Көк јалангда көрүнбейт.

50

Кара түлкү мактады —
Кем чочыткан болотон?

Кайран көөркий туштады —
Кайдан келген болотон?

Jодро бўри jайылды —
Jайылбаска не болды?
Jолдын бажы тушташты —
Тушташпаска не болды?

51

Кaскак jерле салерзе,
Камду изин кем табар?
Карангуй тўнде салерзе,
Бис экўни кем табар?

Туу бажына чыгерзе,
Тўлкў изин кем табар?
Тўн кирзе jўрерзе,
Бис экўни кем табар?

52

Кejим сынду кер ат
Кемнинг ады болгой не?
Кече келген кызычак
Кемге кўўнин салгай не?

53

Кара тайды буулайын —
Кара армакчым чечилбе.
Карузып сөзим айдайын —
Кайран ўўрем, ачынба.

Алтын jўстўк берейин,
Кийериң бе, jаражай?
Акту сөзим айдайын,
Угарың ба, jаражай?

Көк айаста куш учат—
Анаң бийик айланба.
Көөркий сөзим айдайын —
Менің кўўним jандырба.

Сўўп турум мен сени —
Калак, кӛөркий, ачынба.
Карыкчылду кожоңым —
Кайран ўўрем, каткырба.

54

Керекшин элик көрүнзе,
Адайын деп санайтам.
Келиндер јуулган ол јерге
Ойнойын деп санайтам.

Кызыл элик көрүнзе,
Адайын деп санайтам.
Кыстар јуулган ол јерге
Ойнойын деп санайтам.

55

Комургайга суу урзам,
Ичериҥ бе, көөркийим?
Кобы јерге сакызам,
Келериҥ бе, көөркийим?

Јалбыракка суу урзам,
Ичериҥ бе, көөркийим?
Јалаҥ јерге сакызам,
Келериҥ бе, көөркийим?

56

Колоҥ тартса, кок дебес
Коҥыр тайда не болзын.
Колынаҥ тартса, јок дебес
Көөркийде не болзын.

Ээр салза, кок дебес
Эрјине тайда не болзын.
Эбин айтса, јок дебес
Көөркийде не болзын.

57

Корокойлу тонына
Кол салбадым, ой бала.
Кожо јүрген эжиҥе
Коп айтпадым, ой бала.

Сары торко тонына
Сабар салбадым, ой бала.
Јаба јүрген эжиҥе
Сайак айтпадым, ой бала.

58

Көжүнени көп јидим,
Бир ачузын билбедим.
Кööркийлерле ойнодым,
Бир јаманын билбедим.

Балтырганды көп јидим,
Бир ачузын билбедим.
Балдар была ойнодым,
Бир јаманын билбедим.

59

Көзөр көзи толбулу
Көк-боро кайда туру не.
Көргөн көзи каткылу
Кööркий кайда јүрү не.

Ала көзи толбулу.
Ак-боро кайда туру не.
Айткан сөзи каткылу
Айдышкан кайда јүрү не.

60

Көбөң јалду көк-боро,
Мен минбезем, седең јүр.
Көрүжип өскөн кööркий,
Мен көрбөзөм, эзен јүр.

Арчын јалду ак-боро,
Мен бинбезем, седең јүр.
Айдыжып өскөн сен бала,
Мен көрбөзөм, эзен јүр.

61

Кертеш тууда айылыма
Келип неге јүрбейдиң?
Кече энгирде ойында
Мени неге көрбөдиң?

Бараан-Сууда айылыма
Айылдап неге келбединг?
Байа түнде ойында
Мени неге көрбөдиң?

62

Көгөрип чыккан көк чечек
Көлөткө јерде өспөйтөн.
Көрүжип јүрген үүрелер
Көрүшпес јерге барбайтан.

Јажарып өскөн јаш өлөң
Јажытту јерден чыкпайтан.
Јакшы јүрген көөркийлер
Јажына ырап барбайтан.

Өрүп эткен армакчым
Өлөң болуп јазылбас.
Эптүү јүрген үүрелер
Өскө јерге ырабас.

Кадып эткен чылбырым
Кайыш болуп толголбос.
Карузып јүрген көөркийим
Кайра көрбөй ырабас.

63

Көк көзнөктү турадаң
Көрүп турган болбайсын.
Көзининг кырыла
Имдеп турган болбайсын.

Ак көзнөктү турадаң
Ајыктап турган болбайсын.
Алаканның кырыла
Имдеп турган болбайсын.

64

Көзнөктөң көргөндө,
Көзи јараш көөркийек.
Бозогодоң көргөндө,
Бойы јараш көөркийек.

Алтын јүстүк берейин
Аладың ба, јаражай?
Акту айткан сөзимди
Угадың ба, јаражай?

Мөңүн jүстүк берейин
Аладың ба, jаражай?
Мениң айткан сөзимди
Угадың ба, jаражай?

Чылбырлу адым ол келзе,
Чылбырынаң буулап сал.
Чылаазынду сөс келзе,
Чынааркабай айда сал.

Армажчылу ат келзе,
Алаңгыштаң буулап сал.
Алаңзылу сөс келзе,
Алаңзыбай айда сал.

65

Көк-боронын изиндий
Исти кайдаң көрөйин.
Көрүшкенниң үниндий
Үнди кайдаң угайын.

Ак-боронын изиндий
Исти кайдаң көрөйин.
Айдышканның үниндий
Үнди кайдаң угайын.

66

Көк өлөнгди көргөмдө,
Көмс чабар күүним бар.
Көөркийлерди көргөмдө,
Көкүп ойноор күүним бар.

Jаш өлөнгди көргөмдө,
Jайа чабар күүним бар.
Jаш үүрени көргөмдө,
Jазап ойноор күүним бар.

67

Көк өлөнгдү jер эмтир —
Кой ототсо, кайткай не?
Көзи jараш кыс эмтир —
Кокырлашса, кайткай не?

Ак өлөңдӱ јер эмтир —
Ат ототсо, кайткай не?
Ай таналу кыс эмтир —
Најылашса, кайткай не?

68

Көк чекпенди кийерде,
Көкси тужун бош салдым.
Көрӱшкеним туштаарда,
Көргөн јерден кый салдым.

Ак чекпенди кийерде,
Алын эдек бош салдым.
Айдышканды көрөлӧ,
Алыс јерден кый салдым.

69

Көк чечекти көргөмдө,
Јӱрегим сӱӱнет кайдайын.
Кӧӧркийлерди көргөмдө,
Санаам көкӱйт не дейин.

Кызыл чечек көргөмдө,
Кызыл-чоокыр не дейин.
Кыс баланы көргөмдө,
Кызылгаттый кайдайын.

Комургайдың бажынаң
Кой отобой канайдар.
Кош шаңкылу баланы
Көрбӧй канай отурар.

70

Көк чекпеним тӱжет деп,
Көк-боромды бош салдым.
Көрӱшкен кӧӧркий ырайт деп,
Көргөн јерден кый салдым.

Ак чекпеним тӱжет деп,
Адым оозын бош салдым.
Айдышкан кӧӧркий ырайт деп,
Айлык јерден кый салдым.

71

Көзөр салбас кежимге
Көзөр салып кайтым деер.
Көзим салбас балага
Көзим салып кайтым деер.

Шагай[1] салбас кежимге
Шагай неге салдым не.
Санаам салбас балага
Санаам неге салдым не.

72

Көөлү, көөлү тайгадаң
Көрүп аткан койонок.
Көк өзөктиң ичине
Көзим салган көөркийек.

Ташту, ташту тайгадаң
Талдап аткан койонок.
Таркатының ичине
Санаам салган көөркийек.

73

Үзеңгиден суу берзем,
Ичкей бединг, кара көс.
Үйделиктең кыйгырзам,
Келгей бединг, кара көс.

Алаканнаң суу берзем,
Ичкей бединг, кара көс.
Айлык жерденг кыйгырзам,
Келгей бединг, кара көс.

74

Кускун конбогон куба чөл
Кумакту болбой кайтсын ол.
Кунукпаган үүрелер
Кутус болбой кайтсын ол.

Сангыскан конбогон сары чөл
Сайлу болбой кайтсын ол.
Санаркабаган үүрелер
Салымду болбой кайтсын ол.

75

Кускун-чоокыр кула тай
Кулагында темдектӱ.
Кӱӱним јеткен баланың
Кулагында сыргалу.

Сагыскан өлө сары тай
Сагадында темдектӱ.
Сагыжым јеткен баланың
Сабарында јӱстӱктӱ.

76

Кӱрлемелӱ кӱр кечӱ —
Кӱреҥ тайдың кечӱзи.
Кӱӱним јеткен балага
Кӱреҥ торко белегим.

Сайламалу сай кечӱ —
Сары тайдың кечӱзи.
Сагыжым јеткен балага
Сары торко белегим.

77

Кӱлер кайырчак ичинеҥ
Кӱмӱш торко чыккай ла.
Кӱӱним јеткен көркийим
Кӱӱн-санаазын айткай ла.

Алтын кайырчак ичинеҥ
Аршын торко чыккай ла.
Айры шаҥкылу көркийим
Акту сөзин айткай ла.

78

Ас² јакалу мандык тон
Сениҥ тонын болзо-чы.
Ай таналу сен бала
Меге нөкөр болзо-чы.

Киш јакалу торко тон
Сениҥ тонын болзо-чы.
Кӱн таналу сен бала
Мениҥ эжим болзо-чы.

79

Күрееленип күн чыкса,
Күртүк-бөтүк куш эткей.
Күнүң сайын ойнозо,
Күн чыкканы билдирбей.

Таңдайланып таң атса,
Такаа-бөтүк куш эткей.
Табынчадаң ойнозо,
Таң өткөни билдирбей.

80

Күн алдында бир чолмон,
Күнге түңгей јаркыны.
Күүним јеткен көөркийдиң
Күннең јарык санаазы.

Ай алдында бир чолмон,
Айга түңгей јаркыны.
Алар мениң эжимниң
Айдаң јарык санаазы.

81

Кызылгатту бу тайга
Мениң тайгам болзо-чы.
Кызыл јараш бу бала
Мениң эжим болзо-чы.

Бороңготту бу тайга
Мениң тайгам болзо-чы.
Бойдоң јараш бу бала
Меге нөкөр болзо-чы.

82

Кызылгатту кызыл туу,
Мен чыгарым, јабыс тур.
Кызыл-күреңг сен көөркий,
Мен келерим, сакып јүр.

Казылганду кара туу,
Мен чыгарым, јабыс тур.
Кара-күреңг сен көөркий,
Мен келерим, сакып јүр.

83

Кызыл таштың кырына
Кызылгат салдым — бышпады.
Кыс көөркийдиң бойына
Кычыру ийдим — келбеди.

Кара таштың үстине
Карагат салдым — катпады.
Кара көстү көөркийге
Кычыру ийдим — келбеди.

84

Туйук суунын туманы
Тууга качан чыгатан?
Тудуш кара кабакту
Көөркийим качан келетен?

Кара суунын туманы
Кајуга качан чыгатан?
Кара туйук кабакту
Көөркийим качан келетен?

85

Кызыл түлкү јүрерде,
Адайын деп санандым.
Кыс ла көөркий јүрерде,
Ойнойын деп санандым.

Боро койон јүрерде,
Адайын деп санандым.
Бойлу көөркий јүрерде,
Көрөйин деп санандым.

86

Чийе түшкен өзөктө
Чийнелүдий сзөк јок.
Чийик кара кабакту
Мениң үүремдий кижи јок,

Туура түшкен өзөктө
Туулайлудый сзөк јок.
Туйук кара кабакту
Мениң көөркийдий кижи јок.

87

Кырлаҥ јерде кызыл таш
Кырга-тууга бүдүштеш.
Кызыл-күрең көөркийим
Кызылгатка бүдүштеш.

Боочы јерде боро таш
Боочы-тууга бүдүштеш.
Бойыма түҥей көөркийим
Бороҥотко бүдүштеш.

88

Кырлаҥ јерде јолымды
Кызыл түлкү табар ба?
Кызыл јараш бойымды
Кыс балдар јектеер бе?

Боочы јерде јолымды
Боро түлкү тактаар ба?
Бойдоҥ јараш бойымды
Бу кыстар јектеер бе?

89

Кобдо суузын кечедим,
Комыргай салып кечедим.
Коо сынду көөркийле
Кол тудужып ойнойдым.

Баргалу суузын кечедим,
Балтырган салып кечедим.
Бараксан көөркий балала
Баштактанып ойнойдым.

90

Ала тууга мен чыксам,
Аҥ-сыгынды адарым.
Аймак-јонго мен барзам,
Алар эжим табарым.

Энгит тууга мен чыксам,
Элик, јуҥма адарым.
Элге-јонго мен барзам,
Эш нөкөрди табарым.

91

Корочының ичине
Коштой јелген ат эмей.
Коштонышкан баланы
Сöстöп алар мен эмей.

Караташтың ичине
Кадай јелген ат эмей.
Кара чачту баланы
Кожо апарар мен эмей.

92

Мойыны јоон уул болзоң,
Бери келзең — тудайын.
Бойдоң, јараш кыс болзоң,
Бери келзең — көрöйин.

93

Керилгеде јолым калт,
Келиндерде санаам калт.
Боочыда јолым калт,
Бойлуларда санаам калт.

Кер айгырлу мал келзе,
Керилгелей отойтон.
Кеен седең келгенде,
Келиндерле ойнойтон.

Боро айгырлу мал келзе,
Боочылай отойтон.
Бойдоң-боштор келгенде,
Бойлуларга токтойтон.

Керилгелӱ јолына
Керим јобоп калар ба?
Келиндерлӱ јеринге
Бойым јобоп калар ба?

Боочылу јолына
Бором јобоп калар ба?
Бойлуларлу јеринге
Бойым јобоп калар ба?

94

Кажагалдың кырында
Кайра бөкөн кайың бар.
Карангуйда келетен
Кару жакшы көркий бар.

Ээл-коол ичинде
Эки бөкөн агаш бар.
Эртен-энгир келетен
Эптүү жакшы көркий бар.

95

Кыру, соок албаза,
Кузук бүтпес ол кайткан.
Куучын-эрмек бар болзо,
Сөстөп албас мен кайткам.

Салкын соогы түшпезе,
Саргарарга бүр кайткан.
Сагыжым эмди салгамда,
Сакып албас мен кайткам.

96

Кадын суунын балыгын
Кармактазам, тудалбай.
Карузыган көркийди
Кадын кечип, экелбей.

Адыганның агына
Айа тартсам, ан түшпей.
Айдыжып койгон көркийди
Айлына барзам, экелбей.

97

Меес жердин өлөнги
Бештен салган торкодый.
Бери жанындагы көркий
Мөнгүн кошкон жүстүктий.

Арка жердин өлөнги
Алтыдан салган торкодый.
Ары жанындагы көркий
Алтын кошкон жүстүктий.

98

Менинг минетен адымның
Төрт туйгагы такалу.
Менинг алатан баланың
Оң сабары jўстўктў.

Jайлап минетен адымның
Төрт таманы такалу.
Менинг алатан баланың
Эки кулагы сыргалу.

99

Мөш агаштың бўриндий
Мөңкў болзом кайдадым.
Мөңгўн-алтын суузындый
Оңбос болзом кайдадым.

Арчын агаш бўриндий
Артабас болзом кайдадым.
Алтын-мөңгўн суузындый
Оңбос болзом кайдадым.

100

Эки кулак сертейген
Элик кайда туру не?
Эки көзи чолмондый
Эркем кайда jўрў не?

Айры кулак сертейген
Аңдар кайда туру не?
Ала көзи чолмондый
Көөркий кайда jўрў не?

101

Сары чечектў өлөнгди
Сарас керткен ол болор.
Сырга таңгынган баланы
Санаа баскан ол болор.

Комургайлу өлөнгди
Койон керткен ол болор.
Кожо ойногон баланы
Комудал баскан ол болор.

102

Салган арба чыкпаза,
Саламына айдар ба?
Санаа jеткен болбозо,
Салымына jайнаар ба?

Эткен арба чыкпаза,
Ээн jерге айдар ба?
Эки айткан болбозо,
Энезине jайнаар ба?

103

Сайламалу сай кечӱ —
Сары тайдың кечӱзи.
Сары торко чачагы —
Санаа салган белеги.

Кӱрлемелӱ кӱр кечӱ —
Кӱреӊ тайдың кечӱзи,
Кӱреӊ торко чачагы —
Кӱӱни jеткен белеги.

104

Сагысканның уйазы
Саста деген, кӧк төгӱн.
Санаам jеткен кӧӧркийди
Мында деген, кӧк төгӱн.

Көбөлөктиӊ уйазы
Көлдӧ деген, кӧк төгӱн.
Көрӱш jӱрген кӧӧркийди
Мында деген, кӧк төгӱн.

105

Ак-боронын баскан jер
Ак тоозыны кайнап калт.
Айдышканның jӱрген jер
Ак jалаӊ болуп jада калт.

Көк-боронын баскан jер
Көк тоозыны кайнап калт.
Көрӱшкенниӊ jӱрген jер
Көк jалаӊ болуп jада калт.

106

Сегис кырлу камчыбыс —
Седең боронын камчызы.
Секирткиштӱ кожоңыс —
Себи, Чаргы кожоңы.

Алты кырлу камчыбыс —
Ак-бороның камчызы.
Каткымчылу кожоңыс —
Кан-Јабаган кожоңы.

107

Сары байтал кулуны
Сары јараш эликтий.
Санаам јеткен сен бала
Сары торко чачактый.

Кӱреӈ байтал кулуны
Кӱски кызыл эликтий.
Кӱӱним јеткен сен бала
Кӱмӱш торко чачактый.

108

Беш сабарда јӱстӱгиӈ
Мене белек болзо-чы.
Беш таналу бу бала
Мениӈ эжим болзо-чы.

Алтын кырлу јӱстӱгиӈ
Мене белек болзо-чы.
Ай таналу сен бала
Мениӈ нӧкӧрим болзо-чы.

109

Сары байтал сӱдинеӈ
Амзап ичсе ол кайдар.
Санаа бистиӈ јаӈыста
Јуртту болзо ол кайдар.

Кӱреӈ ийнек сӱдинеӈ
Кӧрчӧк этсе ол кайдар.
Кӱӱн јеткен соӈында
Айылду болзо ол кайдар.

110

Сары торко чачагым
Салкынга онгды не дейин.
Сары јараш балага
Санаам салдым кайдайын.

Кўрең торко чачагым
Кўнге онгды не дейин.
Кўрең јалтак балага
Кўўним салдым кайдайын.

111

Торко чачак курунгды
Толгой тудуп кыстанзаң.
Тоолу сөзим айдайын,
Тогус кўнге сананзаң.

Киш бычкагы бөрўкти
Кийгей бединг, көөркийим.
Кижи учун сөс айтсам,
Уккай бединг, көөркийим.

Тўлкў бычкак бөрўкти
Кийгей бединг, бараксан.
Тўңгей ўўреңг сөс айтса,
Уккай бединг, бараксан.

Јараш јалду боронгды
Јелдирип ийзеңг, көрөйин.
Јаңгыс бойыңг сөзингди
Айдып ийзеңг, угайын.

112

Сыргалјын бажын сый соккон
Сыр салкында не болзын.
Чын-кокырын танытпас
Бу бойымда не болзын.

Комургай бажын коолоткон
Коо салкында не болзын.
Кокыр-чынын танытпас
Кайран бойымда не болзын.

113

Ўйген-нокто ўзўлзе,
Ўч кайыштан ӧрӧрим.
Ўренген ўўре ыраза,
Ўч ӧзӧктӧн табарым.

Колон-куушкан ўзўлзе,
Коштой тартып ӧрӧрим.
Кожо ўўре ыраза,
Кош ӧзӧктӧн табарым.

114

Сыргалјынду ӧлӧнги
Сыртым кадайт, кайдайын?
Чын санаалу кӧӧркийим
Ичим ӧйкӧйт, кайдайын?

Комургайлу ӧлӧнги
Колым кадайт, кайдайын?
Кожо ойногон кӧӧркийим
Ичим ӧйкӧйт, кайдайын?

115

Кулагында кулалу
Кула тай кайда јўри не?
Кулагында сыргалу
Кӧӧркийим кайда јўри не?

Сангадында сарылу
Сары тай кайда јўри не?
Сабарында јўстўктў
Кӧӧркийим кайда јўри не?

116

Талыймада эн бар ба,
Табылганча эдинбей.
Танышканда бай бар ба,
Тан атканча ойнобой.

117

Тенгериде бир јылдыс —
Кӧс јеткежин, кол јетпес.
Телекейде бир кӧӧркий —
Санаам јетсе, салым јок.

118

Ак тайганың кырында
Ак арчынның бӱри бар.
Айдышканның колында
Ак белеңгир јӱстӱк бар.

Көк тайганың кырында
Көк арчынның бӱри бар.
Көрӱшкеннің колында
Көк белеңгир јӱстӱк бар.

119

Толоно бӱри өскөжин,
Толгой тудуп ӱспегер.
Тоң јаңыскан ол эмес
Тонгу санаа сананбагар.

Каргана бӱри каткажын,
Кабыра тудуп јулбагар.
Кара јаңыскан ол эмес
Карыктанып јӱрбегер.

120

Ээр-ӱйген бек болзо,
Эмдик аттаң не коркыыр.
Эш-нөкөри бар туштa
Эрикчилдӱ не јӱрер.

Колоң-куушкан бек болзо,
Конгур тайдаң не коркыыр.
Кожо эжи бар болзо,
Копчылардаң кем коркыыр.

121

Торко курум берейин,
Тоолу кӱнге курчан јӱр.
Тоолу сӧзим айдайын,
Тоолу кӱнге санан јӱр.

Кара курум берейин,
Канча кӱнге курчан јур.
Кару сӧзим айдайын,
Канча кӱнге санан јӱр.

122

Тӱлкӱ бӧрким берейин,
Тӱжӱрбезеҥ, ӧй ӱӱре.
Тӱҥей сӧзим айдайын,
Ундыбазаҥ, ой ӱӱре.

Талыйма курум берейин,
Таштабазаҥ, ӧй ӱӱре.
Танышкан сӧзим айдайын,
Ундыбазаҥ, ой ӱӱре.

123

Узун агаш бажынаҥ
Јыгылгамды кайдайын.
Узун јайга сакыйла,
Уйалгамды кайдайын.

Қыска агаш бажынаҥ
Јыгылгамды кайдайын.
Қыска тӱнге сакыйла,
Уйалгамды кайдайын.

124

Чиби, чиби, чибилер,
Чибилердиҥ јаражын.
Чийик кара кабакту
Бу кыстардыҥ јаражын.

Қайыҥ, кайыҥ, кайыҥдар,
Қайыҥдардыҥ јаражын.
Қара чийик кабакту
Бу кыстардыҥ јаражын.

125

Чолушманныҥ агын суу,
Мен кечейин — тайыс бол.
Чолушманда кӧӧркийим,
Мен барганча, ӱйде бол.

Балыкчыныҥ агын суу,
Мен кечейин — тайыс бол.
Балыкчыда кӧӧркийим,
Мен барганча, ӱйде бол.

Чыгар күннинг чыгыдын
Чыдырман агаш бөктөөр бө?
Чын сананган көөркийди
Чыгарбай тудуп алар ба?

Ажар күннинг ажыдын
Агаш бөктөп болор бо?
Ак-санаалу болгожын,
Айылынанг чыкпай калар ба?

Чыдырманның элиги
Чыга базып отойтон.
Чын сананган көөркийек
Чыга базып келетен.

Арка јердинг анғдары
Акка чыгып отойтон.
Ак-санаалу болгожын,
Айлынанг бойы чыгатан.

Ойыннын кожоңдоры

1

Айлу-күндү Алтайда
Арыганча јыргайлык.
Ак өлсңдү јалангдар
Такталганча јелелик.

Көк өлөңдү Алтайда
Көкүп ойноп алалык.
Көк өлөңнинг баштарын
Көмө базып јелелик.

2

Ак јалангла јелелик,
Айа тарткан јер эмес.
Аланғзышпай ойнойлык,
Ачынышкан бис эмес.

---

[1] Шагай — кичинек кажыктар.
[2] Ас — агас.

Кобы јерле јелелик,
Колоско бўткен јер эмес.
Кожонгдожып ойнойлык,
Комудашкан бис эмес.

3

Аланчыктанг тудунбаар —
Айыл бузула бербезин.
Араай-јобош ойногор —
Албаты јаман айтпазын.

Карачыданг тудунбаар —
Айыл бузула бербезин.
Кату-јаман айдышпаар —
Калык јаман айтпазын.

Танг адарга јеткежин,
Тарынышпай јаналык.
Кўн чыгарга јеткежин,
Кўйўнишпей јаналык.

Тап этире ойнойло,
Тарап-таркап јаналык.
Эмеш кезек ойнойло,
Элес эдип јаналык.

4

Алтын башту сыргамды
Ай ажырбай беригер.
Кўмўш башту сыргамды
Кўн өткўрбей беригер.

Ай алдында бир терек,
Алтынак бўри јайкангай.
Алтын башту сыргабыс
Биске келзе, јарангай.

Кўн алдында бир терек,
Кўмўжек бўри јайкангай.
Кўмўш башту сыргабыс
Биске келзе, јарангай.

Сыргалjын бажын сылаткан
Сыр салкында не болзын.
Сырга jажырып ойногон
Сен ўўреде не болзын.

Комургай бажын коолоткон
Коо салкында не болзын.
Кожонгдожып ойногон
Кожо ўўреде не болзын.

5

Буурыл тайды — көркийди
Буулабай канай тудатан?
Буланаттый тужунда
Ойнобой канай jўретен?

Кара тайды — көркийди
Кастабай канай минетен?
Казылгандый jаш тушта
Ойнобой канай jўретен?

Торко курдың чачагы
Толголгончо ойногор.
Тогус jолдың ортозы
Jууктаганча ойногор.

Кеден курдың учугы
Кертилгенче ойногор.
Кезек jолдың белтири
Бириккенче jыргагар.

6

Jараш jердиң өлөңги
Jаш кураган тўгўндий.
Jаба ойногон көркийлер
Jаш арчыннын бўриндий.

Кобы jердиң өлөңги
Кой-кураган тўгўндий.
Кожо ойногон көркийлер
Койу арчын бўриндий.

7

Јаш агаштың бўриндий,
Јайыл тўжўп ойногор.
Јанган куштың ўниндий,
Јиргил тўжўп ойногор.

Эмил агаш бўриндий,
Ээле тўжўп ойногор.
Эдил кўўктинг ўниндий,
Јиргил тўжўп ойногор.

Бу тужунда ойнобой,
Буурайганда ойноор бо?
Канчын-јиитте ойнобой,
Карыганда ойноор бо?

Јаш тужунда ойнобой,
Јажаганда ойноор бо?
Эм тужунда ойнобой,
Энчейгенде ойноор бо?

8

Эки тууны эбирген
Элик балазы јаражын.
Эптў ойынга јуулган
Элдинг-јонның јаражын.

Алты тууны айланган
Аң балазы јаражын.
Акта ойынга јуулган
Албаты-јонның јаражын.

9

Эрјининең туйгагы
Элегенче јелелдер.
Элдинг-јонның јыргалы
Тўгенгенче ойнойлдор.

Ат-эрјине туйгагы
Айланганча јелелдер.
Албатының јыргалы
Тўгенгенче ойнойлдор.

10

Эремиктинг туйгагы
Элегенче кем минер.
Эне-аданынг jыргалы
Тўгенгенче кем jўрер.

Аргымактынг туйгагы
Артаганча кем минер.
Ада-эненинг jыргалы
Тўгенгенче кем jўрер.

11

Эртиштинг суузын кечерге
Эдилдў кемем бир эптў.
Эрмектежип ойноорго
Менинг нököр бир эптў.

Кадыннынг суузын кечерге
Кайыкту кемем бир эптў.
Каткырыжып ойноорго
Менинг нököр бир jакшы.

12

Кандык бажы чечектеп,
Каткалакта ўзелик.
Кара туйук кабакту
Jангалакта ойнойлык.

Чийне бажы чечектеп,
Бышкалакта ўзелик.
Чийик кара кабакту
Jангалакта ойнойлык.

13

Кара-боро тай барда
Jелип, jелип ол албай.
Кара-кўренг jаш туштa
Ойноп, ойноп ол албай.

Кызыл-боро тай барда
Jелип, jелип ол албай.
Кызыл-кўренг jаш туштa
Ойноп, ойноп ол албай.

14

Кара тайым калыбас
Кажаан-чеден кем туткан?
Каткырыжып ойнобос
Ондый јаңды кем талкан?

Јеерен тайым калыбас
Јерге чеден кем туткан?
Јергележип ойнобос
Ондый јаңды кем тапкан?

15

Кишке салган чергийим[1]
Кишке сүрлү көрүнгей.
Киш кабакту көөркийим
Кижиден сүрлү көрүнгей.

Анга салган чергийим
Анга сүрлү көрүнгей!
Ай кабакту көөркийим
Албатыда сүрлү көрүнгей!

16

Кобы јердиң кырлаңы
Кой отойтон одорлу.
Кожо өскөн јаш балдар
Коот-ырыс јыргалду.

Арка јердиң кобызы
Аң отойтон одорлу.
Айылдаш өскөн јаш балдар
Ат јарышкан јыргалду.

17

Кожоң баштап берейин,
Кожо ойнойлык, көөркийлер.
Јаңар баштап айдайын,
Јазап ойнойлык, үүрелер.

Комудалду өй эмес,
Кожоңдоп јүрбей, көөркийлер.
Јайналганду туш эмес,
Јаңарлап јүрбей, үүрелер.

18

Комургай бажын коолоткон
Коо салкын кайда не?
Кожонгдожып ойнойтон
Бир ойыныс кайда не?

Сыргалјын бажын сылт эткен
Сыр салкыныс кайда не?
Сырга јажыр ойнойтон
Бир ойыныс кайда не?

19

Кӧк јалаалу бӧрӱкти
Кӧдӱрип седеӈ кийелик.
Кӧргӧн Алтай ичине
Кӧкӱп јакшы ойнойлык.

Ак јалаалу бӧрӱкти
Алып седеӈ кийелик.
Айдышкан јакшы бойлорыс
Ачынышпай ойнойлык.

20

Эки шаӈкызы шыӈырап,
Эјелер баскан Алтайым.
Эӈирдиӈ тӱнин тӱш эдип,
Бис ойногон Алтайым.

Алты шаӈкы шыӈырап,
Ӱӱрелер баскан Алтайым.
Айдыӈ тӱнди тӱш эдип,
Акалар јыргаган Алтайым.

21

Кӧлдӱ-кӧлдӱ кечӱни
Кӧрӱп јӱрӱп кечелик.
Кӧрӱшкенниӈ ӧчинде
Кӱн чыкканча ойнойлык.

Талду-талду кечӱни
Талдап јӱрӱп кечелик.
Табарышкан ӧчинде
Таӈ атканча ойнойлык.

Төстөк јердиң өлөңги
Такталганча ойнойлык.
Төртөн эки јыламаш
Төгүлгенче ойнойлык.

Арка јердиң өлөңги
Такталганча ойнойлык.
Алтан эки јыламаш
Экчелгенче ойнойлык.

Кол-колыстаң тудужып,
Кожоңдожып ойнойлык.
Јең-јенистең тудужып,
Јергележип ойнойлык.

22

Куйругында кулалу
Кула тай болуп јелелик.
Кулагында сыргалу
Кыстар болуп ойнойлык.

Саңгадында сарылу
Сары тай болуп јелелик.
Сабарынду јүстүктү
Кыстар болуп ойнойлык.

23

Кызыл түлкү јаканы
Кийип, кийип алалык.
Кырлык деген јалаңга
Ойноп, ойноп алалык.

Кара түлкү јаканы
Кийип, кийип алалык.
Кайран Кырлык ичине
Ойноп, ойноп алалык.

24

Кызылгаттың кызылы
Бу аркада болбозын.
Кыс балдардың јаражы
Бу ойында болбозын.

Бороңоттың борозы
Бу боочыда болбозын.
Бойдоңдордың јаражы
Бу ойында болбозын.

25

Алтын ўйген шыңгырап,
Алтайысла јелелик.
Ай јаркынду јеристе
Көкўп ойноп јўрелик.

Мөңгўн ўйген шыңгырап,
Мөш аралай јелелик.
Мөңкў јараш Алтайда
Јырган ойноп јўрелик.

26

Межеликтиң өлөңги —
Беш эликтиң одоры.
Беш сабардың ойыны
Јайнатпагар — беригер.

Одурудың[2] өлөңги —
Он эликтиң одоры.
Он сабардың ойыны
Јайнатпагар — беригер.

27

Мөш агашты јакалай
Јортойын деп санангам.
Мөңгўн чечек Алтайга
Ойнойын деп санангам.

Јаш агашты јакалай
Јортойын деп санангам.
Јажыл чечек Алтайга
Ойнойын деп санангам.

28

Ойноп, ойноп ол албай,
Оның кийинин кем билер.
Јырган, јырган ол албай,
Јыргалдың кийинин кем билер.

29

Оймон бажы он айры,
Одыра јелген эрјине.
Он алты јашту јаш тушта
Ойноп јўреек, ўўрелер.

Каракол бажы канча айры,
Кечире јелген эрјине.
Келин бойыс јаш тушта
Кожогдоп јўреек, ўўрелер.

30

Өчўп калган болгожын,
От канайып кўйетен.
Өлўп калган болгожын,
Ойын кайдаг келетен.

Барыйып калган болгожын,
Јалбыш канайып кўйетен.
Барып калган болгожын,
Јыргал кайдаг келетен.

Өлбөгөннинг өчинде
Өксөп јырган алалы.
Баргалактың бажында
База ла јырган алалы.

Кызыл-јеерен тай тушта
Кыйа-тейе јелерис.
Кызыл-кўреg тужунда
Кыйалта јок јыргаарыс.

Кара тайыс јаш тушта
Кајулада јелерис.
Канчын јиит тужунда
Карамы јок ойноорыс.

31

Көкси бийик көк-бором,
Көк јаланла јелелик.
Көзи јараш көөркийим,
Көкўп ойноп јўрелик.

32

Табыл-тубул камчылу,
Табылгазы јинјилӱ.
Актай-көктӛй ол атту,
Адазы байдың ӱрени!

Бӱдӱн торко мичилӱ[3]
Бӱткенек бойың бу сӱрлӱ!
Јарым торко јакалу
Јарнак бойың бу сӱрлӱ!

33

Таң атканча ойнойлык,
Такып энгир бар эмей.
Тарынгажын кайдалык,
Таныш-көрӱш бис эмей.

Кӱн чыкканча ойнойлык,
Кӱнӱң энгир бар эмей.
Кӱӱни јанза кайдалык,
Кӱӱнзешкени бар эмей.

Јаантайын ойноор бо?
Јаңыс кӱнге ойнобой.
Ӱргӱлјиге ойноор бо?
Ӱйделикке ойнобой.

34

Таңгар јуукта не эдер?
Такаа деген куш эдер.
Таң атканча кем ойноор?
Ойноп јӱрген бис ойноор.

Кӱн чыкканда не эдер?
Кӱӱк деген куш эдер.
Кӱн чыкканча кем ойноор?
Ойноп јӱрген бис ойноор.

35

Тоотойдың[4] өлөңгин
Толгой тутса, торкодый.
Торко тонду өрөкөн
Толун чыккан ай сӱрлӱ.

Jалангайдың өлөңгин
Jайа тутса, торкодый.
Jаңы тонду өрөкөн
Jаңырып чыккан ай сүрлү.

Кыйалыктың[5] өлөңгин
Кыйа тутса, торкодый.
Кызыл тонду өрөкөн
Кырдаң чыккан ай сүрлү.

36

Тоштоң тошко кечерге
Мениң адым тайкылбас.
Топшуур согуп ойноорго
Мениң колым арыбас.

Суудаң сууга кечерге
Мениң адым тайкылбас.
Чурана тартып ойноорго
Мениң колым арыбас.

37

Эмеш кезек ойнойлык,
Элезең эдип јаналык.
Ай ашканча ойнойлык,
Айылыс сайын јаналык.

38

Туманы јок тайгада
Мал канайда туратан.
Туурамы јок ойында
Бис канайып ойнойтон.

Балкажы јок тайгада
Мал канайда туратан.
Балдары јок ойында
Бис канайып ойнойтон.

39

Үзеңгини кем эдер,
Эдип јүрген ус эдер.
Үч ойынды кем ойноор,
Ойноп јүрген бис ойноор.

Кайырчакты кем эдер,
Эдип jўрген ус эдер.
Канча ойынды кем ойноор,
Ойноп jўрген бис ойноор.

СОЦИАЛЬНО-САТИРИЧЕСКИЙ КОЖОҢДОР

Абысты jамандаганы

1

Серенгке оды от болбос,
Серкпе jаңы jаң болбос.
Карасин оды от болбос,
Крестў jаңы jаң болбос.

Айры башту jыланды
Ач белинең не кеспес.
Айгыр jалын кескендий,
Абыстың чачын не кеспес.

Озук башту jыланды
Омурткадаң не кеспес.
Jабага jалын кескендий,
Jаконның чачын не кеспес.

Аба jышты ээлеген
Айудаң казыр аңдар jок.
Алтын тонын кийинген
Абыстаң ачап кижи jок.

Jер ўстўнде jескимчи —
Jыланнаң быjар тынду jок.
Jелбер чачы jайылган
Jаконноң jаман кижи jок.

Алтай ўстўн артаткан
Ачу оттоң jаман ölöң jок.
Албатының канын сооргон
Абыстаң ачап кижи jок.

---

[1] Чергий — агаш чакпы.
[2] Одуру — jердиң ады.
[3] Мичи—озогы бöрўктиң кийининде каланғдап jўретен торко jазал.
[4] Тоотой — jердиң ады.
[5] Кыйалык — jердиң ады.

2

Алтын тоның тон беди —
Архирейдиң чўмдери.
Абыс бойың эр бединг —
Албатының јеткери.

Алтын чачың чач беди —
Аттың јаман кылындый.
Абыс бойың эр бединг —
Албатының öштўзи.

3

Торко тонды кийеле,
Мактанып јўрген абыс сен.
Албатыны крестеп,
Торбок јиген абыс сен.

Свечаны тургузып,
От кўйдўрген абыс сен.
Серкпеле мекелеп,
Акча јууган абыс сен.

Байды јамандаганы

4

Как будакка оролгон
Кара јылан багайын.
Карын-ичи чербейген
Карам байдың сарамын.

Кажат јерге јелерге
Казы сокон ат јаман.
Öскўс-јабысты кулданган
Öгўс айудый бай јаман.

Каткан терең ийт јизин,
Карды-буурың јарылзын.
Илеген терең ийт јизин,
Ичи-буурың јарылзын.

Jайзаңгды jамандаганы

5

Кула тайым jок тушта
Jойу баскан jокту мен.
Кубаң jайзаң бар тушта
Кулга jўрген Созын мен.

Кара тайым jок тушта
Карык сананган jокту мен.
Каан jаңгы кату jаң,
Jалга jўрген Созын мен.

Калык-jонды катулап,
Калан алган jайзаң бай.
Кайыш-камчы соголо,
Кан jалаган jайзаң бай.

Сўўри туунын бажынаң
Тош jалаган jайзаң бай.
Сўўри чыбык соголо,
Кан jалаган jайзаң бай.

Өлө-боро аттарла
Карын алган jайзаң бай.
Өскўс-jабыстың jўрўмин
Көмө баскан jайзаң бай.

Кара-кўреңг аттарла
Карын jиген jайзаң бай.
Jоктулардың терезин
Сойып алган jайзаң бай.

6

Эски jаргак тонымды
Торко канайып эдейин.
Эскиденг jокту Созын мен,
Ырысты кайдаң табайын.

Jаман jаргак тонымды
Мандык канайып эдейин.
Jажына jокту мен östim,
Аргалу канайып болойын.

7

Куйругы јок кулунды
Айгыр эдип кем салган?
Кул кулданган Семенди
Јайзанг эдип кем туткан?

Јалы јок јабааны
Айгыр эдип кем салган?
Јалчы туткан Семенди
Јайзанг эдип кем туткан?

Кызыл-буурыл аттарынг
Бееденг чыккан кулун эмей.
Кылчыр көстӱ сен Семен
Кыстанг чыккан уул эмей.

Кызыл-буурыл јабааны
Айгырга салган адамды.
Кылчыр көстӱ Семенди
Јайзанга туткан байларды.

Кара-буурыл јабааны
Айгырга салган адамды.
Кара тенек Семенди
Јайзанг эткен камдарды.

Элдинг-јонның јӧӧжӧзин
Сен айрып алаачы.
Эжикчи кижи ол канын
Сен соорып ичеечи.

Јаан јонның јӧӧжӧзин
Сен блаап алаачы.
Јалчы кижи ол канын
Сен соорып ичеечи.

Јорукту аттынг јакшызын
Сен талдап минеечи.
Јокту кижи ол кӱчин
Сен кулданып јиичи.

8

Аркамайда тоным јок,
Јылангаш калдым, ой јайзанг.
Арыбайтан адым јок,
Јойу бастым, ой јайзанг.

Јерденг чыккан јаш агаш
Кан агысты, ой јайзанг.
Јаандардынг «шыразын»
Билип алдым, ой јайзанг.

9

Бошколордынг[1] јамызы
Бооркуштынг[2] тўбинде.
Бодоп Калан айтканы
Бордоголдонг[3] чип-чике.

Темичининг јамызы
Тебўўрдинг[4] кырында.
Тенек Калан айтканы
Темир октонг чип-чике.

10

Бөдўргединг[5] тайгазын
Бөрў бажын јолдогон.
Бөрўги јок Семенди
Мениг адам тойдырган.

Ачылманнынг[6] тайгазын
Айу бажын јолдогон.
Ачап-сыйап Семенди
Адам-энем тойдырган.

Колонјынынг кожонгдоры

11

Семен јайзанг чыбыктап,
Серкенегинг[7] кўйди бе?
Селбер јаман Колонјы
Сени кўзетеп[8] јўрди бе?

Бабыл јайзаҥ чыбыктап,
Бажыҥ тӱги кӱйди бе?
Бабык[9] јаман Колонјы
Сени кӱзетеп јӱрди бе?

12

Мал баштаган айгырыҥ
Кӱчи кандый — билерим.
Јон баштаган Семенди
Бойын кандый — билерим.

Кобыда турган малыҥды
Коҥур айгыр ол баштаар.
Козуун[10] болгон јонынгды
Колонјы бойым ол баштаар.

Ардак, ардак аттарды
Аргалык баскан көрӧрим.
Ачап јаман байлардыҥ
Антарылганын көрӧрим.

Семис, семис аттарды
Седелке баскан көрӧрим.
Сеҥсейишкен байлардыҥ
Секке тӱшкенин көрӧрим.

13

Јабага-кулун чыдаза,
Јалын сыймап минерим.
Јайзаҥ јаҥы јоголзо,
Јайым јакшы јӱрерим.

Кулун-кунан мал өссӧ,
Кулагын сыймап минерим.
Кулак-байлар јоголзо,
Кунукпай јакшы јӱрерим.

14

Јылу јакшы кобы деп,
Јылынарга тӱшпейлик.
Јыргалду јакшы бай деп,
Төлӧнкӧйгӧ[11] тӱшпейлик.

Каранты јакшы кобы деп,
Ат азырарга түшпейлик.
Кару јакшы бай деп,
Төлөңкөйгө түшпейлик.

15

Өлө-чоокыр эрјинем
Өрө турар сй келер.
Өскүс-јабыс мен бойым
Өч алатан өй келер.

Кара-күрең эрјинем
Кајуга чыгар өй келер.
Кара јаңгыс мен бойым
Каткыратан өй келер.

16

Кулузын агаш кезеле,
Кулады суузына күр салдыс.
Кулак-байлар келерде,
Кунугар эдип сөс айттыс.

Јаш агашты кезеле,
Јаламан суузына күр салдыс.
Јаан байлар келерде,
Јалтанар эдип сөс айттыс.

Чапай ла Сопылдын кожоңдоры

17

Чапай: Кара-калтар ат турбай,
Кара сууданг ол ичпей.
Казайак уулы мен Чапай
Карыгалакта эр эмей.

Тудам јалду кара тай
Јарышка минер ат болбой.
Туйана уулы мен Чапай
Туйгайлу өйдө эр эмей.

Сопыл: Барбак мөштинг төзине
Экү оду чапканыс.

Майлу этти јиирге
Байдыҥ малын кабырганыс.

Кулузынду тууларда
Бис јылаҥаш басканыс.
Курут-сарју јиирге
Кубаҥ байга иштегениҫ.

Чапай: Кара тай ла боро тай
Камчы соктырбас болзо-чы.
Калју байдыҥ эжигине
Кулга јӱрбес болзоос-чы.

Боро тай ла јеерен тай
Боожо соктырбас болзо-чы.
Бойыбыс јокту östибис,
Кунукпай јӱретен болзоос-чы.

Сопыл: Сары чечек ле кök чечек
Салкына онып калды ба?
Санааркаган бойыстыҥ
Салымыс ондый болды ба?

Кök чечек ле ак чечек
Кӱртӱк баскан онды ба?
Кözи јашту бис экӱ
Коногыс мындый болды ба?

Чапай: Јаргак јыртык ол тонды
Кийбезим оны, ол кийзин.
Јаан байга јалчы болуп,
Јӱрбезим ого, ол јӱрзин.

Тере тоннын эскизин
Кийбезим оны, ол кийзин.
Атраш байга кул болуп,
Јӱрбезим ого, ол јӱрзин.

Сопыл: Өлөҥ-сула јок болзо,
Өлө адыс өлгӛй не?
Өкпө-этти јибезеес,
Өскӱс бойыс өлгөйнеес?

Тойо өлөң јибезе,
Торбок торо болгой не?
Торсык этти јибезеес,
Торолоп экӱ јӱргейнеес?

Чапай: Чыдырт эткен кӱкӱртти
Чыдырман болуп тудар ба?
Шыралап јӱрген бойысты
Бай аргалап алар ба?

Ажып брааткан кӱнимди
Агарган булут тудар ба?
Аштап јӱрген бойыска
Ачап байлар килеер бе?

Сопыл: Јаман атты мингенче,
Јар јакалап базалык.
Јаман курсак јигенче,
Јажына куру јӱрелик.

Јожоң атты мингенче,
Јолго јойу базалык.
Јодо-карын челдегенче,
Јон ортозына баралык.

Чапай: Јаан агаш тазылы
Јайа өссӧ кайткай не?
Јаан-Чаргыга бис экӱ
Ырбай берзеес кайткай не?

Узун агаш тазылы
Улалып өссӧ кайткай не?
Улус-Чаргы алтайга
Јӱре берзеес кайткай не?

Сопыл: Колго тӱшкен такаа куш
Учуп кайдаар ол барар.
Коногыс бистиң јетпейинче,
Качып кайдаар бис барар.

Бала куш та, бала куш
Барар јери јок болбой?
Барар деген јеристе
Багай байлар бар болбой.

КОКУР-ЭЛЕК КОЖОҢДОР

1

Азып јўрген дебегер,
Агайрыда айылым бар.
Аштап јўрген дебегер,
Арчымакта азык бар.

Тоскын тангма эмезим,
Тоботойдо айылым бар.
Торо јўрген эмезим,
Торбучкада азык бар.

Адым мениҥ чакыда,
Айылым мениҥ Тоботойдо.
Јеерен адым чакыда,
Јерим мениҥ Тоботойдо.

Јана берер айылым бар,
Јада берер орыным бар.
Јанадым ла јанадым,
Јалга јўрген эмезим.

2

Тоҥ агашты чокыган
Томыртканы јайлазын.
Тоҥ кышкыда той эткен
Тодошторды јайлазын.

---

[1] Бошко — јайзангныҥ болушчызы.
[2] Бооркуш — јердиҥ ады.
[3] Бордогол — ок.
[4] Тебўўр — јердиҥ ады.
[5] Бодўрге — тайганыҥ ады.
[6] Ачылман — тайганыҥ ады.
[7] Серкенек — кыпту карын.
[8] Кўзетеп — каруулдап.
[9] Бабык — байбак, селбер чачту.
[10] Козуун — элбек.
[11] Төлөҥкөй — озогыда Экинурда јаткан бай.

Как агашты чокыган,
Каргаа кушты jайлазын.
Карлу кышта той эгкен
Тодоштордy jайлазын.

3

Айнык jараш туштаза,
Алакан jайа тударым.
Аамай-тенек чураза,
Ажыра алтап барарым.

Өскүс көөркий туштаза,
Өдүм кезип берерим.
Өлү-тенек чураза,
Өткүре базып барарым.

4

Ачу-корон аракы
Адыг буулап берер бе?
Аамай-шалбаа таңмалар
Айылыг сакып берер бе?

Кычкыл-корон аракы
Койыг күдүп берер бе?
Кылыгы jаман таңмалар
Jуртыг сакып берер бе?

Тостоң эткен чөөчөйиң
Тогус башка jарылзын.
Тотоолоп[1] ичкен аракың
Тобыракка төгүлзин.

Кайынгнаң эткен чөөчёйиң
Канча башка jарылзын.
Карамдап ичкен аракың
Кара jерге төгүлзин.

5

Буурыл jалду бу атты,
Буулабазым, буулазын.
Бууры башка бу jуртка
Бу jүрбезим, ол jүрзин.

Jайа jалду jабааны
Минбес кижи ол минзин.
Jаңгы башка бу jуртка
Jалыңбазым, jалынзын.

6

Эки агаш ээлгек,
Элим кеспезин төзинең.
Элдиң ичинде jүргемде
Элим айтпазын кийнимнең.

Jаңыс агаш jайканчаак,
Jоным кеспезин төзинең.
Jурттың ичинде jүргемде
Jуртым айтпазын кийнимнең.

7

Jаскыда соккон салкынга
Jаргакту туруп чыдабас.
Jурт ичинде jүргенде
Jаман айттырза, чыдабас.

Күскиде соккон салкынга
Чамчачаң туруп чыдабас.
Jон ичинде jүргенде
Jаман айттырза, чыдабас.

Jылан балазын эркелегени

8

Кас балазы каска эрке,
Кайрыгажы маа эрке.
Кижи балазы кижее эрке,
Кайрыгажы маа эрке.

Мал балазы малга эрке,
Майрыгажы маа эрке.
Мый балазы мыйга эрке,
Мыйрыгажы маа эрке.

Кой балазы койго эрке,
Койрыгажы маа эрке.
Түлкү балазы түлкее эрке,
Түрлегени маа эрке.

Койонок

9

Jалаҥ jерде ойынду,
Jар алдында jадынду.
Jажыл корбо кыркыйтан
Jараш-седеҥ койон мен.

Мен, мен койонок,
Мен, мен койонок.

Тууны кырлай мактайтан,
Турган өлөҥ отойтон.
Тусту мырча jемидим,
Туулай койон мен эдим.

Мен, мен койонок,
Мен, мен койонок.

Кырлаҥ jерде уйамды
Кызыл тӳлкӳ таппайтан.
Боочыда jолымды
Боро ӳкӳ билбейтен.

Мен, мен койонок,
Мен, мен койонок.

Jерге jӳрген бойымды
Jедип тудар неме jок.
Тууга чыккан койонды
Тудуп алар арга jок.

Мен, мен койонок,
Мен, мен койонок.

10

Кара суунаҥ бажынаҥ
Казып ичип барарым.
Кас ла мойынду таҥманы
Каргап jаман айдарым.

Тымык суунаҥ бажынаҥ
Туруп ичип барарым.
Турна мойынду таҥманы
Туруп айдып барарым.

11

Төгөриктиң балыгын
Jиген эдиң сен, көөркий.
Төлөс сөөктү бойымды
Билетен эдиң сен, көөркий.

Марчалуның балыгын
Jиген эдиң сен, көөркий.
Макка кирiген бойымды
Билетен эдиң сен, көөркий.

12

Корбо талды кыркыган
Койон изин кем табар.
Кожонгдожып ойногон
Бисти шоодып кем айдар.

Арал төмөн мантаган
Ак койонды кем тудар.
Араай, jобош ойногон
Бисти шоодып кем айдар.

Токум jапкан токшун кер
Кемди туйлап таштайтан.
Тоого кирбес тангмалар
Кемди шоодып айдатан.

Кеjим jапкан кер-калтар
Кемди туйлап таштайтан.
Кепке кирбес тангмалар
Кемди шоодып айдатан.

13

Коркобынын[2] койу чет
Койон өтпөс туйугын.
Коркобыныг балдары
Кожонг билбес тенегин.

Каркыстанныг[3] кара чет
Камду өтпёс туйугын.
Каркыстанныг кыстары
Каткы билбес тенегин.

14

Көжүненинг өскөнин
Көрүп, кайкап јүредим.
Көөркийлердинг јүрүмин
Көрзөм база кайкайдым.

Балтырганның чытыжын
База кайкап јүредим.
Бараксаннын јүрүмин
Бажым јайкап кайкайдым.

15

Себи суузы тайыс деп,
Секирерге јастадым.
Серкпе јаңгы јакшы деп,
Крестенерге јастадым.

16

Көк-боро деп мингеним
Көкси тижик ат эмтир.
Көөркийим деп көргөним
Көк лө тенек уул эмтир.

Ак-боро деп мингеним
Арказы тижик ат эмтир.
Ајыкту деп көргөним
Аамай-тенек уул эмтир.

17

Көккө кескен арбанын
Көчөзинең танырым.
Көк лө тенек таңманың
Көзинең көрзөм, танырым.

Јашка кескен арбанын
Јармазынаң танырым.
Јакшыркаган таңманың
Кылыгынаң танырым.

18

Кызылгаттың агажын
Сындырбазам мен кайдар.

Кылыгы јаман баланы
Сўўбезем мен кайдар.

Кара таштың алдына
Қазылганды не салдым.
Кара сағышту таңмага
Қайран көзим не салдым.

19

Омуртказы ойышкак
Кандый аттар дешпегер.
Ойноп јўрген бойысты
Кандый таңма дешпегер.

Кабырғазы кайышкак
Кандый аттар дешпегер.
Каткыр јўрген бойысты
Кандый таңма дешпегер.

20

Ортолыкта он агаш
Агаштаң узун болзын ба.
Он сабарлу бу таңма
Менең кўчтў болзын ба.

Межеликте беш агаш
Агаштаң узун болзын ба.
Беш сабарлу бу таңма
Менең артык болзын ба.

Сагал

21

Јелбейген сагал,
Сагалдаң тартсам,
Сен турбайдың, сагал.

Саламат берзем,
Сен јибейдиң, сагал,
Сананып айтсам,
Сен укпайдың, сагал.

Көчөни берзем,
Сен ичпейдиң, сагал,
Қолынаң тартсам,
Сен турбайдың, сагал.

Салкын јалкуга мактанганы

22

Тазылы коомой агашка
Табарарым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Бүгүнги салган буулды
Быјырадарым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Базырыгы јок клатты
Балјырадарым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Јетире јаппаган айылдарды
Јемирерим мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Сарайга салган јабуны
Самтрадарым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Оромго салган отты
Ойнодорым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Сананбаган салчыны
Санандырарым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!
Уйкузак јаман јалкуны
Ойгозорым мен салкын,
Шууларым, күүлеерим!

23

Сениң кериң јелгежин,
Мениң керим теңг јелер.
Сениң кейиң чыккажын,
Мениң кейим теңг чыгар.

Сениң коңгырыңг јелгежин,
Мениң коңгырым не болзын.
Сенеңг кожоңг чыккажын,
Мениң кожоңгым не болзын.

24

Сойлон чай ла сойлон чай
Сооло кайнап калбазын.
Солун јердиң балдары
Сонуркап айдып барбазын.

Өлөң чай ла өлөң чай
Өткүре кайнап калбазын.
Өскө јердиң балдары
Өчөп айдып барбазын.

25

Тал тайакты тайанып,
Тайга ажарың кандый не.
Таштанчыла таныжып,
Јурт конорың кандый не.

Эки таштың алдынаң
Өлөң чабарына иженбе.
Эдиренгкейле таныжып,
Јурт конорым деп сананба.

26

Тоң агашты чокыган
Томурткада уйа јок.
Тоң ло мени өчөгөн,
Сен тангмада уйат јок.

Как агашка отурган
Карчагада уйа јок.
Кайран бойымды өчөгөн
Сен тангмада уйат јок.

27

Туйук суунын бажынаң
Туймай[4] сузуп ичерим.
Туруна мойынду тангмалар
Туура кайкап ол калар.

Кара суунын бажынаң
Каймай сузуп ичерим.
Кас мойынду тангмалар
Кайкап көрүп ол калар.

28

Тууны туулай мактайтан
Туулай койон мен болзом.
Турган өлөң чайнайтан
Ат эрјине мен болзом.

Кырды кырлай мактайтан
Кызыл түлкү мен болзом.
Кылган өлөң чайнайтан
Ат эрјине мен болзом.

29

Үзеңиге буу болбос
Үзүлчең кайышты кайдатан.
Үделикке эш болбос
Үй кижини кайдатан.

Колоң-башка јарабас
Коомой темирди не эдер.
Кожо отурып келишпес
Копчы тамаңы кайдатан.

Јарык кемеле кечкенче,
Јадык кырлап кечсе торт.
Јаман тамгала јүргенче,
Јамгыскан бойы јүрзе торт.

Оодык кемеге отурганча,
Ойто јанып ийбес пе?
Опту тамгала јүргенче,
Онойдо бойдоң јүрбес пе?

30

Чаганалу агашка
Не јапшындым болбогой.
Чала тенек тамгала
Не ойнодым болбогой.

Тегенектү агашка
Не јапшындым болбогой.
Тенек јаман тамгала
Не ойнодым болбогой.

31

Чалынду өлсөң чапканча,
Чалдыккан өлөң чабайын.
Чалчык неме алганча,
Јаңгыскан базып јӱрейин.

Кулузын өлөң чапканча,
Куудаң өлөң чабайын.
Кутус неме алганча,
Кугарганча јӱрейин .

ОЗОГЫ КОМУДАЛДУ КОЖОҢДОР

1

Ак торконы кийгенче,
Ак јаланга чачсам торт.
Айткыладып јӱргенче,
Амыр өлӱп калзам торт.

Көбөң торко кийгенче,
Көк сӧлөнгө чачсам торт.
Көмөлөдип јӱргенче,
Көндӱре өлӱп калзам торт.

2

Буулап койгон буурылдың
Буузын чечпей кайттым деер?
Буланаттый јаш тушта
Шыралап јӱрӱп кайттым деер?

Кастап койгон караның
Кастуун чечпей кайттым деер?
Кара-кӱреҥ јаш тушта
Карыгып јӱрӱп кайттым деер?

3

Јалаҥда агаш јыгылза,
Јанынаҥ өзӧр агаш јок.

---

[1] Тотоолоп — чеберлеп.
[2] Коркобы — јердиҥ ады.
[3] Коркыстан — јердиҥ ады.
[4] Туймай — (туй тудуп) сууны туйуктайла ичкени.

Јаш ла бойым јалынзам,
Јазап угар кижи јок.

Кобыда агаш јыгылза,
Коштой өзөр агаш јок.
Комудап айткан сөзимди
Кожо угар кижи јок.

4

Јалбырак өлөң оң калза,
Јанынаң чыгар ӧлөң јок.
Јайнап јӱрӱп өл калза,
Јанып келер арга јок.

Ойоңгот өлөң оң калза,
Ордынаң чыгар өлөң јок.
Ойноп јӱрӱп өл калза,
Ойто келер арга јок.

5

Јалаң јердиң өлөңи
Јалбыракту не чыгат?
Јаба өскөн ол ӱӱрем
Јайналганду не јӱрет?

Кобы јердиң өлөңи
Комургайлу не чыгат?
Кожо ойногон ол ӱӱрем
Комудалду не јӱрет?

6

Јараш Алтай јаранып,
Качан јаркын тийгей не?
Јайзаң јаңы јоголып,
Јайым качан келгей не?

Карангуйда Алтайым
Качан јарык көргӧй не?
Каан јаңы јоголып,
Качан јайым болгой не?

7

Jаргак тоным эледи,
Jардыма нени кийгейнем?
Карчага байга кыйнадып,
Канайып эмди jӱргейнем?

Ӧдӱгим менинг эледи,
Будыма нени кийгейнем?
Айбычы байга jидирип,
Ырыска качан jеткейнем?

8

Jарым тӱлкӱ кезеле,
Канча jакы эдетен.
Jалчы болуп jӱреле,
Канча jашка jедетен.

Бӱдӱн тӱлкӱ кезеле,
Канча jакы эдетен.
Буруладып jӱреле,
Канча jашка jедетен.

9

Jаш-Туранын jаш темир
Jаш агашты не кезет.
Jаш-Туранын бийлери
Jаантайын не кыйнайт.

Том-Туранын тонг темир
Тонг агашты не кезет.
Томыскайдын бийлери
Тонг ло бисти не кыйнайт.

10

Jаргак тоным jыртылза,
Jардыма нени кийерим?
Jанғыс адым арыза,
Jайлап нени минерим?

Акар тоным элезе,
Аркама нени кийетем?
Адым менинг арыза,
Ангдап неле баратам?

Jобош ады арыза,
Jодо-карызы сынгандый.
Кайран ады арыза,
Карды-jодозы сынгандый.

11

Эдирек сабын тутканча,
Темир согор эр болзом.
Эригип бого jўргенче,
Эки jашта öл калзам.

Кайчы сабын тутканча,
Камчы согор эр болзом.
Карыгып бого jўргенче,
Кабайда тушта öл калзам.

12

Эски jаргаж тонымды
Мандык кайып эдейин.
Эскиден jокту мен öстим,
Аргалу кайып болойын.

Jаман jаргак тонымды
Мандык кайып эдейин.
Jажына jокту мен öстим,
Бай ла кайып болойын.

13

Кадын суузын кечерде,
Кайыкту кеме ат болгон.
Карытып jўргенин сананза,
Кара көстöн jаш келтен.

Эртиш суузын кечерде,
Эшкиндў кеме ат болгон.
Эртеги чакты сананза,
Эки көстöн jаш келтен.

14

Комургайлу öлöнгди
Коротпойлы, кой jизин.
Комудалду jўрўмди
Сананбайлык, ундылзын.

Сыргалjынду өлөнгди
Сындырбайлы, мал jизин.
Шыралганду jўрўмди
Сананбайлык, ундылзын.

15

Кадын суузын мен кечтим,
Кара-чоокыр таш көрдим.
Кайран өскүс мен өстим,
Калалталу сөс уктым.

Эртиш суузын мен кечтим,
Эбире чоокыр таш көрдим.
Энеден өскүс мен артым,
Эрелгендў jўрўм көрдим.

Өзөк төмөн jелерге
Өзөги оору ат коомой.
Өскүс-jабыс өзөлө,
Өскөлөткөн мен коомой.

Кажат jерге jелерге
Каазы сокон ат jаман.
Кара jанғыс өзөлө,
Каргатканы ол jаман.

Jаргак тонның эдеги
Төжөк болгон бойыма.
Jанғыс калбак ол көчө
Курсак болгон jажына.

Эки эмчектў энемнен
Өскүс арткам jажына.
Эки салбар jаман jен
Jастык болгон бажыма.

Майчык өдўк бар эди,
Бутка батпайт, кайдайын.
Байга барып иштеерге
Кўчим jетпейт, кайдайын.

Эски чарык бар эди,
Будым өйкөйт, кайдайын.

Камга-байга иштеерге
Јажым јетпейт, кайдайын.

Көк лө бором јыгылза,
Көк кумакка кем кӧмөр.
Көөркий өскүс јыгылза,
Көк торколо кем ороор.

Ак ла бором јыгылза,
Ак кумакка кем көмөр.
Акту бойым јыгылза,
Ак торколо кем ороор.

Эки көзи кararган
Элик кайда туру не?
Эки эмчегин эмискен
Энем кайда болды не?

Айры мүүс јүктенген
Ангдар кайда туру не?
Ангдап-суулап јүретен
Адам кайда барды не?

Көзнөгимди тош алды,
Көс алдыла јаш акты.
Күрентикте тош тоңды,
Кирбик төзин јаш алды.

16

Кадынды төмӧн кас келди,
Канадыныҥ төзи бош келди.
Кайран Алтайды сананып,
Кара көзимнеҥ јаш келди.

Эртишти төмӧн кас келди,
Эки канады бош келди.
Эне Алтайды сананып,
Эки көзимнеҥ јаш келди.

17

Кайыҥ агаш будагы
Касталганча, сынза торт.

Карыкчылду јўрўмди
Сананганча, өлзө торт.

Эргиш агаш будағы
Ээлгенче, сынза торт.
Эрикчилдў јўрўмди
Сананганча, өлзө торт.

Кадын јолы каскакту,
Каскағынаң не коркыыр.
Каака јайзаң казыр ла,
Казырынаң кем коркыыр.

Оймон јолы ойдыкту,
Ойдыгынаң не коркыыр.
Ондо јайзаң омок ло,
Омогынаң кем коркыыр.

18

Кайыҥ бўри калбырап,
Карга неге тўжет не?
Калјуур јайзаң чыбыктап,
Мени неге кыйнайт не?

Терек бўри телбиреп,
Јерге неге тўжет не?
Темичи таҥма кизиреп,
Мени неге кыйнайт не?

19

Кара-чоокыр эрјинем,
Кайа кӧрўп не киштейт?
Кара јаҥыс бойымды
Какап, ченеп не айдат?

Өлө-чоокыр эрјинем,
Өрө кӧрўп не киштейт?
Өскўс-јабыс бойымды
Өчөп, ченеп не айдат?

20

Комургайлу бу өлөҥ
Колым кадайт, кайдайын.

Комудалду бу jўрўм
Ичим өйкөйт, кайдайын.

Jалбыракту бу өлөң
Jардым өйкөйт, кайдайын.
Jайнадылу бу jўрўм
Ичим ачыйт, кайдайын.

21

Комургайга базарда,
Кojыражын, кайдайын?
Комудап бого jўрерде,
Коркондузын, кайдайын?

Сыргалjынга базарда,
Шылыражын, кайдайын?
Шыралап бого jўрерде,
Шыралузын, кайдайын?

22

Комургайлу өлөңди
Мен чабатам болгом бо?
Комудалду jўрўмди
Мен jўретем болгом бо?

Jалбыракту өлсңди
Мен чабатам болгом бо?
Jайналганду jўрўмди
Мен jўретем болгом бо?

23

Комургайдың төзинде
Кандый корбоо jок дейзиң.
Комудап jўрген бойыста
Кандый санаа jок дейзиң.

Jалбырактың төзинде
Кандый jажаң jок дейзиң.
Jайнап jўрген бойыста
Кандый санаа jок дейзиң.

24

Көк торкого јатканча,
Көк өлөңгө јатса торт.
Көрдүрбей бого јүргенче,
Көмүлип јерге кирзе торт.

Састың суузы буулганча,
Капшай ары акса торт.
Санааркап бого јүргенче,
Алыстанып калза, онызы торт.

25

Кулун атты мен тудуп,
Куйругын сыймап минейин.
Кулга јүрген мен бойым
Кунукпай бүгүн јыргайын.

Күүрек-јаргак тонымның
Көкси тужы тар болгон.
Кара јажы көзимниң
Кургап калбас јаң болгон.

Ак күраган тонымның
Алын эдек тар болгон.
Ачап байдың колынаң
Айрылып болбос өй болгон.

Кулаш куйрук суй салып,
Кулам кечпеген суу бар ба?
Кулга-јалга јүрерде,
Мен кунукпаан күн бар ба?

Карыш куйрук суй салып,
Карам кечпеген суу бар ба?
Карам байга јүрерде,
Мен кунукпаан күн бар ба?

Ак јарыктың алдында
Канайып чыдап јүрдим не?
Атраш байдың камчызынаң
Канайып айрылып калдым не?

Боочымның алдында
Јолды кайдаң таптым не?
Мотко байдың колынаң
Бойым канайып чыктым не?

26

Кулун малды азырап,
Куйругын кеспес болзо-чы.
Кайран бойысты чыдадып,
Кулга бербес болзо-чы.

Јабага малды азырап,
Јалын кеспес болзо-чы.
Јаш бойысты чыдадып,
Јатка бербес болзо-чы.

27

Ак кыйулу бу пладым
Агара оңды, кайдайын?
Ада јашта мен бойым
Айылду болдым, кайдайын?

Көк кыйулу бу пладым
Көгөрө оңды, кайдайын?
Көркий бала мен бойым
Кулга түштим, кайдайын?

28

Мөш агаштың бүриндий,
Мөнкү болзом кайдадым.
Мөнгүн-алтын суузындый,
Онбос болзом кайдадым.

Арчын агаш бүриндий,
Артабас болзом кайдадым.
Алтын-мөнгүн суузындый,
Онбос болзом кайдадым.

29

Өскүс-јабыс көркийди
Өчөп, ченеп айтпагар.
Самтар јүрген тангма деп,
Сайыркап, јаман көрбёгөр.

Энелӱ-адалу jӱргени
Эки аркакту торкодый.
Энези jогын сананза,
Эжикке jӱрген jалчыдый.

Адалу-энелӱ jӱргени
Аркагы бӱдӱн мандыктый.
Адазы jогын сананза,
Айылга jӱрген jалчыдый.

30

Ӧрӧлӧлӱ ӧлӧ тай
Ӧрӧ кӧрӱп не киштейт?
Ӧскӱс-jабыс кӧӧркийди
Ӧчӧп, ченеп не айдат?

Кастап койгон кара тай
Кайра кӧрӱп не киштейт?
Карыгып jӱрген кӧӧркийди
Каргап, ченеп не айдат?

31

Терең суу деп кем айтты?
Тайыс суучак бу эмтир.
Ырысту сен деп кем айтты?
Ырыс менде jок эмтир.

Jеерен адым, сен отоп,
Семирбей киштеп не jӱрӱң?
Jиит jараш мен бойым
Jажына ыйлап не jӱрӱм?

32

Толоно тӧзин кар алза,
Кайыл калбай кайтсын ол.
Тосток кӧскӧ jаш келзе,
Ундыл калбай кайтсын ол.

Карана тӧзин кар алза,
Кайыл калбай кайтсын ол.
Кара кӧсти jаш алза,
Ундыл калбай кайтсын ол.

33

Туман тўжўп келерде,
Туу ашканча кыйгырдым.
Тулуҥ-шаҥкым өзөрдө,
Туткунга келип јайнадым.

Сарым кечпеген кара суу
Кечип келдим — не дейин.
Санаам јетпес кўлўкке
Сайакла келдим — кайдайын.

Ак туманда азала,
Айыл таппай кыйгырдым.
Албан-туткунга келеле,
Акту бойым ыйладым.

Бодыр-будур агашка
Боркы кайдаҥ јапшынды?
Борсук јўстў бу таҥма
Бойымды кайдаҥ ол тапты?

Балыр-булур агашка
Бака кайдаҥ јапшынды?
Бака јўстў бу таҥма
Мени кайдаҥ бу тапты?

Сары калтар јок болзо,
Јелбес эдим бу јолло.
Сокок таҥма јок болзо,
Келбес эдим бу јуртка.

Бараан-чоокыр јок болзо,
Баспас эдим бу јолло.
Багай таҥма јок болзо,
Келбес эдим бу јерге.

34

Түрген суунаҥ јаказын
Түгезе керип бедредим.
Түбекке түшкен сыйнымнаҥ
Өлгөн сөөгин таппадым.

Агын сууның јаказын
Айлана базып бедредим.
Ага берген сыйынымның
Өлгөн сөөгин таппадым.

СӨГҮШ КОЖОҢДОР

Адыбас ла Күчүк чечеркешкени

1

Адыбас: Коңыр тайдың колоңын
Коштой тартса, јелгей не?
Кожо отурган нөкөрлө
Кожоңдошсо, кайткай не?

Ак-боронын колоңын
Катай тартса, јелгей не?
Алдымдагы Күчүкле
Айдыжып көрзө, кайткай не?

Күчүк: Чыгып клееткен күнимди
Чыдырман јылдыс ол тутпас.
Чыңдап айдар сөзимди
Чокол уулдар ол тутпас.

Ажып брааткан күнимди
Ак булут ол тутпас.
Амадап айдар сөзимди
Алдас уулдар ол тутпас.

Адыбас: Узун апагаш чаазында
Угузу бичик чийген бе?
Улустардың ортодо
Уккадый сүме сенде бе?

Кеден ыштан кийеле,
Кейтибезең, кергилим.
Јаргак тонды кийеле,
Јамыркабазаң, Күчүгим.

Күчүк: Эрјинеңди јоботпо —
Эки кырды ашпазың.

Эзирип меге кадалба —
Эки сөстөң өтпөзиң.

Јабаганды терлетпе —
Јаңыс боочы ашпазың.
Јакшыркап меге кадалба —
Јаңыс сөстөң өтпөзиң.

Адыбас: Кей таманду кер адым,
Кертеш кырды ажербей.
Кејегелү кергилди
Кемзиндире айдыйбей.

Сары-калтар тай адым
Сайак базытла јелийбей.
Саңаазы тутак Күчүкти
Санандыра айдыйбей.

Күчүк: Сереңкени јыжала,
Таңкылайтан кангзам бар.
Сен тенектиң сөзине
Кару айдар сөзим бар.

Алтын крес салынган
Адыбасты айдарым.
Ала койып туткажын,
Алаканла саларым.

Адыбас: Сүрүк тондо јылу јок,
Соокко канай кийериң?
Сениң күчиң база јок,
Алаканла канай согорың?

Јаргак тондо јылу јок,
Бойыңа канай кийезиң?
Јаман Күчүкте санаа јок,
Мени канай айдазың?

Күчүк: Балыр-булур агашка
Бака кайдаң јапшынган?
Бака јүстү Адыбас,
Бого кайдаң ол келген?

Кескен агаш төзине
Келескен кайдан јапшынган?
Келтир тилдӱ Адыбас
Меге кайдан учураган?

Адыбас: Адар мылтык сенде јок,
Айу адар киренг јок.
Ады чыккан аракызак,
Айдар сөзинг сенинг јок.

Кулун јаргаk тонынгнынг
Көкси тужы тар эмтир.
Кергил сөөкту бойынгнынг
Кеjее-бажынг тас эмтир.

Кӱчӱк: Аракылап jӱргенде,
Тили чечен Адыбас.
Араайынанг укканда,
Ат уурдаган Адыбас.

Аланчыкту айылынанг
Тӱдӱн чыкпас Адыбас.
Айылга кирип келгенде,
Төгӱн айдар Адыбас.

Адыбас: Сайдыс суузы сайлу суу,
Сарым ичпей кечер бе?
Сайдыстынг тенек Кӱчӱги
Мени айдып барар ба?

Куулы кангзам кончымда,
Тангкы азып тартарым.
Кулга jӱрген Кӱчӱкти
Кӱӱнин jандыра айдарым.

Кӱчӱк: Jараа-Чеченнинг уулы сен,
Jалга jарабас jалку сен.
Jаргак тонынгнынг бийди көп,
Jалку сенинг уйкунг көп.

Сайдыс суузы терең суу,
Тушкан jерденг кечпезинг.
Сайдыстынг уулы санааалу
Ылтам айдып болбозынг.

Адыбас: Арык аттың арказын
Аргалык баскан мен көргөм.
Айылдап, тойлоп jүргенде,
Ачап- торонгды көп көргөм.

Семис аттың арказын
Седелке баскан эмес пе?
Седең мен деп мактанба,
Секке түшкең эмес пе?

Күчүк: Jардак, чечен эр дешкен,
Jаак-тилиң бош эмтир.
Атту-чуулу Адыбас сен,
Айткан сөзиң моко эмтир.

Кара адыңды мактаба,
Кажат чыкпас ат болбой,
Кайкалзынып мактанба,
Каруу таппас эр болбой.

Адыбас: Адар мылтык тудунып,
Ару тууга чыктың ба?
Аткыр мен деп мактанып,
Айу адып келдиң бе?

Кара казан түбине
Карап көрөтөн jогың ба.
Кычкыл сууны ичерге
Байга иштейтен jогың ба.

Күчүк: Калбажакка келеле,
Калаш сурап тиленгең.
Эремеске келеле,
Эт суранып тиленгең.

Өлөңдүге чыгала,
Өдүк сурап jүретең.
Үйтүшкенге келеле,
Изү курсак сурайтаң.

Адыбас: Чоргодоң аккан суу бедреп,
Чаап jүретен Күчүк сен.
Чодрош байга келеле,
Jалга jүрген Күчүк сен.

Сары чабур кеден тон,
Сенинг тоныг ол болгон.
Солынаш байдыг эжигине,
Солынбас јалчы сен болгоң.

Күчүк: Кеден тоны элегенче,
Јожуп јүрген Адыбас.
Келиндерге келгенде,
Керижетен Адыбас.

Јаргак тоны элегенче,
Јаргылажып јүрген Адыбас.
Јаш уулдардың ортозында,
Јакшыркап јүрген Адыбас.

Адыбас: Ийт терези тонынды
Мандык канайып эдериң?
Ийне көрбөйтөн көзиңди
Чолмон канайып эдериң?

Ат терези тонынды
Торко кайып эдериң?
Ай көрбөйтөн көзиңди
Чокту кайып эдериң?.

Күчүк: Јаман адыг мантажы
Туйлап турган торбоктый.
Јаман бойыг кожоңыг
Ыйлап турган баладый.

Тас јабага јелижи
Тоңкыр торбок мангындый.
Табар-таппас кожоңыг
Ыйлап турган сыгыттый.

Адыбас: Чаганалу агашка
Јапшынбазаң, Күчүк, сен.
Чар ла торбок ол болуп,
Мустабазаң, кергил, сен.

Тобоголу агашка
Толголбозоң, Күчүк, сен.
Торбок-бука ол болуп,
Мөөрөбөзөң, кергил, сен.

Күчүк: Балтырганга чыгала,
Кожонг чүмдеер Күчүк мен.
Бала-барка ортодо
Чөрчөк айдар кайчы мен.

Таарда кейим — тастак кей,
Танга айтсам, коробос.
Котыда кейим — кокпок кей,
Коно айтсам, түгенбес.

Амыр ла Тана чечеркешкени

2

Амыр: Кара түлкү мактады,
Кем чочыткан болотон?
Кайран көөркий туштады,
Кайдан келген болотон?

Кызыл түлкү мактады,
Нени сескен болбогой?
Кайран көөркий каткырды,
Нени билетен болбогой?

Тана: Көк чекпеним түжер деп,
Бөктөргөмди тынг тарттым.
Көөркий Амыр нөкөр деп,
Көксим өйдө санандым.

Ат туйгагын чеберлеп,
Ат тискинин тынг тарттым.
Алдымда Амыр кандый деп,
Араай јобош санандым.

Амыр: Көк өлөнгдү јер эмтир,
Кой отозо, кайткай не?
Көзи јараш кыс эмтир,
Кокырлашса, кайткай не?

Ак өлөнгдү јер эмтир,
Ат отозо, кайткай не?
Ай таналу кыс эмтир,
Лаптап айтсам, укkай не?

Тана: Адыҥ јорго ол болзо,
Јелип ийзеҥ, көрөргө.
Амадуунҥ бар болзо,
Айдып ийзеҥ, угарга.

Амыр: Көжнөни көргөмдө,
Көргө тудар күүним бар.
Көөркий сени кӧргөмдө,
Көкип ойноор санаам бар.

Тана: Ойногондо јаман јок,
Оорып јатса, ол јаман.
Каткырганда јаман јок,
Карыгып јүрзе, ол јаман.

Амыр: Сары өлөҥдү јалаҥда
Јелип јүрзе, ат кайдар.
Санаа бистиҥ јеткенде,
Јаҥарлашса, ол кайдар.

Тана: Сарас кирбес аркада
Сарыҥ канай јелгей не?
Санааҥ менде болордо,
Салым кандый болгой не?

Кечер-кечпес кечүге
Кер адыҥды јоботпо.
Керексинбес балага
Кей санааҥды сен салба.

Амыр: Онос-Бажы он айры,
Он айланып јеледим.
Ойлу, јараш балала
Ойноп алып јанадым.

Эртиш јолы эки айры,
Эки эбирип јеледим.
Эптүү јакшы балала
Эмди ойноп аладым.

Тана: Ажар-ашпас ажуга
Ат эрјиҥеҥ јоботпо.
Айтсаҥ укпас балага
Ал санааҥды сен салба.

Амыр: Кара таштың суузынаң
Балык тутпас мен кайткам?
Кайран көөркий ол дезем,
Кару бербес сен кайткаң?

Тана: Айак, суску јок тушта
Аш ичерге сакыба.
Айткан сөзиң укпаста,
Албаданып сананба.

Амыр: Эки көзи кararган
Экем сен деп айдайын.
Јараш сени көргөмдө,
Јүрек сүүнет, кайдайын.

Тана: Арка јерде јолыма
Айа-тузак сен тартпа.
Айылдап јүрген бойыма
Андый куучын сен айтпа.

Иженген тууда сыгын јок,
Куру артар болбойың.
Иженген Танаң күүни јок,
Кунугып јанар болбойың.

Амыр: Алты үйелү сlөңди
Ат тепсебей өтсин бе.
Ай таналу баланы
Амыр тутпай јанзын ба.

Тана: Ажып брааткан күнимди
Агарган булут бөктөөр бө?
Алтын Тана бойымды
Амыр сөстөп алар ба?

Комыргайлу өлөңнинг
Узуны кандый болотон?
Комудалду кожоңның
Учы качан божойтон?

3

Мандлай: Кайыҥ бўри какталып,
Карга кайдаҥ ол тўшкен?
Кары-јодозы куулангдап,
Кўндўзек кайдаҥ ол келген?

Јодро бўри какталып,
Јолго кайдаҥ ол тўшкен?
Јодо-карызы тыркырап,
Јокту кайдаҥ бу келген?

Кўндўзек: Куу агаш бажында
Кускун беди отурган?
Куу тўҥўр тудунган
Мандлай беди отурган?

Кара төҥөш бажында
Каргаа беди каркылдаган?
Кам манјагын јамынган
Мандлай беди отурган?

Мандлай: Јаан тайгаҥ Чаптыган,
Јалама салып мўргўп јўр.
Јаан камыҥ Мандлай,
Јажына бойыҥ кўндўлеп јўр.

Ээлў тайгаҥ Чолобо,
Эр-јажына мўргўп јўр.
Энеҥди јаскан камыҥ мен,
Эки тажуур экелип бер.

Кўндўзек: Теҥери болуп чыккажын,
Тўнўк јаалак ол болбос.
Тўбек кату келгежин,
Тўҥўрлў камга јайнабас.

Карарып булут чыккажын,
Карагай јаалак ол болбос.
Кандый да кату болгожын,
Кам-кўлўкке јалынбас.

Мандлай: Карчыт кудайыҥ бар ийне,
Каргап айдарга турун ба?
Кам-байанаҥ мен ийне,
Коптоп айдарга туруҥ ба?

Јайык кудайыҥ бар ийне,
Јалбарбаска турун ба?
Јаан камыҥ мен ийне,
Јамандаарга турун ба?

Күндүзек: Сарас аҥды үзе тепкен
Сары үкү ол јаман.
Сары малды үзе тайган
Сай манјакту кам јаман.

Үүр койонды үзе тепкен
Үкү деген куш јаман.
Үүр малды үзе тайган
Үлбүректү кам јаман.

Мандлай: Алдынаҥ келген ак-бором
Алты өлсөҥ ол үзер.
Албаҥдаба, јокту, сен,
Алаканды јалаарыҥ.

Үстүнеҥ келген үч бором
Үч өлөҥ ол үзер.
Үзеҥдебе, Күндүзек, сен,
Үзеҥи кырын јалаарыҥ.

Күндүзек: Јаман јаргак тонуҥды
Мандык канайып эдезиҥ.
Јажына јалјыр бойуҥды
Күчтү канайып эдезиҥ.

Эски јаман тонуҥды
Корокой канайып эдезиҥ.
Эки кызыл көзиҥди
Чолмон канайып эдезиҥ

Мандлай: Эрјине адыҥ сүрнүксе,
Эки колоҥ үзүлер.
Эртен-соҥзун оорыза,
Эрик јокто сен келер.

Алын туйгак тайкылза,
Ат колонгы ўзўлер.
Алдас бойынг оорызанг,
Арга јокто сен келер.

Кўндўзек: Кара-кўренгим такалу —
Кажат јерденг јалтанбас.
Јокту бойым санаалу —
Јеек камга јалынбас.

Кызыл јеерен ат эмей,
Акалаарга иженбе.
Кызыл көстў Мандлай,
Базынарга сананба.

Санай ла Танай макташканы

4

Санай: Толгойоктынг өлөнги
Толгой туткан торкодый.
Толо јўстў сен, Танай,
Толу чыккан айымдый.

Ак јалангнынг өлөнги
Ак билдирлў торкодый.
Алдымдагы сен, Танай,
Агарып чыккан айымдый.

Танай: Кўле јердинг өлөнги
Кўн билдирлў мандыктый.
Кўргўл чачту сен, Санай,
Кўренг торко чачактый.

Арка јердинг өлөнги
Ай билдирлў торкодый.
Алдымдагы сен, Санай,
Алтын торко чачактый.

Санай: Кара таштынг агына
Карам јелет, не дейин.
Кара кёстў балага
Кўўним једет кайдайын.

Сараскырдың агына
Сарым јелет, не дейин.
Сары јалтак балага
Санаам једет, кайдайын.

Танай: Алтан агаш ортозынаң
Аспакты кайдаң таныдың?
Алтан бала ортозынаң
Мени кайдаң ол таптың?

Бежен агаш ортозынаң
Белени кайдаң таныдың?
Бежен бала ортозынаң
Мени канай көстөдиң?

Санай: Алты јашту кара тай
Мениң адым болзо-чы.
Ай-таналу сен, Танай,
Мениң нөкөр болзо-чы.

Беш топчылу торко тон
Мениң тоным болзо-чы.
Беш сабарлу сен, Танай,
Мениң эжим болзо-чы.

Танай: Акта турган јаш терек
Алтын бӱрин јайкагай.
Ада уулы көөркийек
Эки көзи јайнагай.

Кара аркада јӱреле,
Кожоңдойдың сен, Санай.
Кара јаңгыс туштайла,
Нени айдадың болбогой.

Санай: Сары сайлу кузукты
Сайлап ийер кӱӱним бар.
Санаам јеткен баланы
Сӧстӧп айдар санаам бар.

Коңыр байтал сӱдин
Кожо ичер кӱӱним бар.
Кожоңдошкон баланы
Кожо апарар санаам бар.

Танай: Сайлаар кузук көп болтыр,
Күчиң сениң јеткей не?
Санааң сениң јаан болтыр,
Салымың кандый болгой не?

Ынгырчагың бар эмтир,
Ыраак јолго јеткей не?
Ырмат сенде бар эмтир,
Ырызың кандый болгой не?

Санай: Аргымакты азырап,
Ат этсебис бис кайдар?
Ада-эне јаңгыла
Алышсабыс бис кайдар?

Эрјиненинг кулунын
Азыразабыс бис кайдар?
Эне-адабыс алкыжыла
Айылду болзоос бис кайдар?

Танай: Ажар-ашпас ажуга
Атты нерек јободор.
Алар-албас балага
Ал-санааны не салар.

Кечер-кечпес кечүге
Керди нерек јободор.
Келер-келбес балага
Кей санааны не салар.

Санай: Алты үйелү мылтыкты
Мен атпазам, кем адар?
Ай-таналу Танайды
Мен албазам, кем алар?

Беш үйелү мылтыкты
Мен атпазам, кем адар?
Беш сабарлу Танайды
Мен албазам, кем алар?

5

Аңның чаабы јүгүрүк,
Јүгүрүгин кем көргөн?
Айылга кирбес таңманың
Јаң-кылыгын кем билген?

Элик чаабы јүгүрүк,
Јүгүрүгин кем көргөн?
Эжик ачпас таңманың
Јаң-кылыгын кем билген?

6

Базар-баспас базытту
Барааның меге не керек.
Баркат-килиң кийимдү
Бойың меге не керек.

Јелер-јелбес јелиштү
Јееренің меге не керек.
Јетен јүзүн кийимдү
Бойың меге не керек.

7

Боро армакчым бек дейле,
Боро тайга иженбе.
Бойым санаам сенде јок,
Бодоп меге иженбе.

Кара армакчым бек дейле,
Кара тайга иженбе.
Кайран санаам сенде јок,
Калак, меге иженбе.

8

Кендир буулу тажуурды
Канјалаарга уйатту.
Келтир тилдү таңмала
Керчежерге уйатту.

Кайыш буулу тажуурды
Канjалаарга уйатту.
Балыр тилдӱ тангмала
Керижерге уйатту.

9

Боро таскыл тайгага
Бойым адым jобобос.
Болор-болбос кожонгго
Бойым бир де ачынбас.

Кара таскыл тайгага
Кайран адым арыбас.
Кара jаман кожонгго
Кайран бойым тарынбас.

10

Ийт кечпеген кечӱни
Кечпезе де, кечерим.
Ичингдеги санаангды
Айтпазанг да, билерим.

Ат кечпеген кечӱни
Кечпезе де, кечерим.
Айтпай турган сӧзингди
Айтпазанг да, билерим.

11

Кejирингнең ӱн чыкпас,
Келескен кирип калды ба?
Бакпырынгнанг ӱн чыкпас,
Бака кирип калды ба?

12

Кендирбиле ат буулаак —
Кемистинг адыс божонор.
Керишпиле тартыжаак —
Кемис озо ачынар.

Армакчыла ат буулаак —
Кемистинг ады божонор.
Айдышпыла тартыжаак. —
Кемис озо ачынар.

13

Куба чөлтө баргажын,
Кускун конор агаш јок.
Куйбунгдаган таңмага
Куучын айдар күүним јок.

Сары чөлдиң түбинде
Саңгыскан конор агаш јок.
Сартандаган таңмага
Санаам айдар күүним јок.

14

Межеликте беш терек
Агаштаң артык болор бо?
Беш сабарлу ол тангма
Кижиденг артык болор бо?

Ортолыкта он терек
Агаштаң узун болор бо?
Он сабарлу ол тангма
Кижиденг артык болор бо?

15

Сойлон чайың кайнангкай,
Сооло кайнап калбазын.
Солум јердиң улузы
Шоодып айдып ийбезин.

Байку чайың ажынчак,
Ажа кайнап калбазын.
Башка јердиң улузы
Башкалап айдып барбазын.

16

Тууга чыккан туулайды
Тудар арганг јок болбой.
Туштап келген бойымды
Туйуктаар сөзиң јок болбой.

Јерде јүрген јеекенге
Једер ийдиң јок болбой.
Јеримнең келген бойымды
Јектеер сөзиң јок болбой.

17

Тегенектӱ тайгага
Тегин чыгып турбай мен.
Тенек тангма сениле
Тегин соодоп турбай мен.

Согонолу тайгага
Соодоп чыгып турбай мен.
Шор ло тенек тангманы
Шоодып айдып турбай мен.

18

Чичке кайыш ноктолу
Сенинг адынг керек јок.
Чийик кара кабакту
Сенинг бойынг керек јок.

Јалбак кайыш ноктолу
Сенинг адынг керек јок.
Јалбак кара кабакту
Сенинг бойынг керек јок.

Уктарын шоодып кожонгдошконы

19

Кызылгатты көп јидим,
Кычкылынанг чөкөндим.
Кыпчактарды көп көрдим,
Кылыгынанг чөкөндим.

20

Майма суузы балкашту,
Менинг адым ичпес суу.
Майма кыстар байыркак,
Менинг сагыш јетпес ју.

Сайдыс суузы сайлу суу,
Менинг адым ичпес суу.
Сайдыс кыстар сайыркак,
Менинг сагыш јетпес ју.

21

Төмөн көргөн немеден
Төөдөң јаман неме јок.
Төмөн көргөн кижиден
Төлөстөң јаман кижи јок.

22

Туман түшпес көлиме
Туман кайдаң түшти не?
Туба келбес јериме
Туба кайдаң келди не?

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОЖОҢДОР

Ленин керегинде кожоңдор

1

Ак тайганың бажына
Ай јаркыны чалыды.
Албатыны ырыска
Ада Ленин экелди.

Күреҥ тууның бажына
Күн јаркыны чалыды.
Калык-јонды јыргалга
Кайран Ленин баштады.

2

Алты өзөкти кечирген
Аргымактың шылтузы.
Албатыны јыргаткан
Ада Ленин ийдези.

Эки өзөкти кечирген
Эрјининиҥ шылтузы.
Элди-јонды јыргаткан
Улу Ленин ийдези.

3

Аҥ балазын азыраган
Аба јыштың шылтузы.

Албаты-јонды јыргаткан
Ада Ленин ийдези.

Элик балазын телчиткен
Элбек јыштың шылтузы.
Элди-јонды јыргаткан
Ада Ленин ийдези.

4

Санаанг сенинг ол терең,
Бистинг ырызыс — Ленин.
Сагыжынг сенинг ол бийик,
Јон ундыбас Ленин.

Ойгорынг сенинг ол өчпөс,
Албаты сүүген Ленин.
Јоктуларды олјодоң
Айрып чыгарган Ленин.

Өштүлерле тартыжарга
Бисти үреттинг, Ленин.
Коммунизмге јолды сен
Јарыдып бердинг, Ленин.

5

Күмүш үйген сугарга
Күренди кижи үреткен.
Күнге-айга учарга
Ленин бисти үреткен.

Алтын үйген сугарга
Атты кижи үреткен.
Айга-күнге једерге
Бисти партия үреткен.

6

Салам төзин тең кескен
Машинаның курчы эмей!
Совет јаңды төзөгөн
Сүмелү Ленин күчи эмей!

Комургай тёзин тең кескен
Кол чалгының курчы эмей!
Коммунизмге баштаган
Кайран Ленин күчи эмей!

7

Сулаган темир јок болзо,
Суулыкты неден эдетен?
Улу Ленин јок болзо,
Улус кайдан јыргайтан?

Кадырган темир јок болзо,
Кадуны неден эдетен?
Ада Ленин јок болзо,
Ырыс кайдан келетен?

8

Темир кептӱ санаазын
Терең сананган Ленин.
Телекейдиң ӱстӱне
Ырыс јайган Ленин.

Ойгор терең санаазын
Бек сананган Ленин.
Јоктулардың јӱрегине
Кӱн чалыткан Ленин.

Кулга јӱрген албатыга
Јайым берген Ленин.
Кунукчыл јӱрген бистерге
Јыргал берген Ленин.

9

Сары атты минерде,
Јайып салган канаттый.
Совет јаң баштаарда,
Јажыма берген алкыштый.

Партия керегинде кожоңдор

1

Албатының ойгоры —
Улу бистиң партия.
Јаңы јӱрӱм кӧргӱскен
Јаан ийделӱ партия.

Алтын таңдак јарыды,
Туулу Алтай јаранат.

Сўўген төрөл партия
Ырыска бисти апарат.

Совет јаҥ ла партия
Албатыны башкарат.
Коммунизм јаар оны
Јаан јеҥүлү апарат.

Амыр-энчү корыган
Партиябыс макталат.
Амыр кўўндў јаҥыста
Баштаачы деп адалат.

Албатыныҥ ойгоры —
Улу бистиҥ партия.
Јаҥы јўрўм көргўскен —
Јаан ийделў партия.

2

Алтайымныҥ суулары
Каткырыжып агылган.
Бийик, бийик туулары
Чечектерге көмўлген.

Эмди мениҥ Алтайым
Ўргўлјиге јыргалду.
Эмди мениҥ албатым
Ўргўлјиге ырысту.

Алтайымныҥ чөлдөрин
Кылганду аштар бўркеген.
Аҥ тепсеген јерлерин
Колхозтыҥ малы ээлеген.

Эмди мениҥ Алтайым
Ўргўлјиге јыргалду.
Эмди мениҥ албатым
Ўргўлјиге ырысту.

3

Каҡ агашта кубал јок,
Өчўп калар дешпегер.

Комсомолдо кудай јок,
Өлүп калар дешпегер.

Куу агашта кубал јок,
Кургап калар дешпегер.
Коммунистте кудай јок,
Короп калар дешпегер.

4

Кара тайды минеле,
Тең јелели, ўўрелер.
Коммунизм јолыла
Тең баралы, ўўрелер.

Сары тайды минеле,
Тең јелели, ўўрелер.
Социализм јолыла
Тең баралы, ўўрелер.

5

Койды, малды семирткен
Кобы јердиң өлөңи.
Колхоз, совхоз тыңытқан
Коммунист партия ийдези.

Ак јаланға маңтаган
Машинаның ийдези.
Албаты бисти јыргаткан
Коммунист партия ийдези.

6

Уйалу кушты учурткан
Узун ла агаш шылтузы.
Улус ла бисти јыргаткан
Улу партия ийдези.

Балалу кушты учурткан
Быјыраш кайың шылтузы.
Бастыра бисти јыргаткан
Большевик партия ийдези.

Аң балазын азыраган
Аба ла јыштың шылтузы.

Албаты-јонды јыргаткан
Ада партия ийдези.

Элик балазын телчиткен
Элбек ле јыштыҥ шылтузы.
Элди-јонды јыргаткан
Эне партия ийдези.

7

Ўйген-куушкан бек болзо,
Қўреҥ тайдаҥ кем коркыыр.
Қоммунисттер кӧп болзо,
Бай-кулактаҥ кем коркыыр.

Қолоҥ-куушкан бек болзо,
Қоҥыр тайдаҥ кем коркыыр.
Қомсомолдор кӧп болзо,
Қојойым-байдаҥ кем коркыыр.

8

Қўреҥ-јеерен адысты
Теҥ минелик, ўўрелер!
Қоммунисттиҥ јаҥына
Теҥ кирелик, ўўрелер!

Қоҥыр-јеерен адыска
Теҥ минелик, ўўрелер!
Қомсомолдыҥ јаҥына
Теҥ кирелик, ўўрелер!

Совет јаҥ ла Октябрь керегинде кожоҥдор

1

Ак-борого не керек?
Ай билдирлў чўм керек.
Албаты-јонго не керек?
Амыр Совет јаҥ керек.

Кӧк-борого не керек?
Қўн билдирлў чўм керек.
Қӧдўре јонго не керек?
Қӧрўмји Совет јаҥ керек.

2

Акта чачкан ўреннең
Арыштаң јакшы ўрен јок.
Албатыга берген јаңнаң
Советтең јакшы јаң јок.

Јерге чачкан ўреннең
Буудайдаң јакшы ўрен јок.
Биске келген бу јаңнаң
Советтең артык јаң јок.

3

Бийдиң суузын јакалай
Бийик корум таш бўтти.
Бистиң СССР ичинде
Биске кару јаң бўтти.

Кадын суузын јакалай
Кара корум таш бўтти.
Кайран Алтай ичинде
Калыкка кару јаң бўтти.

4

Јаан јутпа келгежин,
Јаан кардың јарарыс.
Јайым Совет јаң учун
Јажына бис тартыжарыс.

Јеек-јылан келгежин,
Јети бажын кезерис.
Једимдў Совет јаң учун
Јажына бис тартыжарыс.

5

Јал-куйругы јайылган
Јабага кулуныс бар эмей.
Јайым јадарга болушкан
Совет јаңгыс бар эмей.

Кабыргазы кайышкан
Кара-боробыс бар эмей,
Колхозчыларга болушкан
Коммунист партиябыс бар эмей.

6

Јаш агаштың бүрлери
Јайга, кышка оңбозын.
Јайым бистиң Совет јаң
Јажына бисте ол болзын.

Карагай агаш бүрлери
Качан да болзо оңбозын.
Кайран бистиң Совет јаң
Качан да бисте ол болзын.

7

Јер чечегин чыгарган
Јайгы күннинг изүзи.
Јеек кааңды ол јеңген
Јеңүлү Совет ийдези.

Алтай чечегин чыгарган
Айас күннинг ийдези.
Ачап кааңды аңтарган
Акту Совет ол күчи.

8

Ээртеп минген адыбыс
Омок турзын, нӧкӧрлӧр!
Октябрь деп байрамыс
Эзендик болзын, нӧкӧрлӧр!

Ортолыкта малыбыс
Одорлу турзын, нӧкӧрлӧр!
Октябрь деп байрамыс
Эзендик болзын, нӧкӧрлӧр!

Отко салган одыныс
Чокту күйзин, нӧкӧрлӧр!
Октябрь берген байрамыс
Ундылбас болзын, нӧкӧрлӧр!

Јандап салган одыныс
Јалбырап күйзин, нӧкӧрлӧр!
Советтиң берген байрамы
Јажына болзын, нӧкӧрлӧр!

9

Кадын суузын кечеле,
Кара-корум таш көрдим.
Кайран СССР ичинде
Калыкка кару јанг көрдим.

Бийинг суузын кечеле,
Бийик чоокыр таш көрдим.
Бистинг СССР ичинде
Биске кару јанг көрдим.

10

Кара кулун јаш тушта,
Јойу базып јүргенис.
Каан јанғы тужунда
Камчыладып јүргенис.

Сары кулун јаш тушта
Јойу базып јүргенис.
Совет јанғы јок тушта
Јалчы болуп јүргенис.

Кара кулун ат болды,
Минип алып јелелик.
Кааннынг јанғы чачылды,
Колхозко кирип јыргайлык.

Сары кулун ат болды,
Салдага јегип иштейлик.
Совет јанғы төзөлди,
Санаркабай јүрелик.

11

Күннинг чогы јок болзо,
Улус канайып јуртайтан?
Совет јанғыс јок болзо,
Ырыс кайданг келетен?

Јылдыстар түнде јок болзо,
Јолды канайып табатан?
Совет јанғыс јок болзо,
Јыргал кайданг келетен?

12

Ойдык јердиҥ ӧлӧҥи
Јажыл турзын качан да.
Октябрьдыҥ јеҥӱзи
Мӧҥкӱ болзын качан да.

Кобы јердиҥ ӧлӧҥи
Кӧк лӧ турзын качан да.
Октябрьдыҥ байрамы
Эзендик болзын качан да!

13

Опчыра темир кайылткан
Отту кӧмӱр ол кӱчи.
Ордок јонды башкарган
Оронду Совет ийдези.

Кату темир кайылткан
Кара кӧмӱр ол кӱчи.
Калык-јонды баштаган
Кайралду Совет ийдези.

14

Сары-сары чечектер
Сас ла јерден чыгатан.
Совет јаҥы ажыра
Социализмге баратан.

Кызыл-кызыл чечектер
Кырлаҥ јерден чыгатан.
Колхоз, совхоз ажыра
Коммунизмге баратан.

Сары тайга мингемде,
Сайагы јакшы ат болды.
Совет јаҥга јӱргемде,
Санаама јакшы јаҥ болды.

15

Сары тайда не болзын —
Сайак-јорго јелдирдис.
Совет јаҥда не болзын —
Социализмди бӱдӱрдис.

Коңырларда не болзын —
Кошту-комду јелерис.
Кожо нөкөр не болзын —
Коммунизмге једерис.

16

Сары тайды минерде,
Салдыргазы бек болзын.
Совет јаң тужунда
Санааркаарыс јок болзын.

Кула тайды минерде
Куушканы бек болзын.
Коммунист јаң тужунда
Комудаарыс јок болзын.

17

Сары чөлдиң өлөңин
Салкын согуп сергитти.
Санааркап јүрген бойысты
Совет јаңыс јыргатты.

Куба чөлдиң өлөңин
Куйун-салкын сергитти.
Кунугуп јүрген бойысты
Коммунист партия јыргатты.

18

Төрт кулакту күлерди
Тең тудалык, үүрелер.
Төрөл Совет јаңысты
Тең уткуйлык, нөкөрлөр.

Алты кулакту күлерди
Тең тудалык, нөкөрлөр.
Ада-Төрөл јаңысты
Тең уткуйлык, нөкөрлөр.

19

Учар куштың учужы
Узун агаш бажынча.
Улустардың јыргалы
Улу Совет ороондо.

Кеткин куштың учужы
Кертек тайга бажынча.
Келиндердиң јаражы
Бистиң Төрөл ороондо.

Комсомолдор ло пионерлер керегинде кожоңдор

1

Бийсарыла бөлјилеп,
Тон эдинзе, кайткай не?
Пионердиң јаңына
Кирип көрзө, кайткай не?

Кансарыла бөлјилеп,
Тон эдинзе, кайткай не?
Комсомолдың јаңына
Кирип көрзө, кайткай не?

2

Јараш јалду јал јеерен
Јайалган јери — Каракол.
Јаш бойыстың, комсомол,
Јыргаган јерис — Каракол.

Көбөң јалду көк-боро
Көндүүккен јери — Каракол.
Көрүжип өскөн көөркийлер
Јыргаган јери — Каракол.

3

Каан јаңы тужунда
Калактажып јүргенис.
Комсомолдың јаңында
Каткырыжып јүредис.

Бийдиң јаңы тужунда
Кунукчылду јүргенис.
Коммунизм јаңында
Кожоңдожып јүредис.

4.

Кайың агаш будагы
Касталганча сынза торт.
Комсомолдың јаңынаң
Айрылганча өлзө торт.

Мөш агаштың будагы
Бөкөйгөнчө сынза торт.
Пионердиң јаңынаң
Айрылганча өлзө торт.

5

Калык-јонды ол баштап,
Комсомол јүрген јер јараш.
Канча јокту биригип,
Колхоз эткен јурт јараш.

Сары тайды минеле,
Түк сындырбас комсомол!
Сары чөлди јарандырып,
Совхоз төзөгөн комсомол!

Кырда өскөн кызыл тал
Чокту одын ол болбой.
Кызыл Черүде комсомол
Совет јаңын корыбай.

Малдаң кулун чыкпаза,
Мал өспөзи чын болор.
Комсомолдор јок болзо,
Мергендү ишти кем баштаар.

6

Кара тайга минеле,
Кайра јортпос комсомол.
Канду јууга киреле,
Кайа көрбөс комсомол.

Коңыр тайга минеле,
Кожоң үспес комсомол.
Коркышту јууга киреле,
Коркып билбес комсомол.

7 .

Кобы јерде отогон
Коңыр тайдың семизин.
Колхоз ижин иштеген
Комсомолдың шулмузын.

Кажат јерде отогон
Кара тайдың семизин.
Кара јерди ол чапкан
Комсомолдың шулмузын.

8

Комургайда не болзын,
Кош айрылып ол өскөн.
Комсомолдо не болзын,
Колдоң колго тудушкан.

Ак өлөңдө не болзын,
Алты ўйелеп өзөтөн.
Јаш ўўреде не болзын,
Ак бичикти кычырган.

9

Кєгөрип өскөн көк өлөң
Көк чечеги јайылгай.
Көптөң өскөн јаш балдар
Көкўп, ойноп јыргагай.

Јажарып өскөн јаш өлөң
Јайылып турган јаражын.
Јаш пионер балдардың
Эптў јўргени јакшызын.

Түре тудуп кыстаарга,
Түлкў түги бир јымжак.
Түңгейлежип ойноорго,
Пионерлер бир омок.

Кабыра тудуп кыстаарга,
Камду түги бир јымжак.
Карузыжып ойноорго,
Пионерлер бир омок.

Јараш күннинг јаркынын
Јаш булуттар бөктөбөс.
Јашөскүрим јыргалын
Бай-кулактар јоголтпос.

Конституция керегинде кожогдор

1

Ант балазын телчиткен
Аба јыштын шылтузы.
Алтын буквала бичиген
Ада-Төрөлдинг законы.

Элик балазын азыраган
Эне-Алтайдын јакшызы.
Элбек јайым јетирген
Эне-Төрөлдинг законы.

2

Баатыр куштый самолет
Булуттардан јалтанбас.
Бистинг күчтү законыс
Бек тайгадый бузулбас.

Бийик чангкыр кырларда
Јүрүм јылдынг јаранат.
Бистинг төрөл јурттарда
Јанғы закон макталат.

Түмен чечек јаланда
Кебис кептү јайылат.
Јанғы закон јурттарда
Јаан ырыска јол ачат.

Бистинг алтын бичигис
Јеңгү јолын көргүзет.
Карындаштык албаты
Најылыгын бек эдет.

3

Бийик агаштын бажында
Куштар кожогы угулат.

Кеен Алтай ўстўнде
Jаңгы закон макталат.

Jараш jалангдар jаскыда
Jажыл торколо чўмделет.
Jаңгы закон бистерге
Jайым jўрўм экелет.

ПАРТИЗАНДАР ЛА КЫЗЫЛ ЧЕРЎ КЕРЕГИНДЕ КОЖОҢДОР

1

Ак-боробыс семисте,
Агын сууны кечерис.
Алты нөкөр тирўде,
Ак бандитти базарыс.

Jеерен адым бар туштa,
Jердиң суузын кечерис.
Jети нөкөр тирўде,
Jетен бандитти базарыс.

Корголjын огыс коронду,
Өштўге тийзе килебес.
Большевиктерге баштадып,
Бандиттерди базарыс.

2

Төстёк jерди чапчыган
Төнөн тайда туйгак jок.
Төртөн jылга jуулашкан
Төжилейдиң jыды jок.

Арка jерди чапчыган
Ак-бородо туйгак jок.
Алтан jылга байыган
Аргымайдың jыды jок.

3

Кызыл тал бажын кый дезе,
Кыйар эдим, малтам jок.
Кызыл Черўге бар дезе,
Барар эдим, jаш jетпес.

Сары тал бажын кый дезе,
Кезер эдим, малтам јок.
Солдат болуп бар дезе,
Барар эдим, јаш јетпес.

Кызыл чечек јок болзо,
Кызыл-буурыл нени отоор.
Кызыл Черў јок болзо,
Граныбысты кем корыыр.

Ак чечегис јок болзо,
Ак-боробыс нени отоор.
Армиябыс јок болзо,
Албатыны кем корыыр.

4

Өлөң баштай өрт кўйзе,
Өчўрелик, нөкөрлөр.
Өштўлерден јуу келзе,
Јалтанбайлык, нөкөрлөр.

Баргаа бажын өрт алза,
Өчўрелик, нөкөрлөр.
Базынчыкту јуу келзе,
Базып койок, нөкөрлөр.

5

Тууны туулай мантайтан
Туулай койон мен болзом.
Турган черў баштайтан
Командири мен болзом.

Кырды кырлай мантайтан
Кызыл тўлкў мен болзом.
Кызыл Черўни баштайтан
Командири мен болзом.

6

Чет агашка от кўйзе,
Өчўрелик, нөкөрлөр.
Чемберленнен јуу келзе,
Јуулажалык, нөкөрлөр.

Как агашка от кўйзе,
Өчўрелик, нөкөрлөр.
Капиталдаң јуу келзе,
Јуулажалык, нөкөрлөр.

Колхоз керегинде кожоңдор

1

Адам-энем азыйда
Јалга јўрген болгондор.
Эмди олор колхозто
Эң озочыл малчылар.

Иште мергенчи деп мени
Колхозчылар мактаган.
Кече келген газетте
Менің сўрим салынган.

2

Баргаа бажын отойтон
Малыс бистиң бар эмей.
Машинала иштейтен
Механиктер көп эмей.

Комургай бажын чайнайтан
Колхозто койлор бар эмей.
Кожоңдожып иштейтен
Комсомолдор көп эмей.

3

Јети јашту эмдикти
Бис мокодо минерис.
Јетијылдык планды
Бис јеңўлў бўдўрерис.

Тогус јашту токшынды
Бис мокодо минерис.
Тогусјылдык планды
Бис бўдўрип аларыс.

4

Балтырган бажы кургайла,
Балкашту јолго јайылган.
Батрак улус биригип,
Бай-кулакты јок эткен.

Јодра бӱри кургайла,
Јол јакалай јайылган.
Јокту-јойу биригип,
Јон колхозын тӧзӧгӧн.

5

Буулап койгон ат кайда?
Минер керек, нӧкӧрлӧр.
Пландап койгон иш кайда?
Бӱдӱрер керек, нӧкӧрлӧр.

Армакчыда ат кайда?
Минер керек, нӧкӧрлӧр.
Айдып салган иш кайда?
Иштеер керек, нӧкӧрлӧр.

6

Јажыл кӧкти јайылткан
Јайгы кӱннинг шылтузы.
Јаш малысты чыдаткан
Јараш Алтай ырызы.

Кобы-јиктинг корбозын
Койыбыс јийле тойынзын.
Колхоз, совхоз јаранып,
Кожултазы кӧптӧзин.

7

Јастынг, јайдынг кӱнинде
Јараш чечек јайканат.
Јаш ӧлӧнгдӱ јаланғда
Јылкы малдар тойынат.

Кобы јерге јелдиртер
Конғыр, кара аттар бар.
Колхоз јуртты тынғыдар
Колхозчылар — баатырлар.

Кулундарды корыйла,
Ӧскӱрелдер, нӧкӧрлӧр.
Коштой јаткан колхозло,
Мӧрӧйлӧжип иштейлер.

Көк кырлангды ажатан
Көк-боробыс бар эмей.
Колхоз малын корыган
Көзис бистинг курч эмей.

8

Јодра бӱри јайылза,
Јолдынг јанын өнгжидер.
Јокту улус бириксе,
Јонго туза јетирер.

Балтырган бӱри јажарза,
Балкашту јерди сергидер.
Батрак-јокту бириксе,
Байлар кӱчин сындырар.

9

Јурун тоным јардымда,
Јылу тутпас ол эди.
Јутпа байлар азыйда,
Кӱчим јиген ол эди.

Ээк саалду эчки мал
Эмди мениг колымда.
Эне бӱткен колхозым
Иженип турзын ижиме.

10

Кобы-јиктӱ јалангда
Кой кабырат пастухтар.
Колхозыстың ичинде
Макка чыгат пастухтар.

Јыраа-јиктӱ јерлерде
Јылкы кӱдет пастухтар.
Јылдың учы келерде
Јыргап турат пастухтар.

11

Кой балазы чыдаза,
Комургай бажын сый чайнаар.

Колхозко улус бириксе,
Кулак-байлар јок болор.

Мал балазы чыдаза,
Балтырган бажын сый чайнаар.
Батрак улус бириксе,
Бай-кулактар јок болор.

12

Кожогыста не болзын
Коолой соккон салкындый.
Колхозыста не болзын
Корболоп өскөн чечектий.

Јангарыста не болзын
Јайа соккон салкындый.
Јўрўмисте не болзын
Јаранып өскөн чечектий.

13

Комургай бажы не чолтык?
Кой отогон болбозын.
Колхоз ижи не тутак?
Кулак кирген болбозын

Балтырган бажы не чолтык?
Мал отогон болбозын
Совхоз ижи не тутак?
Байлар кирген болбозын

14

Комургайлу өлөнгди
Кош ўйеден чабалы.
Колхоз јуртта јатканда,
Кожондожып иштейли.

Јаш агаштын бажында
Јайа конгон куш јараш.
Бистин колхоз ичинде
Јангы бўткен јурт јараш.

15

Комургайлу өлөңди
Кожо кезеек, нөкөрлөр!
Колхозыбыс јаңыста
Кожо иштейлик, нөкөрлөр!

Јалбыракту өлөңди
Јаба чабаак, нөкөрлөр!
Јаңыс колхоз болгондо,
Јаба иштейлик, нөкөрлөр!

16

Комургай өлөң чайнаарга
Койдың тижи курч эмей.
Кожоңбыла иштеерге
Колхоз ижи јакшы эмей.

Баргаа өлөң чайнаарга
Малдың тижи курч эмей.
Мөрөйлөжип иштеерге
Колхоз ижи јакшы эмей.

17

Коо агаш кезеле,
Кулады суузын кӱрледис.
Кулактарды јок эдип,
Колхозторды тыңыттыс.

Јаш агашты кезеле,
Јоло суузын кӱрледис.
Јутпаларды јок эдип,
Јаңы јӱрӱм төзөдис.

18

Көбөң өлөң чайнайтан
Койлорыстың јаражын.
Көбөң ошкош тӱгинең
Кирелте берген койлорыс.

Јажаң өлөң отойтон
Јараш өңдӱ койлорыс.
Јымжак јакшы тӱгинең
Кирелте берген койлорыс.

19

Көк өлөңгди чабала,
Кой балазын азырайлык.
Кожо түңгей иштейле,
Колхозысты тыңгыдалык.

Јаш өлсңгди чабала,
Јабага малды азырайлык.
Јакшы түңгей иштейле,
Совхозысты тыңгыдалык.

20

Күнет чечек үзеле,
Колдорымла тударым.
Колхозымның ол ижин
Кожоңбыла иштеерим.

Сары чечек үзеле,
Сабарымла тударым.
Совет јаңның ол ижин
Санаамбыла иштеерим.

21

Јалбак бүткен јаланда,
Салган ажыс јайканат.
Кобы јиктү јерлерде,
Үүрлү малыс одорлойт.

Кой кабырган кыстарыс
Кожоңдоп јүрет јаланда.
Кожо өскөн уулдарыс
Иштеп јүрет кырада.

22

Күннің чогы изиди,
Күүлеген салкын токтоды.
Јалаң јердиң карлары
Јаркынду күнге кайылды.

Кобы-јиктең коркурап,
Кожулып суулар актылар.
Колхозчылар түргендеп,
Кыра ижине чыктылар.

Күн өткүрбей түргендеп,
Культстанга баралы.
Түжүм бийик болзын деп,
Түргендел эрте иштейли.

Қыраны эрте салзабыс,
Карыш башту аш бүдер.
Колхозто бистиң јүрүмис
Күнүң-күнге јаранар.

23

Өлө тайыс семисте,
Коркыбагар, нөкөрлөр.
Өлөң ижи кату деп,
Јалкуурбагар, нөкөрлөр.

Кара тайыс семисте,
Коркыбагар, нөкөрлөр.
Колхоз ижи кату деп,
Јалкуурбагар, нөкөрлөр.

24

Сары чечек үзеле,
Сабарыма тударым.
Совет јаңның ол ижин
Санаамбыла иштеерим.

Коңыр чечек үзеле,
Колыма бектеп тударым.
Колхозымның ол ижин
Кожонбыла иштеерим.

25

Терең суунын балыгын
Терип туткан бис кандый!
Тестейишкен байларды
Тепсей баскан бис кандый!

Карангуй суунын балыгын
Кармактап туткан бис кандый!
Карды јаан байларды
Кайра баскан бис кандый!

Толононың терезин
Толгой туткан бис кандый!
Торко тонду байларды,
Тоскура баскан бис кандый!

Карананың терезин
Каттай туткан бис кандый!
Камду тонду байларды
Кайра баскан бис кандый!

АДА-ТӨРӨЛ УЧУН УЛУ ЈУУ ӨЙДӨГИ КОЖОҢДОР

Јууга баргандардың кожоңдоры

1

Агаш-ташту тайгада
Адым јӱрзе, көрӱп јӱр.
Алтайымнаң, јӱрерзем,
Акам, мени сурап јӱр.

Јееспектӱ тайгада
Јеереним јӱрзе, көрӱп јӱр.
Јер тӱбине салерзем,
Јеңем көркий, сурап јӱр.

2

Аргымак болгон кулунды
Минген болзом кайдадым.
Акту јӱрген эжимди
Көргӧн болзом кайдадым.

Эрјине болгон кулунды
Минген болзом кайдадым.
Эптӱ јӱрген эжимди
Көргӧн болзом кайдадым.

3

Арка јердиң ичинде
Адым турза, көрӱп јӱр.

Армияга салерзем,
Акам көөркий, санан јўр.

Јер боочыныг ўстинде
Јеереним турза, көрўп јўр.
Јер тўбинеҷ салерҷем,
Јенгем көөркий, санан јўр.

4

Буурыл тайым арыза,
Буудай береер, нөкөрлөр.
Бу алтайдаҥ ыразам,
Письмо чийеер, ўўрелер.

Ала тайым арыза,
Арба береер, нөкөрлөр.
Алтайымнаҥ ыразам,
Письмо чийеер, ўўрелер.

5

Герман јуузына барала,
Кемибис сөөгин салгай не?
Кеҷим сынду Алтайга
Кемибис ойто јангай не?

Канду јууга барала,
Канчабыс сөөгин салгай не?
Камчы сынду Алтайга
Канчабыс ойто јангай не?

6

Эбиреде тайгалу
Эзен болзын, Алтын-Көл.
Эки кара кабакту
Эзен болзын, көөркийим.

Айландыра тайгалу
Амыр болзын, Алтын-Көл.
Ачык-јарык санаалу
Амыр болзын, көөркийим.

7

Эки кулак сертейген
Эрјине-адым амыр јӱр.
Эки эмчегин эмискен
Энем, мени сакып тур.

8

Ӱч те сӧстӱ ол болзо,
Письмомды кычырзаң.
Ӱч ле јылдың бажында,
Мен јанарым, сакызаң.

Ӱч булунгду письмоны
Мен бичизем, кычыр кӧр.
Ӱӱле-конок кыспаза,
Мен јанарым, сакып тур.

Эки туунын эдегинде
Эрјинем менің арткай ла.
Эне-Майма ичинде
Эје-сыйыным калгай ла.

Кӧрлӱ јараш чечектер
Кӧк тайгада өскӧй лӧ.
Кӧзи јараш эјелер
Көрӱп, артып калгай ла.

9

Алтайымнаң ыразам,
Акам, мени сурап јӱр.
Ак чечектӱ Алтайда
Абаай артты көрӱп јӱр.

Јерим Майма ичинде
Јеереним калды көрӱп тур.
Јер-јуртымнаң ыразам,
Јеңем кӧӧркий, сурап јӱр.

10

Көгӧрип чыккан кӧк чечек,
Кӧлӧткӧ јерденг не чыгат?
Көрӱжип өскӧн бойлорыс,
Көрӱшпес јерге не барат?

Агарып чыккан ак чечек,
Ажыт јерден не чыгат?
Айдыжып өскөн бойлорыс,
Айдышпас јерге не барат?

11

Күмүш јалду көк-бором
Мен минбезем, семис јүр.
Көзи јараш көөркийим,
Мен јеткенче, эзен јүр.

Алтын јалду ак-бором,
Мен минбезем, ардак јүр.
Айдышкан јакшы көөркийим,
Мен јанганча, амыр јүр.

12

Куйругында куркунду
Кула тай кайда јүрү не?
Кулагында сыргалу
Көөркийим кандый јүрү не?

Сағадында сарылу
Сары тай кайда јүрү не?
Сабарында јүстүктү
Көөркийим кандый јүрү не?

13

Отту јуудаң эзенимди
Ончо улуска јетирзең.
От јалкындый сөзимди
Ондо улуска апарзаң.

Кайран кару эжиме
Куучынымды јетирзең.
Камчы сынду Алтайга
Кожоңымды апарзаң.

14

Төрт тайганы ажарга
Тӧнөн туйгак эледи.
Төрт јылына јуулашкан
Гитлер таңма јоголды.

Алты тайга ажарга
Ат туйгагы артады.
Амыр биске табарган
Ачап фашист базылды.

Ўўре-јелелердинг кожогдоры

15

Ак-боролу аттарыс
Алтайына семирзин.
Атту-чуулу геройлор
Албатыда мактализын.

Көк-боролу аттарыс
Көк Алтайга тойынзын.
Күлүк бүткен уулдарын
Күндүлеп Алтай мактазын.

16

Ак-боронынг баскан чөл
Ак тоозыны кайнап калт.
Айдышканнынг јүрген јер
Ак јаланга артып калт.

Көк-боронынг баскан чөл,
Көк тозыны кайнап калт.
Көрүшкеннинг јүрген јер,
Көк јаланга артып калт.

17

Алты этаж туранынг
Кажы эжигин ачайын.
Айылынанг барган көөркийди
Кажы өйдө сакыйын.

Јети этаж туранынг
Кажы эжигин ачайын.
Јеринен барган көөркийди
Кажы өйдө сакыйын.

18

Бараан тайга бажына
Кар түжерин көрөрим.

Фашисттердиң бажына
Ок тийерин билерим.

Килиң тайга бажына
От тўжерин көрөрим.
Гитлердиң бажына
Ок тийерин билерим.

19

Јанар куштар јана берет,
Јараш јайдың ырагын.
Јаба ойногон ўўреният
Јанарыныңг узагын.

Кеткин куштар кеде берет,
Кеен јайдың ырагын.
Германияда көөркийдиң
Келетенин узагын.

20

Јашкан кары јок болзо,
Јаш өлсөңдөр не онгор.
Јарман чагы јок болзо,
Јаш карындаш не өлөр.

Көбўк кары јок болзо,
Көк өлөңдөр не онгор?
Көрмөс Гитлер јок болзо,
Көп карындаш не сөлөр?

Јууган өлөң чалынду,
Јуудаң арткан јыргалду.
Чапкан өлөң чалынду,
Чактаң арткан јыргалду.

21

Эки колым тонгордо,
Ээлбезин кайдайын.
Эш нөкөрим барарда,
Эрикчилин кайдайын.

Кайран колым тонгордо,
Кабышпазын кайдайын.
Кару ўўре барарда,
Карыкчылын кайдайын.

22

Экинурдың учугын
Эбирерге ырагын.
Эки јылдың туркунына
Сакыйтаны узагын.

Арунурдың учугын
Айланарга ырагын.
Алты јылдың туркунына
Сакыйтанын узагын.

23

Эмик болгон сабарыс
Элебес болзо ол кайдат.
Эдискидий ўнибис
Тунбас болзо ол кайдат.

Аткыс болгон сабарыс
Артабас болзо ол кайдат.
Амыргыдый ўнибис
Тунбас болзо ол кайдат.

24

Эмил сайлу ол кузук
Кажы јылда чыккай не?
Эптў јўрген карындаш
Эбирип качан келгей не?

Кара сайлу ол кузук
Кажы јылда чыккай не?
Кару јўрген көөркийек
Качан ойто јангай не?

25

Эргиш кайың агаштың
Кажызы кўйгўр, кем билер?
Эмди бистиң јўрўмис
Кандый болор, кем билер?

Карагай, кайың агаштың
Кажызы кўйгўр, кем билер?
Кайран бистиң јўрўмис
Кандый болор кем билер?

26

Казылганду кара таш —
Чыгып болбос öй болды.
Кара-кўрең карындаш —
Јолугып болбос öй болды.

Кызылгатту кызыл таш —
Чыгып болбос öй болды.
Кызыл-кўрең карындаш —
Јолугып болбос öй болды.

27

Кадын суузы соолгожын,
Сайы артсын ордына.
Карындажым баргажын,
Сöзи калзын ордына.

Эрчиш суузы соолгожын,
Сайы артсын ордына.
Эм карындаш баргажын,
Сöзи калзын ордына.

Кадын суузы соолор деп,
Кем бодогон талайды.
Карындажым барар деп,
Кем бодогон кööркийди.

Эрчиш суузы соолор деп,
Кем бодогон талайды.
Карындажым барар деп,
Кем бодогон кööркийди.

28

Кайран менинг кööркийек,
Кайра кöрўп кунукпа.
Јуулажарга барала,
Ундылдым деп сананба.

Ачап-јутпа öштўни
Агаш кептў кезип јўр.
Албатыны коруйтан
Атту-чуулу баатыр бол.

Көзим јажы тёгүлбей
Келеринди сакыырым.
Јуу божогон кийининде
Јажына эжиң болорым.

29

Кара армакчы јадарда,
Кара адым кайда не.
Карточказы турарда,
Карындаш кайда јүрү не.

Ак армакчы јадарда,
Ак-боро кайда туру не.
Адрези јүрерде,
Агам кайда јүрү не.

30

Кара тайда сооду јок:
Арыганы бу туру.
Кайран көркийдең суру јок:
Ыраганы бу туру.

Күрең тайда сооду јок:
Арыганы бу туру.
Көркийдең суру јок:
Ыраганы бу туру.

31

Кунукчылду узак јолды
Кунукпай канайып көрөйин.
Катуга барган карындашты
Канайып јанарын сакыйын.

Казылганның төзинең
Казып эткен чернилам.
Калык түпте бойына
Карузып ийген письмом.

Буланаттың төзинең
Будуп эткен чернилам.
Бу алтайдаң барарда,
Буурзап ийген письмом.

32

Койу агаш тӧзинең
Койон качан чыккай не?
Кожо ойногон кӧркийдең
Письмо качан келгей не?

Чаал агаш тӧзинең
Чаап качан чыккай не?
Јаба ойногон көркийдең
Письмо качан келгей не?

Бийик тууга чыгала,
Бажым мениң айланды.
Письмозын көрӧлӧ,
Ичим мениң ачыды.

Кара тууга чыгала,
Бажым мениң айланды.
Карточказын көрӟлӧ,
Ичим мениң ачыды.

33

Комургайлу ӧлӧңди
Кожо чапкан јогыс па.
Коронду јуу тужунда
Комудап јӱрген јогыс па.

Сыргалјынду ӧлӧңди
Кожо чапкан јогыс па.
Шыралу ӧй тужунда
Шыралап јӱрген јогыс па.

34

Көбӧлӧкчӧ көк чаазын
Көк булутка јайылгай.
Көрӱш-таныш көркийлер
Көргӧн чилеп кычыргай.

Ак чаазында письмо
Ак булутка јайылгай.
Айдыш-таныш ӱӱрелер
Айткан чылап кычыргай.

35

Кӧкси бийик көк бором
Не аксады болбогой.
Көрүжип jүрген акалар
Не ырады болбогой.

Арказы бийик ак бором
Не аксады болбогой.
Айдыжып jүрген акалар
Не ырады болбогой.

36

Күркүреген теңгери
Бир талазы айас не?
Күндү-айлу Алтайыс
Бир талазы амыр не?

Jаркыраган теңгери
Бир талазы айас не?
Айлу-күндү Алтайыс
Бир талазы амыр не?

37

Сары чӧлдиң түбине
Сала беретен көөркийлер.
Солдат болуп баратан
Салымы кату көөркийлер.

38

Темир эжик jанына
Сакыгам болзом кайдадым.
Темир jолло барарда,
Туштаган болзом кайдадым.

Паратаның jанына
Сакыгам болзом кайдадым.
Пароходло барарда,
Туштаган болзом кайдадым.

39

Чаган айдың соогына
Jардым тонгды кайдайын.
Jууга барган карындаш
Jылый калды кайдайын.

Кочкор айдың соогына
Колым тонгды кайдайын.
Чакта јўрген карындаш
Ырай берди кайдайын.

40

Тенгеринин булуды
Текши качан тургай не?
Телекейдин сагыжы
Текши качан болгой не?

Кайраканның булуды
Качан текши тургай не?
Калык-албаты сагыжы
Качан түнгей болгой не?

ЈАҢЫ ЈЎРЎМ КЕРЕГИНДЕ КОЖОҢДОР

1

Ак кумакка мантаган
Атту-чуулу машина.
Айдышканды таныткан
Ак конверттў письмо.

Көк кумакка мантаган
Көлөсөлў машина.
Көрўшкенди сўўндирген
Көк конверттў письмо.

Буланаттын бажынан
Будуп эткен чернилам.
Бууры јылу көөркийге
Буурзап чийген письмом.

Јалбырактын бажынан
Јазап эткен чернилам.
Јаба јўрген көөркийге
Јайнап чийген письмом.

2

Ак сўмердин бажында
Алтын чечек өзўп јат.
Алтын туўлу Алтайда
Ай јаркыны јарып јат.

Көк сүмердиң бажында
Күмүш чечек өзүп јат.
Күмүш туулу Алтайда
Күн јаркыны јарып јат.

3

Кожоңымда не болзын,
Коолой соккон салкындый,
Кожо үүреде не болзын,
Коштой чыккан чечектий.

Јаңарымда не болзын,
Јайа соккон салкындый.
Јаба үүреде не болзын,
Јанымнаң чыккан чечектий.

4

Балкаш јерге бастырган
Башпак өдүк шылтузы.
Башка тилге үреткен
Партшколдың шылтузы.

Сооргокко бастырган
Сопок өдүк шылтузы.
Солун тилге үреткен
Совпартшкол шылтузы.

5

Бийик туулар ажыра
Бијелеп келген сен эдиң.
Салкын, булут өткүре
Солун куучын экелдиң.

Кышкы күннің соогына
Тоңуп билбес сен бойың.
Јайгыдагы јаңмырга
Өдүп болбос сен бойың.

6

Јабага малдың курсагы
Јажыл өлөң төзинде.
Јаш бойыстың јүрүмис
Јараш бичик сөзинде.

7

Jажыл бўрлў јаш агаш
Jайды сакып саргарды.
Jарда öскöн карлагаш
Jайла кожо ырады.

Чийик кара канады
Чылабастанг учатан.
Чындык айдышкан куучынды
Чынаркабай угатан.

Кара килинг карлагаш,
Кайып кажы учадынг.
Кайда ла барза, јаш агаш —
Кажызына конорынг.

Ак канады талбайып,
Айланып шунгуп келгей не?
Айдары јок кунугып,
Jўргенимди билгей не?

Кök булуттынг алдыла
Köндўре шунуп турадынг.
Köксимдеги сагыжымды
Сен канайып сеспейдинг.

Jажыл бўрлў јаш агаш
Jайылып качан јажарар?
Jарда öскöн карлагаш
Jаныма качан айланар?

Кыс јўрегин кыйнаган,
Кыштынг öйин узагын.
Кыйналганду сакыткан
Kööркийимнинг ырагын.

8

Jалбыракту ölöнгди
Сындырбайлы, нökörлöр.
Jайналганду јўрўмди
Сананбайлы, нökörлöр.

Комыргайлу өлөңди
Сындырбайлы, нөкөрлөр.
Комудалду јўрўмди
Сананбайлы, нөкөрлөр.

9

Јараш јас јаранды,
Јажарып агаш бўрленди.
Эдил кўўктинг эткени
Эне-Алтайга торгулды.

Јайылып чыккан көк чечек
Јалбырагы јайканды.
Јараш бўткен Эне-Алтай
Јажыл тонын јабынды.

Чур-чуманак куштары
Чуркуражып ойноды.
Колхоз јуртту албаты
Кожоң салып иштенди.

Трактор аттың ўндери
Јаңыланат Алтайда.
Тырмап салган кырадаң
Јаранып чыгат аштары.

Јырган, ойноп јўретен
Јылу јакшы јас келди.
Албатыны өңгжўдер
Ырысту эмди өй келди.

10

Јараш ўндў чурана,
Ойноп берзең бистерге?
Јаба јўрген ўўрелер,
Јаңарлап берзеер бистерге?

Коо ўндў чурана,
Ойноп берзең бистерге?
Кожо јўрген нөкөрлөр,
Кожоңдоп берзеер бистерге?

11

Јаңы бўткен јаш ўйе
Јаман байга јалынбас.

Jокту-jойу биригип,
Jайзаң, байга jеңдирбес.

Jаңыс биле jон болуп,
Jаңы jолго кирелик.
Совет jанга баштадып,
Социализмге баралык.

12

Jаш агашты jакалай
Мал одоры болгой не?
Jараш чечек Алтайда
Бистиң jыргал болгой не?

Мөш агашты jакалай
Мал одоры болгой не?
Мөңгүн чечек Алтайда
Бистиң jыргал болгой не?

Jаш агашты jакалай
Мал одоры боло берт.
Совет jаңның өйинде
Бистиң jыргал боло берт.

Мөш агашты jакалай
Мал одоры боло берт.
Кайран Совет өйинде
Бистиң jыргал боло берт.

13

Jеерен тайдың мойынында
Jедек jүрген, көрдиң бе?
Jети акча маркалу
Письмо салгам, алдың ба?

Ак-боронын мойынында
Армакчы jүрген, көрдиң бе?
Алты акча маркалу
Письмо салгам, алдың ба?

14

Jергелешкен jылдыстаң
Jаңыс jылдыс чоктузын.
Jердиң үстин айланган
Спутниктиң мактузын.

Айас күнде көрүнген
Ак јылдыстың чоктузын.
Айга-күнге ууланган
Ракетаның күчтүзин.

15

Јерди төмөн чөгүрген
Јети столмо јаражын.
Јетирбести јетирген
Телефон-эмик јакшызын.

Акты төмөн чөгүрген
Алты столмо јаражын.
Алтай үстин айланган
Айропланның јакшызын.

16

Энир јылдыс чыгарда,
Јуртта ойын баштalат.
Үүрелердиң ортодо
Бир ле көөркий кожоңдойт.

Коологон кожоңын
Кемге-кемге учурлайт.
Кара-кара көстөри
Кемди-кемди бедирейт.

Кара көзи мелтиреп,
Кайран бойы не көрөт.
Каруузыган ол болзо,
Кару сөзин не айтпайт.

Кара-кара көстөри
Јүрегимди ойгозот.
Коологон кожоңы
Кулагымда јыңгырайт.

17

Кайран Алтай силкинип,
Кенетийин јарыды.
Каан јаңы јоголып,
Кайран Совет јаң келди.

Кобы-јикте јоктулар
Колхоз болуп бирикти.
Којойым, бай улусты
Кодоро тартып јоголтты.

Јабаганың куйругын
Јайылар деп кем билген.
Јаман јўрген бойымды
Јаранар деп кем билген.

Кула тайдың куйругын
Куйулар деп кем билген.
Кулга јўрген бойымды
Кудурар деп кем билген.

18

Кайа таштың төзинең
Карчаа јемит тапкай не?
Карандашла чийгеним
Кайран сеге јеткей не?

19

Кара кулун јаш тушта
Јойу бистер басканыс.
Каан јаңгы тужунда
Карангуйда јўргенис.

Јакшы кечў јок тушта
Јадык кырлап кечкенис.
Јайзаң јаңгы тужунда
Јалга-кулга јўргенис.

Бийик, бийик тууларды
Эмди туман бöктöбöс.
Бистиң јаңгы јўрўмди
Эмди кем де бийлебес.

Јаан јарык сууларды
Јажына туман бöктöбöс.
Јайым јўрген бистерди
Јайзаң эмди кыйнабас.

20

Кара торко пладым
Күнүң сайын кийедим.
Карудаң кару малчыла
Мергендежип иштейдим.

Күреңг торко пладым
Күнүң кийип јүредим.
Күүним јеткен малчыла
Мергендежип иштейдим.

21

Кара тууга чыккажын,
Кадын суузы көрүнет.
Газет јайып көргөжин,
Кайран СССР көрүнет.

Бийик тууга чыккажын,
Бийдиң суузы көрүнет.
Бичик јайып көргөжин,
Бистиң СССР көрүнет.

22

Кара-чоокыр бичикке
Теңг үренелик, нөкөрлөр!
Коммунизм јолыла
Теңг баралы, үүрелер!

Кызыл-чоокыр бичикти
Теңг билелик, нөкөрлөр!
Колхоз јуртты јолыла
Теңг баралык, үүрелер!

23

Кожоңгысты уккажын,
Коолой соккон салкындый.
Кожо бистиң јүрүмис
Койу өскөн чечектий.

Јаңгарыста не болзын,
Јараш үндү комустый.
Јаш өскүрим јүрүми
Јайа өскөн чечектий.

Эзин кейлӱ Алтайга
Эдиски болгон ӱнибис.
Эне-төрӧл јеристи
Мактап айткан кожоныс.

Ару кейлӱ Алтайда
Амыргы болгон ӱнибис.
Албатының јӱрӱмин
Мактап айткан кожоныс.

24

Коңултакка ӧдӱкти
Бис кийетен болгоныс.
Кожойым јаңы тужында
Комудап јӱретен болгоныс.

Јамачылу јаргакты
Јажына кийетен болгоныс.
Јайзаң јаңы тужында
Јалга јӱретен болгоныс.

25

Кӱрлемелӱ кӱр кечӱ —
Кӱрең тайдың кечӱзи.
Күӱним јеткен кӧӧркийим —
Комсомолдың качызы.

Сайламалу сай кечӱ —
Сары тайдың кечӱзи.
Санаам јеткен кӧӧркийим —
Совет јапның башчызы.

26

Кӱрең тайды минеле,
Шуургандый јелелик.
Культурный јадынга
Мӧрӧйлӧжип баралык.

Сары тайды минеле,
Салкын кептӱ јелелик.
Совет јаңы јӱрӱмге
Соңдобостоң баралык.

Адыбыска јегерге,
Абра-чанак бар эмей.
Ак-айаска учарга,
Аэропланыс бар эмей.

Төнөн тайга минеле,
Төстөк јерге јелелик.
Төнөш бажында от күйет,
Тура түжүп көрөлик.

Јеерен атка минеле,
Јергележип јелелик.
Телефонды соголо,
Эрмектежип көрөлик.

27

Казылганду кара туу
Сенің јериң, ол үүрем.
Кара көстү комбайнер
Сенің эжиң, ол үүрем.

Бороңотту боро туу
Сенің јериң, ол үүрем.
Боро көстү тракторист
Сенің эжиң, ол үүрем.

28

«Кызыл-Ойрот» јок болзо,
Куучын эбин кем табар?
Кайран газет јок болзо,
Солун табыш кем айдар?

29

Менің минген адымның
Эки колы бийечи.
Менің көргөн көркийдің
Эки колы бичикчи.

30

Тошту сууны кечерге
Менің адым тайкылбас.
Топшуур согуп ойноорго
Менің колым чылабас.

Карлу сууны кечерге
Мениҥ адым тайкылбас.
Гармонь тартып ойноорго
Мениҥ колым чылабас.

31

Уур ишти иштейтен
Уруп эткен машинам.
Уйдыҥ сӱдин ылгайтан
Устар эткен машинам.

32

Учар ла куштыҥ уйазы
Узун агаш бажында.
Уулдар ла бистиҥ јыргалыс
Улу ла бичик ичинде.

Јанар ла куштыҥ уйазы
Јажыл агаш бажында.
Јаштар ла бистиҥ јыргалыс
Ойгор ло бичик ичинде.

АЈАРУЛАР

Исторический кожонгдор

№ 1. Баштапкы катап В. И. Вербицкийдинг «Грамматика алтайского языка» деп бичигинде 1869 јылда Казаньда чыккан. Ононг академик А. Н. Веселовскийдинг көчүргениле Иркутскта «Восточное обозрение» газетте «Кайран Алтайым» деп адалып, 1883 јылда чыккан. Учинчи катап В. И. Вербицкийдинг «Алтайские инородцы» деп этнографический јуунтызында 1893 јылда Москвада чыккан. 1907 јылда јурукчы Г. И. Гуркинле композитор А. В. Анохин бу кожонгныг кезик куплеттерин бичип алгандар. Советский өйдө көп јуунтыларда «Кан-Алтай» деп кепке базылып чыккан.

Бу јуунтыда «Кан-Алтай» В. И. Вербицкийдинг бичигениле чыгып јат.

№ 2. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Гр. Куртиннең 1959 јылда Н. Бабаяков бичиген.

№ 3. Кош-Агаш аймакта Ак-Былак турлуда јаткан Маркова Байданг 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

№ 4. Академик В. В. Радловтынг «Образцы народной литературы тюркских племен» (СПб, 1866) деп бичигинең алынган.

№ 7. Онгдой аймакта Коркобы јуртта јаткан Ј. Танашевтең 1959 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 8. Кош-Агаш аймакта Аркыт јурттаң 1949 јылда В. Чумакаев бичиген.

№№ 5, 6. Бичиген улус темдектелбеген.

Иштин кожонгдоры

№ 3. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Т. Янчиновадаң 1959 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 4. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан К. Кокпоевадаң 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 6. Майма аймакта Сайдыс јуртта јаткан М. Суразаковадаҥ 1936 јылда П. Кучияк бичиген.

№№ 5, 7, 8, 9, 10. Кош-Агаш аймактаҥ 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

№№ 1, 2. Бичиген улус темдектелбеген.

Тойдыҥ кожоҥдоры

№№ 8, 23. Оҥдой аймактаҥ 1954 јылда А. Адаров бичиген.

№№ 11, 14. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан К. Кокпоевадаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 12. Кош-Агаш аймакта Белтир јуртта јаткан З. Т. Деятовадаҥ 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

№ 15. Улаган аймактаҥ 1959 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 17. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Т. Янчиновадаҥ 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

№ 19. Байат кожоҥ.

№ 24. Оҥдой аймакта Кулады јурттаҥ 1963 јылда Б. Бедюров бичиген.

№ 26. Кан-Оозы аймакта Озерной јуртта јаткан Ч. Темеевтеҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 1—7, 9, 10, 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 25, 27—29. Бичиген улус темдектелбеген.

МАК КОЖОҤДОР

Алтайды мактаганы

№№ 1, 7, 18, 21, 22, 23, 24, 28. Оҥдой аймакта Кулады јуртта јаткан Тадыл Кӱндӱевадаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 2, 13, 38. Кош-Агаш аймакта Белтир јуртта јаткан З. Т. Деятовадаҥ ла З. С. Якояковадаҥ 1959 јылда В. Н. Тадыкин бичиген.

№ 3, 6. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаҥ 1963 јылда Н. К. Ялатов бичиген.

№ 4. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Эртечи Денишкинадаҥ 1969 јылда Е. А. Согонокова бичиген.

№ 5. В. И. Вербицкийдиҥ «Грамматика алтайского языка» деп бичигинеҥ алынган. Советский сӧйдӧ көп катап өскӧ јуунтыларда кепке базылган.

№№ 8, 27. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Е. А. Койдышевадаҥ 1956 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 12, 15. Оҥдой аймакта Коркобы јуртта јаткан Ј. К. Танашевтеҥ 1959 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 14. Шебалин аймакта Беш-Өзөк јурттаҥ бичилген.

№ 16. Шебалин аймактаҥ Калова Нина бичиген.

№ 19. Кан-Оозы аймакта Кырлык јурттаҥ бичилген.

№№ 25, 37. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Казак Кокпоевадаҥ 1957 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 26, 39. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Т. Янчиновадаҥ бичилген.

№ 34. Шебалин (Эликманар) аймакта Куйум јурттаҥ Ч .А. Чунижеков бичиген.

№ 40. Шебалин аймакта Акайры јуртта јаткан А. Г. Рыспаевадаҥ 1954 јылда Н. Шодоев бичиген.

№№ 9, 10, 11, 17, 20, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36. Бичиген улус темдектелбеген.

Төрөөндөрин мактаганы

№№ 1—4, 49—54, 57, 58, 59, 79, 80. Шебалин (Эликманар) аймакта Куйум ла Бешпелтир јурттардаҥ Ч. А. Чунижеков бичиген.

№— 6. Кош-Агаш аймактаҥ 1959 јылда Ш. Шатинов бичиген.

№ 7. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Казак Кокпоевадаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 8, 9, 22—27, 55, 56, 81—84. 1959 јылда чыккан «Алтай албатыныҥ кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган.

№№ 16, 18, 20, 48. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаҥ 1963 јылда Н. К. Ялатов бичиген.

№ 17. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан В. П. Белешевадаҥ (В. П. Маҥсырова) 1956 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 19. Горно-Алтайскта (Ойрот-Тура) јаткан А. М. Борбуевтеҥ 1936 јылда бичилген.

№ 21. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Гр. Куртиннеҥ 1959 јылда Н. Бабаяков бичиген.

№№ 28—31, 35, 61, 62. Оҥдой аймакта Кулады јуртта јаткан Т. Күндүевадаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 32, 33. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Е .А. Койдышевадаҥ 1956 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 36. Кош-Агаш аймакта Чаган-Узун јуртта јаткан Ч. Сабляковадаҥ 1959 јылда бичилген.

№ 44. В. В. Радловтың «Образцы народной литературы тюркских племен» деп бичитинең алынган.

№ 45. Улаганда јаткан А. И. Тондоевадаң 1956 јылда бичилген.

№ 46. Кош-Агаш аймакта Белтир јуртта јаткан З. Деятовадаң 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

№ 60. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Т. Ч. Янчиновадаң 1959 јылда В. Н. Тадыкин бичиген.

№№ 63—67. Кан-Оозы аймакта Кырлык јурттаң бичилген.

№№ 68—72, 75. Онгдой аймакта Коркобы јуртта јаткан Ј. Танашевтең 1959 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 73. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Эртечи Денишкинадаң 1969 јылда Е. А. Согонокова бичиген.

№ 74. Онгдой аймактаң 1972 јылда А. Адаров бичиген.

№ 76. Шебалин аймакта Каспа јуртта јаткан Чинатов Калбаннаң 1955 јылда бичилген.

№ 77. Онгдой аймакта Боочы јуртта јаткан Т. Быйбыевадаң 1970 јылда бичилген.

№ 78. Горно-Алтайскта јаткан М. С. Тюхтеневтең 1949 јылда бичилген.

№ 85. Улаганда јаткан А. И. Кензиннең 1956 јылда бичилген.

№№ 5, 10—15, 34, 37—43, 47, 86. Бичилген улус темдектелбеген.

КАБАЙ КОЖОҢДОР

№ 1. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожоңдоры» деп јуунтыдаң алынган.

№ 2. Шебалин аймакта Бешпелтир јурттаң 1967 јылда В. Штанаков бичиген.

ЧӦӦЧӦЙДИҢ КОЖОҢДОРЫ

№№ 1, 3. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожоңдоры» деп јуунтыдаң алынган.

№№ 2, 7, 8, 9. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаң 1963 јылда Н. Ялатов бичиген.

№ 4. Кан-Оозы аймактаң 1967 јылда А. Б. Чунижеков бичиген.

№ 5, 6. Кош-Агаш аймакта Белтир јуртта јаткан З. Деятовадаң 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

СҮҮШ КОЖОҢДОР

Кыстың кожондоры

№№ 1--5, 14—21, 24, 40—46, 55—58. 1959 јылда чыккан «Алтай албатының кожоңдоры» деп јуунтыдаң алынган.

№№ 6, 7, 8. Көксуу-Оозында јаткан А. Мухтаровадаң 1937 јылда бичилген.

№№ 9, 10, 52. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожоңдоры» деп јуунтыдаң алынган.

№ 11. В. И. Вербицкийдиң «Алтайские инородцы» деп јуунтызынаң алынган.

№ 12. Шебалин аймакта Куйус јуртта јаткан С. Орускоевадаң 1969 јылда Е. А. Согонокова бичиген.

№№. 13, 22, 47. Улаган аймактаң 1956 јылда Н. Бабаяков бичиген.

№№ 23, 25, 26, 27, 28, 29, 50, 53. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Казак Кокпоевадаң 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 30, 31, 32, 33. 1961 јылда чыккан «Алтай албатының чүмдү сөстөри» деп јуунтыдаң алынган.

№ 34, 35 Шебалин аймакта Бешпелтир јурттаң Ч. А. Чунижеков бичиген.

№№ 36, 38, 51. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Е. А. Койдышевадаң 1956 јылда М. Суразакова бичиген.

№№ 39, 54. Кош-Агаш аймактаң 1959 јылда бичилген.

№ 37. Онгдой аймакта Бөочы јуртта јаткан Т. Быйбыевадаң 1970 јылда бичилген.

№ 48. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаң 1963 јылда Н. Ялатов бичиген.

№ 59. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Ф. И. Табаевадаң 1956 јылда бичилген.

Уулдың кожоңдоры

№ 5. Улаган аймакта Балыкчы јуртта јаткан Е. М. Котькинадаң 1956 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 6. Горно-Алтайскта јаткан А. М. Борбуевтең 1954 јылда бичилген.

№№ 7, 122. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Ф. И. Табаевадаң 1956 јылда М. Суразакова бичиген.

№ 8. Онгдой аймакта Кулады јуртта јаткан Токна Чаминовадан 1963 јылда Бронтой Бедюров бичиген.

№ 9. Шебалин аймакта Каспа јуртта јаткан Калбан Чинатовтон 1936 јылда П. Кучияк бичиген.

№№ 10, 11. Горно-Алтайскта јаткан Н. Ю. Алчубаевтен 1960 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 12—16, 18—20, 45—48, 60, 61, 64, 68, 69, 80, 83—86, 89—90—93, 95, 96, 102—105, 107—115, 119, 120. Онгдой аймактан 1970 јылда Аржан Адаров бичиген. 1959 јылда чыккан «Алтай албатының кожондоры» деп јуунтыдан алынган.

№№ 17, 49, 57, 101, 116. Шебалин аймакта Бешпелтир јурттан 1967 јылда В. Штанаков бичиген. № 100. Онгдой аймактан 1972 јылда А. Адаров бичиген.

№ 21. Кан-Оозы аймакта Јабаган јуртта јаткан А. Калкиннен С. Суразаков бичиген.

№№ 22, 37. Шебалин аймакта Чамал јуртта јаткан Николай Чачиековтон 1940 јылда Тимофей Сыркашев бичиген.

№№ 24, 27, 28, 55, 56, 59, 70, 71, 77—79, 94, 98, 106, 123. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Казак Кокпоевадан 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 25, 26. Онгдой аймакта Кулады јуртта јаткан Күндүева Тадылдан 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 29. Онгдой аймакта Хабаровка јуртта јаткан Е. Ы. Тодошевадан 1970 јылда бичилген.

№№ 30, 35, 54, 58, 65, 87. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттан 1963 јылда Н. Ялатов бичиген.

№№ 31, 32. Улаганда јаткан К. Д. Утпенековадан 1956 јылда Н. Бабаяков бичиген.

№№ 33, 34. Горно-Алтайскта јаткан К. Кокышевадан 1954 јылда Л. Кокышев бичиген.

№№ 38, 39, 124. Онгдой аймакта јаткан Чекурашева Эртеден 1956 јылда С. Суразаков бичиген.

№№ 40, 75, 88. Горно-Алтайскта јаткан М. Тюхтеневтен 1950 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 42. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Денишкина Эртечиден 1969 јылда Е. А. Согонокова бичиген.

№№ 43, 72, 73. Онгдой аймакта Коркобы јуртта јаткан Ј. Танашевтен 1959 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 44, 76, 122. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Е. А. Койдышевадан 1956 јылда М. Суразакова бичиген.

№№ 50, 51. Улаган аймакта Јазулу јуртта јаткан Н. К. Тадышевтең 1956 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 52, 53. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан В. П. Белешевадаң 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 62, 63. Шебалин аймакта Куйус јуртта јаткан Орускоева Сабардаң 1969 јылда Е. А. Согонокова бичиген.

№ 36, 66, 67, 82. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожоңдоры» деп јуунтыдаң алынган.

№№ 74, 99, 117, 118, 121. Онгдой аймакта Боочы јуртта јаткан Татьяна Быйбыевадаң 1970 јылда бичилген.

№ 81. Шебалин аймакта Куйум јурттаң Ч. А. Чунижеков бичиген.

№ 97. Горно-Алтайскта јаткан В. Јекеновтоң 1936 јылда бичилген.

№ 125. Улаган аймактаң 1956 јылда бичилген.

№№ 1, 2, 3, 4, 23, 41. Бичиген улус темдектелбеген.

ОЙЫННЫҢ КОЖОҢДОРЫ

№№ 1, 6, 11, 16. Горно-Алтайскта јаткан Ч. А. Чунижеков башка-башка аймактардаң бичиген.

№№ 3, 5, 7, 17, 21, 30, 33. 1959 јылда чыккан «Алтай албатының кожоңдоры» деп јуунтыдаң алынган.

№№ 4, 15. Кош-Агаш аймакта Джазатор јуртта јаткан Игиспаева Болчостоң 1959 јылда С. Суразаков бичиген.

№№ 8, 9, 10, 22, 24, 26. Улаган аймактаң 1956 јылда С. Суразаков бичиген. № 20. Шебалин аймактаң 1967 јылда А. Адаров бичиген.

№ 12. Онгдой аймакта Кулады јурттаң 1963 јылда Б. Бедюров бичиген.

№№ 14, 19, 23, 27, 35, 38. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Кокпоева Казактаң 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 18, 28, 29, 34. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаң 1963 јылда Н. Ялатов бичиген.

№ 25. 1970 јылда Онгдой аймактаң А. Адаров бичиген.

№ 32. Кош-Агаш аймакта Мухор-Тархаты јуртта јаткан З. Керексибесовадаң 1959 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 39. Горно-Алтайскта јаткан А. Борбуевтең 1956 јылда бичилген.

№№ 2, 13, 31, 36, 37. Бичилген улус темдектелбеген.

СОЦИАЛЬНО-САТИРИЧЕСКИЙ КОЖОҢДОР

№№ 1, 4, 5, 6, 17. Шебалин аймакта Куйум ла Бешпелтир јурттардаҥ 1930 јылда Ч. А. Чунижеков бичиген.

№№ 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12. Улаган аймакта Көө јуртта јаткан А. Чокурбашевадаҥ ла П. Калановтоҥ 1956 јылда С. Суразаков, Т. Тюхтенев, Л. Кокышев бичигендер.

№№ 13, 15, 16. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаҥ 1963 јылда Н. Ялатов бичиген.

№ 14. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан Кокпоева Казактаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

Кокур-элек кожоҥдор

№№ 1, 3, 4, 12, 14, 29. 1959 јылда чыккан «Алтай албатыныҥ кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган. № 2. Оҥдой аймактаҥ 1963 јылда А. Адаров бичиген.

№№ 6, 7, 8, 9, 21, 22. Академик В. В. Радловтыҥ «Образцы народной литературы тюркских племен» деп бичигенинеҥ алынган. № 5. Оҥдой аймактаҥ А. Адаров 1970 јылда бичиген.

№№ 10, 17, 18, 25, 31. Шебалин аймакта Бешпелтир јурттаҥ 1967 јылда В. Штанаков бичиген.

№№ 23, 26, 28. 1961 јылда чыккан «Алтай албатыныҥ чӱмдӱ сӧстӧри» деп јуунтыдаҥ алынган. № 11. Оҥдой аймактаҥ А. Адаров 1970 јылда бичиген.

№№ 13, 15, 20, 30. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан К. Кокпоевадаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 16. 1962 јылда чыккан «Алтай албатыныҥ кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган.

№№ 19, 24. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Е. А. Койдышевадаҥ 1956 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 27. Кан-Оозы аймакта Озерной јуртта јаткан Ч. Темеевтеҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

ОЗОГЫ КОМУДАЛДУ КОЖОҢДОР

№№ 1, 6, 8, 19, 20. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаҥ Н. Ялатов бичиген.

№№ 3, 4, 23, 24. Оҥдой аймакта Боочы јуртта јаткан Т. Быйбыевадаҥ бичилген.

№№ 5, 11. Улаган аймактаҥ 1956 јылда бичилген.

№№ 7, 9. Кан-Оозы аймакта Озерной јуртта јаткан Ч. Темеевтеҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 10, 13, 14, 17, 28, 29, 30. 1959 јылда чыккан «Алтай албатынын кожонгдоры» деп јуунтыдан алынган.

№№ 12, 15, 25, 33. Горно-Алтайскта јаткан Ч. А. Чунижеков башка-башка аймактардан бичиген.

№ 16. В. И. Вербицкийдин «Алтайские инородцы» деп бичигинен алынган.

№№ 2, 18, 21, 22, 31, 34. Горно-Алтайскта јаткан С. С. Суразаков башка-башка аймактардан бичиген.

№№ 26, 27. Улаган аймакта Балыкчы јурттан 1936 јылда Исай Тантыев бичиген.

№ 32. Шебалин аймакта јаткан А. Серебрековадан 1939 јылда Т. Сыркашев бичиген.

СӦГҮШ КОЖОНГДОР

№№ 1, 2, 3, 4. Шебалин аймакта Бешпелтир ле Куйум јурттардан Ч. А. Чунижеков бичиген.

№№ 5, 13, 15, 16. 1959 јылда чыккан «Алтай албатынын кожонгдоры» деп јуунтыдан алынган.

№№ 6, 7, 8, 9, 10, 14, 17. Онгдой аймакта Кулады јуртта јаткан Т. Кӱндӱевадан 1963 јылда Б. Бедюров бичиген.

№ 11. Шебалин аймакта Бешпелтир јурттан 1967 јылда В. Штанаков бичиген.

№№ 12, 18. Кан-Оозы аймакта Кырлык јурттан 1955 јылда бичилген.

№№ 19, 20, 21, 22. Бичиген улус темдектелбеген.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОЖОНГДОР

Ленин керегинде кожонгдор

№1. Онгдой аймакта Кулады јуртта јаткан Т. Кӱндӱевадан 1963 јылда Б. Бедюров бичиген.

№№ 2, 3, 4, 8. 1962 јылда чыккан «Алтай албатынын кожонгдоры» деп јуунтыдан алынган.

№ 5. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан К. Кокпоевадан 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 6. Горно-Алтайскта јаткан П. Кучияктан 1934 јылда бичилген.

№ 7. Улаган аймакта Балыкчы јурттан 1936 јылда И. Тантыев бичиген.

№ 9. Улаган аймакта Паспарты јуртта јаткан А. Калкиннен 1948 јылда С. Суразаков бичиген.

Партия керегинде кожонгдор

№№ 1, 2, 4, 6, 7, 8. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожонгдоры» деп јуунтыдан алынган.

№ 3. Онгдой аймакта Кулады јуртта јаткан Чекурашева Унутпастан 1963 јылда Б. Бедюров бичиген.

№ 5. Улаган аймактан 1956 јылда М. Суразакова бичиген.

Совет јан ла Октябрь керегинде кожонгдор

№№ 1, 4, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 19. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожонгдоры» деп јуунтыдан алынган.

№ 2. Улаган аймактан 1956 јылда Н. Бабаяков бичиген.

№ 3. Онгдой аймакта Коркобы јуртта јаткан Ј. Танашевтен 1959 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 7. Улаган аймактан 1956 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 10. 1934 јылда П. Кучияктан бичилген.

№ 11. Майма аймакта Сайдыс јурттан 1952 јылда С. Суразаков бичиген.

№ 13. Улаган аймактан 1956 јылда Н. А. Кучигашева бичиген.

№ 14. Шебалин аймакта Бешпелтир јурттан 1960 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 15. Шебалин аймакта Куйум јурттан 1936 јылда Ч. Чунижеков бичиген.

№ 16. Кан-Оозы аймакта Озерной јуртта јаткан Ч. Темеевтен 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 18. Горно-Алтайскта јаткан А. Борбуевтен 1956 јылда бичилген.

Комсомолдор ло пионерлер керегинде кожонгдор

№№ 1, 9. 1935 јылда П. Кучияктан бичилген.

№№ 2, 3, 5. Онгдой аймакта Кулады јуртта јаткан Кўндўева Тадылдан 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 4. Онгдой аймактан 1937 јылда Д. Монголов бичиген.

№ 6. Горно-Алтайскта јаткан К. Кокышевадан 1954 јылда Л. Кокышев бичиген.

№ 7. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожонгдоры» деп јуунтыдан алынган.

№ 8. Горно-Алтайскта јаткан Ч. Чунижековтон 1965 јылда бичилген.

Конституция керегинде кожондор

№ 1. Онгдой аймакта Кайрылык журттанг 1948 жылда А. Адаров бичиген.

№ 2. 1957 жылда чыккан «Алтай албатынынг кожонгдоры» деп жуунтыданг алынган.

№ 3—5 декабрьда 1940 жылда чыккан «Кызыл Ойрот» деп газеттенг алынган.

Партизандар ла Кызыл Черӱ керегинде кожондор

№№ 1, 2, 3, 4, 5, 6. 1962 жылда чыккан «Алтай албатынынг кожонгдоры» деп жуунтыданг алынган.

Колхоз керегинде кожонгдор

№№ 1, 2, 3, 4. Горно-Алтайскта жаткан Ч. Чунижеков башка-башка аймактарданг бичиген.

№ 5. Шебалин аймакта Бешпелтир журттанг 1953 жылда Табадякова Мария бичиген.

№№ 6, 7, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 22. 1962 жылда чыккан «Алтай албатынынг кожонгдоры» деп жуунтыданг алынган.

№ 8. 1959 жылда чыккан «Алтай албатынынг кожонгдоры» деп жуунтыданг алынган.

№ 9. Шебалин аймакта Беш-Өзӧк журтта жаткан А. Чичиновданг 1957 жылда Е. М. Тощакова бичиген.

№ 10. Улаган аймакта Саратан журтта жаткан В. Мангсыровданг 1956 жылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 15. Улаган аймактанг 1956 жылда Н. Бабаяков бичиген.

№№ 16, 24. Онгдой аймакта жаткан Г. Токороковданг 1953 жылда бичилген.

№№ 20, 21. Онгдой аймакта Каракол журттанг 1968 жылда бичилген.

№ 23. Онгдой аймакта Кулады журтта жаткан Т. Кӱндӱевданг 1967 жылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 25. П. Кучияк 1934 жылда бичиген.

№ 26. Улаган аймакта Саратан журтта жаткан Е. А. Койдышевданг 1956 жылда Т. Тюхтенев бичиген.

АДА-ТӦРӦЛ УЧУН УЛУ ЈУУ ӦЙДӦГИ КОЖОҢДОР

№№ 1, 4, 6. 1961 јылда чыккан «Алтай албатының чӱмдӱ сӧстӧри» деп јуунтыдаҥ алынган.

№№ 2, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 24. Оҥдой аймакта Каракол јуртта јаткан Я. Бедюровтоҥ бичилген.

№№ 3, 5, 12, 20, 30, 31, 35, 36, 37. Горно-Алтайскта јаткан К. Кокышевадаҥ 1954 јылда Л. Кокышев бичиген.

№№ 7, 8, 9, 10, 11. Ч. Чунижеков башка-башка аймактардаҥ бичиген.

№№ 17, 21, 27, 29, 33, 34, 38. Оҥдой аймакта Кулады јуртта јаткан Т. Кӱндӱевадаҥ 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 22. Кан-Оозы аймакта Кырлык јурттаҥ 1968 јылда бичилген.

№№ 25, 26, 39. Оҥдой аймакта Кулады јуртта јаткан Анатова Укаштаҥ 1963 јылда Б. Бедюров бичиген.

№ 28. 1957 јылда чыккан «Алтай албатының кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган.

№ 32. Оҥдой аймакта Боочы јуртта јаткан Т. Бый-быевадаҥ 1970 јылда бичилген.

№ 40. Кош-Агаш аймактаҥ 1959 јылда С. Суразаков бичиген.

ЈАҢЫ ЈЫРЫМ КЕРЕГИНДЕ КОЖОҢДОР

№№ 1, 13. 1959 јылда чыккан «Алтай албатының кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган.

№№ 2, 3, 11, 20, 23, 25, 31, 32. 1962 јылда чыккан «Алтай албатының кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган.

№№ 7, 16. Оҥдой аймакта Кулады јуртта јаткан Этенов Сорпоннoҥ 1967 јылда Мешкинов Солум бичиген.

№ 8. Кош-Агаш аймактаҥ 1959 јылда В. Тадыкин бичиген.

№ 9. 1955 јылда чыккан «Алтай албатының кожоҥдоры» деп јуунтыдаҥ алынган.

№ 14. Ч. Чунижеков 1965 јылда бичиген.

№ 15. Улаган аймакта Саратан јуртта јаткан Е. А. Койдышевадаҥ 1956 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 17. Шебалин аймакта Апшыйакту јурттаҥ 1963 јылда Н. Ялатов бичиген.

№№ 18, 29, 30. 1961 јылда чыккан «Алтай албатының чӱмдӱ сӧстӧри» деп јуунтыдаҥ алынган.

№ 21. Кан-Оозы аймакта Экинур јуртта јаткан К. Кокпоевадан 1967 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№№ 22, 26. Горно-Алтайскта јаткан П. Кучияктан 1935 јылда бичилген.

№ 24. Горно-Алтайскта јаткан Тюхтенев Майныстан 1956 јылда Т. Тюхтенев бичиген.

№ 27. Кан-Оозы аймакта јаткан Сабина Бабайдан С. Суразаков бичиген.

№№ 4, 5, 6, 10, 12, 19, 28. Бичиген улус темдектелбеген.

БАЖАЛЫКТАР

Кире сöс 3
Исторический кожоҥдор 8
Кан-Алтай . . . . . —
Шуну керегинде кожоҥдор 9
Мырат-Бий 10
Иштиҥ кожоҥдоры 13
Анчынын кожоҥдоры 14
Тойдыҥ кожоҥдоры 17
Куданыҥ кожоҥдоры . . . . . —
Той тужунда кожоҥдор 21
Мак кожоҥдор 25
Алтайды мактаганы . . . . . —
Төрööнин мактаганы 36
Таадазына . . . . . —
Јаа̀назына 37
Ада-энезин мактаганы 38
Ага-эјезин мактаганы 46
Карындажын мактаганы 49
Уйин мактаганы 50
Уулына 51
Кызына 52
Јенгезине 53
Таайлу-јеендүҥиҥ кожоҥдоры . . . . . —
Кудаайды мактаганы 58
Төрööнин мактаганы 59
Уүре-јелелерин мактаганы 63
Текши мак кожоҥдор 66
Кабайдыҥ кожоҥдоры 68
Чööчöйдиҥ кожоҥдоры . . . . . —
Сүүш кожоҥдор 70
Кыстыҥ кожоҥдоры . . . . . —
Уулдыҥ кожоҥдоры 85
Ойыннын кожоҥдоры 119
Социально-сатирический кожоҥдор 131
Абысты јамандаганы . . . . . —
Байды јамандаганы 132
Јайзаҥды јамандаганы 133
Колонјынын кожоҥдоры 135
Чапай ла Сопылдыҥ кожоҥдоры 137
Кокур-элек кожоҥдор 140

Јылан балазын эркелегени 142
Койонок 143
Сагал 146
Салкын јалкуга мактанганы 147
Озогы комудалду кожогдор 150
Сөгүш кожогдор 162
Адыбас ла Кӱчӱк чечеркешкени . . . . . —
Амыр ла Тана чечеркешкени 167
Мандлай ла Кӱндӱзек чечеркешкени 170
Санай ла Танай макташканы 172
Бой-бойлорын шоодып кожогдошконы . . . 175
Уктарын шоодып кожогдошконы 178
Общественно-политический кожогдор 179
Ленин керегинде кожогдор . . . . . —
Партия керегинде кожогдор 181
Совет јаг ла Октябрь керегинде кожогдор . . 184
Комсомолдор ло пионерлер керегинде кожогдор . 190
Конституция керегинде кожогдор 193
Партизандар ла Кызыл Черӱ керегинде кожогдор . 194
Колхоз керегинде кожогдор 196
Ада-Төрөл учун Улу јуу ӧйдӧги кожогдор 203
Јууга баргандардың кожогдоры . . . . . —
Ӱйре-јелелердиң кожогдоры 207
Јаңы јӱрӱм керегинде кожогдор 214
Ајарулар 225

АЛТАЙСКИЕ НАРОДНЫЕ ПЕСНИ

Составитель кандидат филологических наук
Тюхтенев Товар Санатович

Редактор Адаров В. О. Художественный редактор Митрофанов И. И. Технический редактор Шелепова М. Г.
Корректор Самыкова В. Т.

АН 11310. Сдано в набор 11/IX 1972 г. Подписано в печать 26/X 1972 г. Формат 84×108 1/32. Усл. печ. л. 10,06 Уч.-изд. л. 12,05 Бумага типографская. Тираж 1000. Заказ 3337. Цена 36 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 44. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

46 акча

Горно-Алтайск · 197